

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı

**7-9 YAŞ ÇOCUKLARIN PANDEMİ SÜRECİNDE
DENEYİMLEDİKLERİ UZAKTAN EĞİTİMİN SOSYAL
GELİŞİMLERİNE ETKİSİNİN RESİM ANALİZİ
ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Bahar ÖZET

Danışman

Prof. Dr. Makbule Meziyet ARI

İstanbul – 2022

TEZ TANITIM FORMU

- Yazar Adı Soyadı** : Bahar ÖZET
- Tezin Dili** : Türkçe
- Tezin Adı** : 7-9 Yaş Çocukların Pandemi Sürecinde Deneyimledikleri Uzaktan Eğitimin Sosyal Gelişimlerine Etkisinin Resim Analizi Aracılığıyla İncelenmesi
- Enstitü** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Anabilim Dalı** : Çocuk Gelişimi
- Tezin Türü** : Yüksek Lisans
- Tezin Tarihi** : 29.06.2022
- Sayfa Sayısı** : 137
- Tez Danışmanı** : Prof. Dr. Makbule Meziyet ARI
- Dizin Terimleri** : Sosyal Gelişim, Pandemi, Uzaktan Eğitim
- Türkçe Özet** : Bu çalışmada 7-9 yaş çocukların pandemi sürecinde deneyimledikleri uzaktan eğitimin sosyal gelişimlerine olan etkisi araştırılmıştır. Pandemi sürecinin başlamasıyla beraber öğrenciler okula gidememiş, eğitimlerine uzaktan devam etmeye başlamış, arkadaş ve sınıf ortamından uzak kalmış ve kurdukları sosyal ilişkilerde azalmalar olmuştur. Bu çalışma sosyal ve duygusal olarak çocukların hissettikleri pandemi algısını, duygu durumlarını ve sosyal gelişimlerini resim analizi yoluyla incelemesi, ebeveynlere ve eğitimcilere çocukların sosyal gelişim farkındalığı sağlaması ve sosyal gelişimi iyileştirici çözüm yolları sunarak ileride yapılacak çalışmalara ışık tutmayı amaçlaması açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışma pandemi sürecinde uzaktan eğitimi deneyimleyen çocukların sosyal gelişimlerinin incelenmesini, okul ve arkadaş ortamından

uzak kalmalarının çocuklar üzerindeki olası etkilerinin açığa çıkarılmasını amaçladığı için de önem arz etmektedir.

Yapılan çalışmada 7-9 yaş aralığında olan çocukların ve ailelerinin covid-19 geçirme durumlarının kendilerini yalnız hissedip hissetmeme üzerinde bir etkisinin olup olmadığı, yaşanan pandemi süreciyle beraber öğrencilerin uzaktan eğitim almaya başlamalarının hayatlarını ve sosyal gelişimlerini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Ayrıca, covid-19 pandemi, sosyal izolasyon ve uzaktan eğitim süreçlerinin öğrencilerin sosyal gelişimlerine olan etkisi resim analizi aracılığı ile incelenmiştir.

Dağıtım Listesi

- : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Bahar ÖZET

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı

**7-9 YAŞ ÇOCUKLARIN PANDEMİ SÜRECİNDE
DENEYİMLEDİKLERİ UZAKTAN EĞİTİMİN SOSYAL
GELİŞİMLERİNE ETKİSİNİN RESİM ANALİZİ
ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Bahar ÖZET

Danışman

Prof. Dr. Makbule Meziyet ARI

İstanbul – 2022

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Bahar ÖZET

/ /2022

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bahar Özet 'in 7-9 Yaş Çocukların Pandemi Sürecinde Deneyimledikleri Uzaktan Eğitimin Sosyal Gelişimlerine Etkisinin Resim Analizi Aracılığıyla İncelenmesi adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Çocuk Gelişimi anabilim dalı, Çocuk Gelişimi bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Nurten ELKİN

Üye

*Prof. Dr. Makbule Meziyet ARI
(Danışman)*

Üye

Doç. Dr. Erhan ALABAY

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2022

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışmada 7-9 yaş çocukların pandemi sürecinde deneyimledikleri uzaktan eğitimin sosyal gelişimlerine olan etkisi araştırılmıştır. Pandemi sürecinin başlamasıyla beraber öğrenciler okula gidememiş, eğitimlerine uzaktan devam etmeye başlamış, arkadaş ve sınıf ortamından uzak kalmış ve kurdukları sosyal ilişkilerde azalmalar olmuştur. Bu çalışma sosyal ve duygusal olarak çocukların hissettikleri pandemi algısını, duygu durumlarını ve sosyal gelişimlerini resim analizi yoluyla incelemesi, ebeveynlere ve eğitimcilere çocukların sosyal gelişim farkındalığı sağlaması ve sosyal gelişimi iyileştirici çözüm yolları sunarak ileride yapılacak çalışmalara ışık tutmayı amaçlaması açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışma pandemi sürecinde uzaktan eğitimi deneyimleyen çocukların sosyal gelişimlerinin incelenmesini, okul ve arkadaş ortamından uzak kalmalarının çocuklar üzerindeki olası etkilerinin açığa çıkarılmasını amaçladığı için de önem arz etmektedir.

Yapılan çalışmada 7-9 yaş aralığında olan çocukların ve ailelerinin covid-19 geçirme durumlarının kendilerini yalnız hissedip hissetmeme üzerinde bir etkisinin olup olmadığı, yaşanan pandemi süreciyle beraber öğrencilerin uzaktan eğitim almaya başlamalarının hayatlarını ve sosyal gelişimlerini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Ayrıca, covid-19 pandemi, sosyal izolasyon ve uzaktan eğitim süreçlerinin öğrencilerin sosyal gelişimlerine olan etkisi resim analizi aracılığı ile incelenmiştir.

Araştırma ilkokula devam eden yedi ve dokuz yaş aralığında olan 3. ve 4. sınıf öğrenciler ile yapılmıştır. Araştırmada katılımcıların yalnızlık düzeylerini belirlemek amacı ile Asher ve Wheeler (1985) tarafından geliştirilen ve Kaya (2005) tarafından Türkçeye uyarlanan Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ) kullanılmıştır. Ayrıca 7-9 yaşındaki çocukların deneyimlediği pandemi ve uzaktan eğitim sürecinin resimlerine nasıl yansıdığını anlayabilmek için 'Çiz-ve-Anlat' tekniği kullanılmıştır. Bu teknik çocukların çizimlerini ve açıklamalarını içermektedir. Bunlara ek olarak araştırmacının hazırladığı demografik değişkenler içeren kişisel bilgi formu uygulanmıştır. Araştırma anket kullanılarak yapılmış, elde edilen veriler SPSS programına girilerek yorumlanmıştır.

Birinci bölüm araştırmanın problemi, amacı ve önemini içermektedir. Bunlara ek olarak araştırmanın sınırlılıkları ve kuramsal çerçevesi bu bölümde ele alınmıştır. İkinci bölüm çocuğun sosyal gelişimi ile ilgili alan yazını, üçüncü bölüm ise çocuk

resimlerinin anlam, önem ve özelliklerini, gelişim aşamalarını, çocuk resimlerine ilişkin yaklaşımları ve çocuk resimlerinde kullanılan figür ve renklerin anlamlarını içermektedir. Dördüncü bölüm ise pandemi süreci ve çocuğun bu süreçten nasıl etkilenebileceğine dair alan yazını içermektedir. Beşinci bölümde araştırmanın yöntemi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Araştırmanın modeli, katılımcılar, kullanılan çocuklar için yalnızlık ölçeğine dair bilgiler ve resim analizi yöntemi anlatılmıştır. Ayrıca verilerin toplanması ve analizi, elde edilen bulgu ve yorumlar ve analizi yapılan resimler bu bölümde yer almaktadır. Son bölüm ise sonuç ve öneriler kısmından oluşmaktadır.

Yapılan çalışmada analiz sonucunda bazı çocukların yalnızlık düzeylerinin yüksek olmasına rağmen ortalamanın düşük düzeyde olduğu, yalnızlık puan ortalamalarında öğrencilerin ve ailelerinin covid-19 geçirme durumlarının anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Çocukların çoğunun uzaktan eğitim ve pandemi sürecinden hayatlarının olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çizilen resimlerde ise çocukların sosyal olarak kendilerini izole hissettikleri, mutsuz ve sıkılmış ifadelerle çoğunlukla yer verdikleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Resim analizi, sosyal gelişim, pandemi süreci, uzaktan eğitim

SUMMARY

In this study, the effect of distance education experienced by (7-9) years old children during the pandemic process on their social development was investigated. With the start of the pandemic process, students could not go to school, started to continue their education remotely, stayed away from friends and classroom environment, and there was a decrease in the social relations they established. This study aims to shed light on future studies by examining the pandemic perception, emotional states and social development of children socially and emotionally through picture analysis, providing parents and educators with social development awareness of children and providing solutions to improve social development. In addition, this study is important because it aims to examine the social and emotional development of children who experience distance education during the pandemic process, and to reveal the possible effects of being away from school and friends.

In the study, it was investigated whether the covid-19 situation of children aged 7-9 and their families would have an effect on their feeling of loneliness, how the students' starting to receive distance education and the pandemic process affect their lives and social developments. In addition, the effect of the pandemic, social isolation and distance education process on the social development of students were examined through picture analysis.

The research was carried out with 3rd and 4th grade students aged between 7-9 attending primary school. In the study, the School-Based Loneliness Scale for Children (ÇOTYÖ), developed by Asher and Wheeler (1985) and adapted into Turkish by Kaya (2005), was used to determine the loneliness levels of the participants. In addition, the 'Draw-and-Tell' technique was used to understand how the pandemic and distance education process experienced by 7-9 year old children was reflected in their paintings. This technique includes children's drawings and explanations. In addition to these, a personal information form containing demographic variables prepared by the researcher was applied. The research was carried out using a questionnaire, and the data obtained were interpreted by entering the SPSS program.

The first part includes the problem, purpose and importance of the research. In addition to these, the limitations and theoretical framework of the research are discussed in this section. The second part includes the literature on the social

development of the child, and the third part includes the meaning, importance and characteristics of children's drawings, their developmental stages, approaches to children's drawings and the meanings of figures and colors used in children's drawings. The fourth chapter includes the literature on the pandemic process and how the child can be affected by this process. In the fifth chapter, information about the method of the research is given. The model of the research, the participants, the information about the loneliness scale for the children used, and the picture analysis method were explained. In addition, the collection and analysis of the data, the findings and comments, and the analyzed pictures are included in this section. The last part consists of the conclusion part.

As a result of the analysis in the research, it is seen that although the loneliness levels of some children are high, the average is low, and the covid-19 status of the students and their families does not have a significant effect on the loneliness score averages. It was concluded that most of the children's lives were negatively affected by distance education and the pandemic process. In addition, it was concluded that the children felt socially isolated, and unhappy and bored expressions were mostly included in the pictures drawn.

Keywords: Draw analysis, social development, pandemic, distance education

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
RESİMLER LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
EKLER LİSTESİ.....	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYALLEŞME VE SOSYAL GELİŞİM

1.1. Sosyalleşme	10
1.2. Sosyal Beceriler	11
1.3. Sosyal Gelişim.....	13
1.3.1. Sosyal Gelişimi Etkileyen Faktörler	13
1.3.1.1. Çocukların Hissettiği Yalnızlık Düzeylerinin Sosyal Gelişime Etkisi.14	

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMLAR AÇISINDAN SOSYAL GELİŞİM

2.1. Psikoseksüel Gelişim Kuramı (Sigmund Freud)	16
2.2. Psikososyal Gelişim Kuramı (Erik Erikson)	20
2.2.1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-1 Yaş)	21
2.2.2. Özerkliğe Karşı Utanç ve Kuşku (2-3 Yaş).....	22
2.2.3. Girişimciliğe Karşı Suçluluk Duygusu (3-6 Yaş).....	22
2.2.4. Çalışkanlığa Karşı Aşağılık Duygusu (6-12 Yaş)	23
2.2.5. Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası (12-18 Yaş)	23
2.2.6. Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (20-40 Yaş)	24
2.2.7. Üretkenliğe Karşı Durgunluk (40-65 Yaş).....	24
2.2.8. Bütünlüğe Karşı Umutsuzluk (65 Yaş ve Üzeri).....	24
2.3. Davranışçılık ve Bitişiklik Kuramı (Watson).....	25
2.4. Edimsel Öğrenme Kuramı (Skinner)	26
2.5. Sosyal Öğrenme Kuramı (Bandura)	28
2.5.1. Sosyal Öğrenme Kuramının Dayandığı Temel İlkeler	30
2.5.1.1. Karşılıklı Belirleyicilik	30
2.5.1.2. Sembolleştirme Kapasitesi.....	31
2.5.1.3. Dolaylı Öğrenme Kapasitesi	32
2.5.1.4. Öngörü Kapasitesi	32
2.5.1.5. Kendini Düzenleme Kapasitesi	32
2.5.1.6. Öz Yargılama Kapasitesi	33

2.6. Ekolojik Sistemler Kuramı.....	35
2.7. Lev Vygotsy'nin Sosyal Gelişim Kuramı.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK RESİMLERİ

3.1. Çocuk Resimlerinin Önemi.....	40
3.2. Çocuk Resmine İlişkin Yaklaşımlar	43
3.2.1. Gelişimsel Yaklaşımlar (Oyun Olarak Çizim)	43
3.2.2. Projektif Yaklaşımlar	45
3.2.3. Sanatsal Yaklaşımlar.....	45
3.2.4. Sembolik Yaklaşımlar.....	46
3.3. Çocuk Resminin Gelişim Aşamaları.....	46
3.3.1. Karalama Dönemi (2-4 Yaş)	47
3.3.2. Şema Öncesi Dönem (4-7 Yaş).....	49
3.3.3. Şematik Dönem (7-9 Yaş).....	50
3.3.4. Gerçekçilik (Gruplaşma) Dönemi (9-12 Yaş).....	51
3.3.5. Görünürde Doğalcılık (Mantık) Dönemi (12-14 Yaş).....	52
3.4. Çocuk Resminin Özellikleri.....	52
3.4.1. Çocuk Resminde Realizm.....	52
3.4.2. Çocuk Resminde Tekrar ve Simetri.....	53
3.4.3. Çocuk Resminde Oran ve Orantı.....	53
3.4.4. Çocuk Resminde Espri ve Animizm.....	53
3.4.5. Çocuk Resminde Kurallara Uygunluk.....	53
3.4.6. Çocuk Resminde Simgesellik.....	54
3.4.7. Çocuk Resminde Tip	54
3.4.8. Çocuk Resminde İçerik.....	54
3.5. Çocuk Resimlerinde Renklerin Önemi Ve Anlamı	55
3.6. Çocuk Resimlerinde Sık Kullanılan Figürler	56
3.7. Çocuk Resimlerinde Kâğıtta Yer Yön Seçimi	59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PANDEMİ VE ÇOCUK

4.1. Pandeminin Çocuk Üzerindeki Etkisi.....	60
--	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ÖZELLİKLERİ

5.1. Yöntem.....	64
5.1.1. Araştırmanın Modeli.....	64
5.1.1.1. Katılımcılar	65
5.1.1.2. Veri Toplama Araçları.....	66
5.1.1.3. Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ)	66
5.1.1.4. Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeğinin Geçerliği.....	67
5.1.1.5. Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeğinin Güvenirliği	67

5.1.1.6. Demografik Bilgi Formu	67
5.1.1.7. Resim Çizimi (Çiz ve Anlat)	68
5.1.2. Verilerin Toplanması ve Analizi	68
5.1.2.1. Verilerin Toplanması.....	68
5.1.2.2. Verilerin Analizi	69
5.2. Bulgular ve Yorum	69
5.2.1. 7-9 Yaş Çocukların Yalnızlık Düzeyleri ve Uzaktan Eğitimin Hayatlarını Etkilemelerine İlişkin Betimleyici İstatistikler	69
5.2.2. 7-9 Yaş Çocukların Covid-19 Geçirme Durumlarına Göre Yalnızlık Puanlarına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	70
5.2.3. 7-9 Yaş Çocukların Ailelerinin Covid-19 Geçirme Durumlarına Göre Yalnızlık Puanlarına İlişkin Bulgular ve Yorum	71
5.2.4. 7-9 Yaş Çocukların Cinsiyet ve Yaş Farklılıklarına Göre Yalnızlık Puanlarına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	72
5.2.5. 7-9 Yaş Çocukların Çizdikleri Resimler Üzerinden Sosyal Gelişimleri Hakkında Çıkan Bulgular ve Yorum.....	73

ALTINCI BÖLÜM

PANDEMİ KONULU ÇOCUK RESİM ÖRNEKLERİ VE ANALİZLERİ

SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	95
KAYNAKÇA.....	102
EKLER.....	108

KISALTMALAR

ÇOTYÖ	: Çocuklar İçin Yalnızlık Ölçeği
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
KMO	: Kaiser-Meyer-Olkin
YGB	: Yakın Gelişim Bölgesi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Cinsiyet, yaş ve covid durumlarına göre öğrencilerin sayı ve yüzdeleri	65
Tablo 2. 7-9 yaş çocukların yalnızlık puanlarının ortalama ve standart sapmaları ...	70
Tablo 3. Uzaktan eğitimin hayatı etkileme durumu	70
Tablo 4. 7-9 Yaş çocukların covid-19 olma durumlarına göre yalnızlık puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonucu	71
Tablo 5. 7-9 Yaş çocukların ailelerin covid-19 olma durumlarına göre yalnızlık puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonucu	71
Tablo 6. 7-9 Yaş çocukların cinsiyet farklılıklarına göre yalnızlık puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonucu	72
Tablo 7. 7-9 Yaş çocukların yaş farklılıklarına göre yalnızlık puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonucu	72
Tablo 8. 7-9 Yaş çocukların pandemi ile ilgili çizimlerinde/resimlerinde yer alan figürlerin yaşlara göre dağılımı	73

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Kellogg'un Karalama Örnekleri	48
Resim 2. Mandala Çizimi Örnekleri.....	49
Resim 3. Örnek Resim 1	75
Resim 4. Örnek Resim 2	76
Resim 5. Örnek Resim 3	77
Resim 6. Örnek Resim 4	78
Resim 7. Örnek Resim 5	79
Resim 8. Örnek Resim 6	80
Resim 9. Örnek Resim 7	81
Resim 10. Örnek Resim 8	82
Resim 11. Örnek Resim 9	83
Resim 12. Örnek Resim 10	84
Resim 13. Örnek Resim 11	85
Resim 14. Örnek Resim 12	86
Resim 15. Örnek Resim 13	87
Resim 16. Örnek Resim 14	88
Resim 17. Örnek Resim 15	89
Resim 18. Örnek Resim 16	90
Resim 19. Örnek Resim 17	91
Resim 20. Örnek Resim 18	92
Resim 21. Örnek Resim 19	93
Resim 22. Örnek Resim 20	94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Freud'un Dönemleri.....	19
Şekil 2: Erikson'ın Yaşam Boyu Sekiz Dönemi.....	21
Şekil 3. Gözlem Yoluyla Öğrenme Süreçleri.....	29
Şekil 4. Bandura 'nın Sosyal Bilişsel Modeli	31
Şekil 5. Bronfenbrenner'in Ekolojik Kuramı.....	37
Şekil 6. Vygotsky'in Yakınsak Gelişim Alanı Modeli.....	39

EKLER LİSTESİ

EK-A: Çocuklar İçin Yalnızlık Ölçeği (Çotyö 3-4)	108
EK-B: Demografik Bilgi Formu	110
EK-C: Pandemi Konulu Çocuk Resim Örnekleri	111

ÖNSÖZ

2020 Mart ayının sonlarına doğru Türkiye’de ilk covid-19 vakası görülmüş ve kısa sürede tüm ülkede yayılmıştır. Türkiye’de de pandemi sürecinin başlamasıyla tüm dünyada olduğu gibi çeşitli önlemler alınmıştır. Bu önlemlerden bir tanesi yüz yüze eğitime ara verilip, online platforma geçilmesidir. Öğrenciler okula gidememiş hatta sokağa çıkma yasağından dolayı belirli saatlerde ev karantinası süreci yaşamışlardır. Arkan gruplarından uzak kalmış, sosyal ortamlarda bulunamamış ve izole bir hayata geçiş yapmak durumunda kalmışlardır.

Yapılan bu araştırma, 7-9 yaş çocukların pandemi sürecinde deneyimledikleri uzaktan eğitimin sosyal gelişimlerine olan etkisini resim analizi arayıcılığı ile incelemeyi ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yürütülen bu tez çalışması çocukların sosyal gelişimlerinin desteklenmesi, pandemi sürecinin öğrencilerin sosyal gelişimlerini nasıl etkilediği hakkında bir farkındalık oluşturması, ebeveyn ve eğitimcilerle ileriye dönük ışık tutmayı amaçlaması adına önem teşkil etmektedir.

Başta danışmanım Sayın Prof. Dr. Makbule Meziyet ARI olmak üzere hem tez konumu belirlememde hem de tez yazım süreci boyunca benden destek ve yardımlarını esirgemeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Derya KAVGAOĞLU’na saygılarımla teşekkürlerimi sunarım.

Tez süreci boyunca sorularımızı cevaplayıp desteklerini esirgemeyen Ana Bilim Dalı Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Nurten ELKİN’e teşekkür ederim.

Toplanan verilerin analizinde destek ve yardımlarını esirgemeyen Ömer Faruk KAYAR’a ve resimlerin analizinde yol gösteren ve deneyimlerini paylaşan Uzman Psikolog Yazar Semih TEZELLİ’ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tüm hayatımda olduğu gibi beni tez yazım aşamasında da destekleyen eşime, aileme ve çok kıymetli arkadaşım Sayın Uzm. Psk. Dan. Safiye YENİYURT’a teşekkür ederim.

Son olarak araştırma yapmamı destekleyen öğretmen arkadaşlarıma, tüm öğrenci ve velilere teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Gelişim, döllemeden başlayarak hayat boyu devam eden değişim sürecidir. Gelişim büyümeyi içerdęi gibi bozulmayı da kapsar (Santrock, 2021a, s.6). Gelişim, doğum öncesi dönemden itibaren orgayanizmanın fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal ve dil yönünden hayatının sonuna kadar geçen süredeki değişimini ifade etmektedir (Aral ve Baran, 2011, s.18).

İnsan gelişimi üç temel sürecin etkileşimiyle devam eder. Bunlar biyolojik, bilişsel ve sosyoduygusal süreçlerdir. Biyolojik süreçler kişinin vücudundaki değişikleri, bilişsel süreçler kişinin dil, zekâ ve düşüncesindeki değişikleri, sosyoduygusal süreçler ise kişinin duygu, kişilik ve kişilerarası ilişkilerindeki değişikleri kapsar. Tüm bu süreçler birbiri ile ilişkilidir ve aralarında güçlü, iki yönlü ve tersine çevrilebilir bir bağ vardır (Santrock, 2021a, s.13). Bunlardan herhangi birinde meydana gelen olumlu değişiklikler, diğer süreci olumlu yönde etkilemektedir.

İnsan gelişimi, daha iyi anlama ve düzenleme adına dönemlere ayrılmıştır. Gelişim dönemi, kişinin hayatında belirli özellikleri sergilediği bir zaman aralığıdır. Çocuk gelişimi dönemleri doğum öncesi dönem, bebeklik, ilk çocukluk, orta ve ileri çocukluk ve ergenlik olmak üzere beş bölümde ele alınır (Santrock, 2021a, s.14).

Orta ve ileri çocukluk dönemi ilkokul çağına yani yaklaşık 6-11 yaşları arasına denk gelir. Bu dönemde çocuklar akademik becerileri öğrenip geliştirir. Birey için başarı ön plana gelir ve öz kontrolleri artar. Bu dönem çocukları için benlik tanımlamasına, sosyal kıyaslamalara ve sosyal referanslara önem verirler (Santrock, 2021b, s.17).

Birey sosyal bir varlık olmasından dolayı çevresi ile devamlı etkileşimini sürdürür. Sosyal gelişim kişinin etkileşim halinde olduğu toplumla uyum içerisinde yaşama süreci şeklinde tanımlanabilir (Aral ve Baran, 2011, s.227). Okul çağı döneminde çocuklar tüm gelişim alanlarını olduğu gibi sosyal ve duygusal gelişimlerini de ivedilikle sürdürür. Sosyal gelişim süreci kişinin aile, arkadaş ve diğer insanlarla kurduğu ilişkileri, paylaşma, sorumluluk üslenme gibi becerilerin kazanıldığı dönemdir. Takdir edilmek, özgürce fikir sunabilmek, eleştirilmeden çalışmalar yapabilmek, grup çalışmalarına katılmak, iş paylaşımı ve fikir alış verişi yapmak çocukların sosyal gelişimini desteklemektedir.

Çocuklar sosyalleşmenin ön planda olduğu bu dönemde dünya genelinde yaşanan pandemi nedeniyle eğitime yüz yüze devam edememiş, uzaktan eğitime geçiş yapmak durumunda kalmışlardır. Sosyal etkileşimleri belirgin ölçüde azalmıştır. Alışkın olmadıkları programları kullanmaya başlamış, bazen teknik sorunlar yaşamışlardır. Bütün bunlar bazı öğrencilerin olan biteni anlamlandıramamasına, bazı durumlarda kendisini yalnız hissetmesine ve yeni sürece adapte olmakta zorlanmasına yol açmıştır. Bu süreç özgürlük kaybı ve belirsizlik yaşanmasından dolayı çocuklarda korku ve kaygı gibi negatif duyguların oluşma ihtimalini arttırabileceği belirtilmektedir (Akoğlu ve Karaaslan, 2020, s.99).

Pandemi sürecinde uzak eğitimi deneyimleyen çocuklar ile yapılan bu çalışmada toplanan verilerinin bir kısmının resim analizi yoluyla elde edilip yorumlanacak olması özellikle seçilmiştir. Pandemi bazı öğrencilerin hayatlarını sadece uzaktan eğitime geçiş olarak değil yaşanan hastalık ve kayıpları tecrübe etmeleri yönüyle de etkilemiştir. Bazı çocuklar içine kapanmış ve konuşmayı reddetmiştir. Resim çizmek çocukların iç dünyalarını yansıtmasına, konuşarak ifade edemediklerini çizerek anlatma imkânı sağlamaktadır. Resim çizerek çocuk kendisini ifade eder ve deneyimlediği olaylarla ilgili duygu ve düşüncelerini yansıtır (Yavuzer, 2019, s.5). Bu çalışma duygusal olarak çocukların hissettikleri pandemi algısını ve duygu durumlarını resim analizi yoluyla incelemesi, ailelere ve eğitimcilere çocukların sosyal gelişim farkındalığı sağlaması ve sosyal gelişimi iyileştirici çözüm yolları sunarak ileride yapılacak çalışmalara ışık tutmayı amaçlaması açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışma pandemi sürecinde uzaktan eğitimi deneyimleyen çocukların sosyal gelişimlerinin incelenmesini, okul ve arkadaş ortamından uzak kalmalarının çocuklar üzerindeki olası etkilerinin açığa çıkarılmasını amaçladığı için de önem arz etmektedir.

Araştırma Problemi

Yeni Koronavirüs (COVID-19) insanoğlunun yaşantısını farklı boyutlarda etkisi altına almıştır. Bundan en çok etkilenen gruplardan birisi de öğrencilerdir. Eğitim ve öğretim şimdiye kadar hiç alışlagelmemiş şekilde online hale gelmiştir. Bu durumda çocuklar okula gidememiş, sosyal ortamlarından uzaklaşmış ve belirsiz bir izolasyon sürecine girmişlerdir.

İnsanın doğumundan itibaren verdiği yaşam mücadelesinde fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamanın yanında yaşamını tehdit eden tehlikelerden de kaçınması

gerekir. Bu tehditler aşikâr gözle görülebilir olabileceği gibi göz ile görülmeyen virüs gibi insanın yaşamını tehlike altına alan tehditler de olabilir. 21. Yüzyılda covid-19 insanların yaşamını tehdit altına alırken kişilerde korku ve endişeye sebep olmuştur. Bu olumsuz duygular bireylerin davranışlarına aksetmiştir. İnsanlar kendilerini çaresiz ve umutları azalmış hissedebilmektedirler. İnsanın kendisini çaresiz hissetmesi umutlarını azaltarak yaşama enerjilerini törpülemektedir (Paksoy, 2020, s.136).

Çocukların deneyimledikleri özgürlük kaybı ve belirsizlik sürecinin yaşadıkları stresi arttırabileceği bunun da kaygı ve korku gibi çeşitli olumsuz duygulara sebep olabileceği belirtilmektedir. Ayrıca çocuklar ve gençlerin farkına varılmayan psikososyal gereksinimlerinin uzun vadede çeşitli sorunlara sebep olabileceği aktarılmaktadır (Akoğlu ve Karaaslan, 2020, s.99). Dolayısıyla çocukların pandemi sürecinde özellikle eğitim ve öğretim alanında yaşadıkları değişikliklerden sosyal ve duygusal olarak nasıl etkilendikleri büyük önem arz etmektedir.

Çocukların gelişim alanları birbiri ile etkileşim halindedir. Bilişsel, fiziksel, sosyal ve duygusal alandaki herhangi bir değişiklik diğer alanları da etkilemektedir. Pandemi nedeniyle çocukların sosyal ortamlarından ayrılmaları duygusal ve sosyal gelişimlerini risk altına alabilmektedir. Bunun yanı sıra, süreç ile alakalı yeterince bilgi alınamaması, arkadaş ve öğretmenler ile yüz yüze görüşülememesi, belirsizlik, alışılmamış online eğitime maruz kalınması, yaşanan maddi ve manevi kayıplar çocuklarda olumsuz duyguların oluşmasına sebep olabilmektedir. Sosyal ve duygusal gelişimleri olumsuz etkilenen çocuklarda akademik başarıda düşüş, depresif hal, bellek güçlükleri ve iştah kaybı gibi belirtilerin olduğu görülmektedir (Akoğlu ve Karaaslan, 2020, s.102).

Yetişkinlerden ziyade çocuklar gelişimsel, ruhsal, sosyal, duygusal ve davranışsal ihtiyaçlarını tek başlarına giderebilmekte yeteri kadar beceri ve tecrübe sahibi olmadıklarından pandemi gibi travmatik durumlardan önemli derecede etkilenen kişilerin başında gelmektedirler (Akoğlu ve Karaaslan, 2020, s.102). Bu etkilenme ve yaşanan süreçte karşılaştıkları durumlar ile baş etmeye çalışma çocukların sosyal ve duygusal gelişiminde çeşitli etkiler oluşturabilmektedir.

Bu araştırma çocukların pandemi sürecinde hayatlarında meydana gelen değişikliklerden sosyal gelişimlerinin nasıl etkilendiğini incelemek için aşağıdaki sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır.

7-9 yaş çocukların covid-19 geçirme durumlarının kendilerini yalnız hissetmeleri üzerinde bir etkisi var mıdır?

7-9 yaş çocukların ailelerinde covid-19 vakası gözükmesinin kendilerini yalnız hissetmelerinde bir etkisi var mıdır?

7-9 yaş çocukların yaşadığı pandemi süreci sosyal hayatlarını nasıl etkilemiştir?

7-9 yaş çocukların uzaktan eğitim almaya başlaması hayatlarını nasıl etkilemiştir?

7-9 yaş çocukların pandemi sürecinde deneyimledikleri uzaktan eğitimin sosyal gelişimlerine etkisi nedir?

7-9 yaş çocuklar alıştıkları yüz yüze eğitim ortamından uzaklaşıp, sosyal izolasyon sürecine girip online eğitimi deneyimlemeleri sosyal gelişimlerini nasıl etkilemiştir?

7-9 yaş çocukların yaşadıkları pandemi ve uzaktan eğitim sürecinin sosyal gelişimlerine olan etkisi resimlere nasıl yansımaktadır?

7-9 yaş çocukların deneyimledikleri pandemi süreci çizdikleri resimlere nasıl yansımaktadır?

7-9 yaş çocukların pandemi sürecinde deneyimledikleri uzaktan eğitim çizdikleri resimlere nasıl yansımaktadır?

7-9 yaş çocukların pandemi algısı, okul ve arkadaş ortamından uzak oluşları ve evde geçirdikleri karantina süreci çizdikleri resimlere nasıl yansımaktadır?

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın birincil amacı; 7-9 yaş aralığındaki ilkokul öğrencilerinin pandemi dolayısıyla deneyimledikleri online eğitimin sosyal gelişimlerine etkisinin resim analizi yoluyla incelenmesidir. Araştırmanın ikincil amacı ise çocukların doğal öğrenme ortamlarından uzaklaşıp uzaktan eğitime devam etmelerinin sosyal gelişimlerini nasıl etkilediğinin araştırılmasıdır.

Okul çağı, öğrencilerin sosyalleşmesi adına büyük önem taşımaktadır. Grup çalışmaları, iş birliği, motor gelişimi destekleyen aktiviteler, bilişsel gelişimi destekleyen çalışmalar, öğrencilerin birbirlerini ile olan paylaşımları çocukların sosyalleşmesi ve sağlıklı gelişebilmesi için gereklidir. Okul yaşantısına uzaktan devam

etmeye başlamak, teknolojik aletlere fazlasıyla maruz kalmak ve arkadaş ortamından uzak kalmak çocukların gelişim alanlarında farklı etkilere sahip olacaktır. Bu doğrultuda demografik bilgi formu, Çocuklar İçin Yalnızlık Ölçeği ve resim analizi kullanılarak aşağıdaki alt amaçlara ulaşmak hedeflenmiştir.

- Çocukların pandemi algısı ile sosyal gelişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi
- Uzaktan eğitime geçiş ve öğrencilerin teknolojik aletlere gereğinden fazla maruz kalmalarının sosyal gelişimlerine etkisinin incelenmesi
- Öğrencilerin okul ve arkadaş ortamından uzak kalmaları ile sosyal gelişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi

Ayrıca, pandemi ve uzaktan eğitime geçiş sürecinden olumsuz etkilenen ve duygularını ifade etmekte zorlanan çocukların resim yoluyla duygularını dışa vurmaları amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Gelişme, bireyde büyüme, olgunlaşma ve öğrenme etkileşimi sonucu meydana gelen değişimlerdir. Gelişim ise gelişme için organizmanın ihtiyaç duyduğu süreçtir. Gelişim, bireyin döllemeden itibaren bilişsel, fiziksel, sosyal, duygusal, dil ve bedensel olarak durmaksızın devam eden değişimdir (Senemoğlu, 2020, s.3).

Gelişim her yaşta devam eden bir süreçtir ancak gelişim hızı her yaşta aynı değildir. Döllemeden doğuma kadar olan süreç gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Kişinin gelişimi organizmanın gösterdiği gelişim hızına göre evrelere ayrılmıştır (Aral ve Baran, 2011, s.18). Gelişim evreleri farklı yaş aralıklarını kapsamakla beraber farklı hızlarda gelişir. Kendilerine özgü gelişim görevleri vardır. Gelişim evrelerinin özelliklerini bilmekle beraber kişisel farklılıkların da bilincinde olmak gerekir. En sık kullanılan gelişim dönemleri sıralaması doğum öncesi, bebeklik, erken çocukluk, orta ve ileri çocukluk ve ergenlik şeklindedir (Santrock, 2021a, s.14).

Orta ve ileri çocukluk dönemi 6-11 yaşları arasını kapsar ve ilkököl dönemine denk gelir. Okul çağı döneminde çocuklar tüm gelişim alanlarını olduğu gibi sosyal ve duygusal gelişimlerini de ivedilikle sürdürür. Çocukların sosyalleşip gelişmelerini sürdürebilmeleri için gereksinimlerini gidermeye, yaşadığı çevrenin değer yargılarını ve ahlaki değerlerini bilip ona göre davranışlarını düzenlemeye, olumsuz

davranışlardan kaçınmaya, diğer bireylerle iyi iletişim kurup kendine de saygı duymayı öğrenmesi gerekir (Senemoğlu, 2020, s.228).

Dünya genelinde meydana gelen covid-19 salgını nedeniyle öğrenciler 2020 Mart ayı itibariyle yaklaşık bir yıl süreyle eğitime yüz yüze devam edememiş, online platforma geçiş yapmak durumunda kalmışlardır. Sosyal etkileşimleri belirgin ölçüde azalmıştır. Alışkın olmadıkları programları kullanmaya başlamış, bazen teknik sorunlar yaşamışlardır. Arkadaşları ile paylaşım yapabilecekleri alanları kısıtlanmıştır. Bu bazı öğrencilerin olan biteni anlamlandıramamasına, bazı durumlarda kendisini yalnız hissetmesine ve yeni sürece adapte olmakta zorlanmasına yol açmıştır.

Bu çalışma pandemi sürecinde uzaktan eğitimi deneyimleyen çocukların sosyal gelişimlerinin incelenmesini, okul ve arkadaş ortamından uzak kalmalarının çocuklar üzerindeki olası etkilerinin açığa çıkarılmasını amaçladığı için önemlidir.

Çalışmanın verilerinin bir kısmının resim analizi yoluyla elde edilip yorumlanacak olması özellikle seçilmiştir. Pandemi bazı öğrencilerin hayatlarını sadece uzaktan eğitime geçiş olarak değil yaşanan hastalık ve kayıpları tecrübe etmeleri yönüyle de etkilemiştir. Bazı çocuklar içine kapanmış ve konuşmayı reddetmiştir. Resim çizmek çocukların iç dünyalarını yansıtmalarına, konuşarak ifade edemediklerini çizerek anlatma imkânı sağlamaktadır (Savaş, 2015, s.40). Bu çalışma duygusal olarak çocukların hissettikleri pandemi algısını ve duygu durumlarını resim analizi yoluyla incelemesi, ailelere ve eğitimcilere çocukların sosyal gelişim farkındalığı sağlaması ve sosyal gelişimi iyileştirici çözüm yolları sunarak ileride yapılacak çalışmalara ışık tutmayı amaçlaması açısından önemlidir.

Araştırmanın Varsayımları

Yedi dokuz yaş aralığında olan ve pandemi dolayısıyla uzaktan/online eğitimi deneyimleyen öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerinin nasıl etkilendiğini inceleyen bu çalışmada aşağıdaki varsayımlar göz önünde bulundurulmuştur.

1. Araştırmada evren, ulaşılan örneklem ile temsil edilmiştir.
2. Araştırmaya katılan öğrenciler gönüllü bir şekilde formları doldurmuş ve olağan haliyle resimlerini çizmiş ve yorumlamıştır.

Sınırlılıklar

Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda yapılan genellemeler belirtilen sınırlılıklar doğrultusunda geçerlidir.

Bu araştırma 7-9 yaş aralığında olan, Covid-19 Pandemi sürecinde yüz yüze eğitime devam edebilen üçüncü ve dördüncü sınıflar ile sınırlıdır.

Araştırma İstanbul ili Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı üç okulun üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri ile sınırlı kalmıştır.

Yüz yüze eğitime devam eden öğrenci sayısı sınırlı olduğundan araştırma yaklaşık seksen öğrenci ile sınırlı kalmıştır.

Ayrıca, literatür taraması online erişilebilen, yayımlanmış yüksek lisans tezleri, makaleler ve kitaplar ile sınırlı tutulmuştur.

Bu araştırma Demografik Bilgi Formu, Çocuklar İçin Yalnızlık Ölçeği ve öğrencilerin çizdiği resimlerden oluşturulan kodlardan ve bunların yorumlanmasıyla sınırlandırılmıştır.

Kuramsal / Kavramsal Çerçeve

Sosyal gelişim, kişinin içinde bulunduğu toplum tarafından kabul görür şekilde hareket etmeyi, davranmayı ve yaşamayı öğrenme sürecidir. Çocuk dünyaya geldiğinde sosyal değişim ve gelişim dürtüsüne hazırdır. Zamanla kendinin merkez olduğu düşüncesinden sıyrılarak, uyumlu bir birey olmaya doğru bir değişim gösterir. Sosyalleşme yeni doğanın etrafındaki insanlara tepki vermesi ile başlar ve ömür boyu devam eder.

Sosyal gelişimde benlik, sosyalleşme, sosyal davranış, sosyal beceri, sosyal uyum ve sosyal olgunluk kavramları önem arz etmektedir.

Sosyal gelişim insanın hayatı boyunca diğer kişilerle olan ilişkilerinin ve bunlar sonucunda geliştirdiği davranışları kapsamaktadır (Çubukçu ve Gültekin, 2006, s.156).

Benlik kişinin “ben kimim?” sorusuna verdiği cevaptır. Önemli olan kişinin kendisini nasıl gördüğü ve algıladığıdır. Özellikle okul çağı döneminde “ben kimim?” sorusu büyük önem arz eder (Senemoğlu, 2020, s.84)

Sosyalleşme doğumdan itibaren gerçekleşmeye başlar. Kişi zamanla içinde yaşadığı sosyal toplumun ve kültürün inanç, hayat tarzı ve davranış biçimlerini

kazanma, öğrenme ve özümsemesidir (Kaya ve Tuna, 2008, s.162). Bir bireyde benlik ve kişilik oluşumunda ana etkenlerden biri sosyalleşmedir (Küçük ve Koç, 2003, s.2)

Sosyal davranış kişilerin etrafındaki diğer insanlara nasıl davrandığıdır ve diğer insanlarla etkileşime girilerek öğrenilir. Sosyal davranış bilinçli veya bilinçsiz olabilir.

Sosyal beceri kişinin kendisinin ve muhatap olduğu diğer kişilerin duygu, düşünce ve tavırlarını anlayabilmesi ve içinde bulunduğu duruma uygun davranabilmesidir. Sosyal beceri model alma ve kavrama ile öğrenilir.

Sosyal uyum kişinin diğer insanlara uyum gösterebilme kapasitesi, yeteneği ve bulunduğu grupta kendini ifade edebilmesidir.

Sosyal olgunluk kişinin içinde bulunduğu toplumun kurallarına kaç yaşında olduğuna göre gösterdiği olgunluğa denir. Toplumun değer yargılarının öğrenilmesi ve anne baba ile olan sağlıklı iletişim çocuğun sosyal olgunluk düzeyine ulaşmasını sağlar.

Çocuğun sosyalleşmesinde aile ve okul önemli rol oynamaktadır. Okul aileden sonra çocuğun sosyalleşmesinin sağlandığı en etkili toplumsal ve sosyal ortamlardan biridir. Okul yaşantısı çocuğa belli öğrenme becerilerinin kazandırılmasını sağlar.

Akranları ile arkadaşlık ilişkileri kurma ve bunu devam ettirebilme imkânı sunar. Değişik sosyo-ekonomik çevreye sahip çocukların sosyal gereksinimlerini destekler. Ailenin yetersiz kaldığı durumlarda çocuğun ilgi ve sevgi gibi sosyal ve duygusal ihtiyaçları okuldaki arkadaşları ve öğretmenleri tarafından karşılanabilir. Okul sosyalleşme adına bireyin sadece kendi kültür ve değerlerini öğretmenin yanı sıra evrensel değerlerin öğrenilmesi ve saygı duyulması adına önemli rol oynar.

Sosyal gelişim dönemleri dikkate alındığında **Son Çocukluk Dönemi** büyük önem arz etmektedir.

- Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş)
- İlk Çocukluk Dönemi (3-5 Yaş)
- **Son Çocukluk Dönemi (Okul Dönemi) (6-12 Yaş)**

Bu dönemde çocuklar yeni bir okula başlamış, farklı bir sosyal ortama girmişlerdir. Arkadaş ve öğretmenleri ile kurdukları iletişim sonucu sosyal olarak gelişmekte ve olgunlaşmaktadırlar. Okul dönemi öğrencilerin toplum kurallarını ve

işbirliği yapmayı öğrenmesi için fırsat sunar. Öğrenciler bu dönemde birbirlerine saygı duymak, sorumluluk almak, karşıt düşünce bildirmek, rekabet etmek ve empati kurmak gibi çeşitli sosyal durumları tecrübe ederler.

Erik Erikson'ın psikososyal gelişim kuramına göre kişilik doğumdan başlar ve hayat boyu gelişimini sürdürür. Erikson yaşam boyu gelişim ilkesini savunmuş ve gelişimi birbirine dayalı sekiz döneme ayırmıştır. Bu sekiz dönemin her birinde atlatılması gereken bir çatışma vardır. Eğer bu kriz yani çatışma vaktinde başarılı bir şekilde çözümlerse hayatın ilerleyen dönemleri için sağlıklı temeller atılmış olur. Aksi durumda kriz hayatın diğer evrelerinde çözümleninceye kadar sorun oluşturabilir (Senemoğlu, 2020, s.80).

Erikson yukarıda bahsettiğimiz “okul çağı” döneminden **“Başarıya Karşı Aşağılık Duygusu (6-12)”** adı altında bahsetmiştir. Bu dönemde okula başlanır, sosyal yaşantı hızlanır, yeni arkadaşlıklar kurulur ve sosyal etkileşim fazlalaşır. Anne ve babanın çocuk üzerindeki etkisinin azalması ile arkadaş ve öğretmenlerin etkileri artar. Arkadaşlarının ve öğretmenlerinin görüşleri, destekleyici yaklaşımları sosyal gelişimi olumlu etkilemektedir. Bu dönemi başarılı bir şekilde geçiren çocuk bir şeyleri başarabileceğine inanır, yaptığı şeylerden zevk alır ve başarı elde ettiğinde kendiyi gurur duyar. Eğer bu dönem başarılı bir şekilde geçirilmezse ve çocuk sürekli eleştirilirse çocukta aşağılık ve yetersizlik duyguları gelişebilir (Senemoğlu, 2020, s.83).

Albert Bandura ise Sosyal Bilişsel Kuramında karşılıklı belirleyicilikten söz etmiştir. Karşılıklı belirleyicilik üç ayrı bileşenden oluşmaktadır. Model alınan davranış, öğrenme ortamı ve kişinin içsel süreci sürekli ve karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir (İnanç ve Yerlikaya, 2020, s.204). Çevre kişinin bireysel özelliklerini değiştirebilir aynı şekilde kişi de çevreyi etkileyebilir.

Model alma ve gözleme Bandura'nın da vurguladığı öğrencilerin sosyalleşmesini, sosyalleşerek öğrenmesini sağlayan iki önemli etkendir (Horsburgh ve Ippolito, 2018, s.2). Öğrenciler model alarak ve gözlemleyerek birçok istedik davranışa sahip olabilir, sosyal beceri ve uyuma ulaşabilirler.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYALLEŞME VE SOSYAL GELİŞİM

1.1. Sosyalleşme

Sosyalleşme, kişinin içinde yaşadığı toplumun kültür değerlerinin, örf, gelenek ve göreneklerinin aile, eğitim programları, bulunduğu sosyal ortam ve kitle iletişim araçlarıyla kendiliğinden öğrenmesidir. Bu sosyalleşme süreci kişinin doğumu ile başlar ve hayat boyu öğrenerek devam eder (Salgar, 2021, s.4). Sosyalleşme sayesinde insan yaşadığı toplumun kültürünü idrak eder ve benimser.

(Koçak ve Köse 2014, s.22) sosyalleşmeyi “bir ferden doğuştan itibaren belli aşamalardan geçerek kendisinden beklenen uygun rol ve normlardan haberdar olma, toplumun üyeliğini kazanma sürecidir.” şeklinde tanımlamaktadır.

Başka bir deyişle sosyalleşme, toplumun değer, kültür, norm, örf ve geleneklerinin içinde yaşayan bireylere aktarılma ve öğretilme sürecidir. Bu süreç doğumdan başlayıp hayat boyu devam eder. Sosyalleşme sürecinde kişi bulunduğu ortama nasıl uyum sağlayacağını, nerede nasıl davranması gerektiğini, içinde yaşadığı ortamın beklentilerini ve bu beklentilere davranışsal olarak nasıl cevap vereceğini öğrenip içselleştirir. Bu süreç insana içinde yaşadığı toplumun bir ferdi olmayı, toplum tarafından benimsenmiş uygun görülen davranışları özümsemeyi, kültürel değerleri öğrenmeyi ve hayata geçirmeyi içerir. Kişinin zamanla öğrenip içselleştirdiği davranışlar onun yaşadığı toplumla birleşip sosyalleşmesini sağlar.

Bu süreç kişinin kendisini toplumun bir parçası gibi hissetmesi ve bütünleşmesi adına önemli olduğu kadar toplumun kültürünün nesilden nesile aktarılması, sahip olunan mirasın korunması ve zenginleştirilmesi adına da önemlidir. Zamanla karşılıklı olarak birey toplumu oluşturduğu gibi, kendisi toplumun bir parçası haline gelir. Bireyin süreç içerisinde aldığı eğitimler ve gözlemler sonucunda öğrendikleri toplumun beklentilerine uygun davranışlar sergilemesine neden olur. Sosyalleşme kişinin içinde bulunduğu grup veya toplumla bütünleşme şekli olarak da tanımlanabilir (Argon, 2011, s.198). Sosyalleşme ile kişiler kim olduklarını anlamlandırır. Yaşanılan toplumun değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarılması, bireyin içinde yaşadığı sosyal hayatın normlarını öğrenmesi ve uyması sosyalleşme ile olur. Dolayısıyla ferden kişilik

ve benliğinin oluşmasını sağlayan temel faktörlerden biri sosyalleşmedir (Küçük ve Koç, 2003, s.3).

Kişinin toplumla uyum içerisinde yaşaması, kültürel değerleri benimsemesi ve bütünleşmesi sosyalleşme sürecinde öğrendiği hareket modelleri ve düşünme tarzları ile mümkündür. Kişinin devam ettirdiği sosyal hayat içerisinde diğer insanlarla uyum içerisinde yaşaması, toplumun normlarını öğrenip uygulaması ve içinde bulunduğu durumun gereklerini yerine getirebilmesi ile mümkündür (Küçük ve Koç, 2003, s.3).

Sosyalleşme doğumdan itibaren başlayan bir süreç olmasından dolayı kişinin deneyimleri, bağlanma durumları ve öğrenme süreçleri bireylerin bilişsel gelişimlerini etkiler, duygusal ve ruhsal durumlarını değiştirir ve psikolojik yapılarını şekillendirir (Argon, 2011, s.198).

Sosyalleşme sürecine etki eden birçok kurum, kişi ve faktör bulunmaktadır. Bunlar yakından, uzaktan, dolaylı ya da dolaysız yoldan kişinin öğrenip sosyalleşmesini etkilemektedir. Kişi zamanla etkisinde kaldığı unsurlar sonucu dışarıdan toplumun içine doğru bir yola girer. İçinde bulunduğu toplumun değerlerini öğrenir ve özümser. Bu süreç aile ile başlar, kişi doğumu ile başlayan sosyalleşme sürecinde aile bireylerini taklit ederek ve rol model olarak nasıl davranacağını öğrenir (Gündoğdu, 2013, s.226-227). Ailenin yanı sıra eğitim ve öğretim ortamı, arkadaş grupları, kitle iletişim araçları, kişinin cinsiyeti, yaşı ve yaşanan olağanüstü haller sosyalleşme sürecine etki etmektedir.

Rol model olarak öğrenme sosyalleşme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Kişinin kendisine uygun sosyal rolleri öğrenmesinde çevresinde bulunan arkadaş, aile fertleri, öğretmen, komşu vb. büyük etkiye sahiptir. Bu etkenler bireyi toplumun değerleri doğrultusunda doğru ve uygun bir şekilde davranmaları için bir alt yapı oluşturur. Sosyal gelişim sürecinde kişi doğduğu andan itibaren içinde yaşadığı toplum ve çevre ile uyum içerisinde yaşama eğilimindedir (Küçük ve Koç, 2003, s.4).

1.2. Sosyal Beceriler

İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır. Doğumdan itibaren sosyalleşme adına adımlar atar. Etrafını gözlemler, ebeveynlerini rol alır, taklit etmeye çalışır. Zamanla yaşına uygun öğrenme, gelişme ve olgunlaşmayı gerçekleştirir. Bu gelişme ve öğrenme sürecinde birey çevresiyle iletişim kurarak belli gereksinimlerini

giderebilmektedir. Kişinin yaşadığı çevre ve ortam ile kurduğu etkileşim insanın özellikle sosyal ve duygusal gelişimini dolayısıyla tüm gelişim alanlarını etkilemektedir (Samancı ve Uçan 2017, s.4). Bu etkinin insanın hayatına olumlu ya da olumsuz katkısı bulunmaktadır.

Bir toplumda yer edinebilme kişinin yaşadığı ortamda bulunan kişiler tarafından kabul görmesiyle gerçekleşir. İnsan yaşadığı toplumun uygun gördüğü ve kabul ettiği davranış ve normları öğrenip uygulayarak toplum içinde kendine ait yer edinebilir. Bu davranışların en önemlilerinden biri sosyal becerilerdir. Sosyal beceriler, kişinin diğer kişiler ile olumlu etkileşimde bulunabilmesi ve bu etkileşimi sürdürebilmesi için önem arz eder (Dalmış, 2018, s.9).

Sosyal becerilerin oluşumu aile etkileşimiyle başlar, eğitim ortamı ve çevre ile devam eder. Bu süreç hayat boyu bireyin yaşadığı ortama uyum sağlayabilmesini gerçekleştirmek adına devam eder. Sosyal gelişimlerini sağlıklı olarak devam ettiren kişiler toplumun genelinde kabul görmüş davranışları daha rahat özümseyebilir (Samancı ve Uçan 2017, s.5).

Sosyal beceriler öğrenilmiş davranış örüntülerinden oluşmaktadır. Sözel ya da sözel olmayan tavır ve davranışları içerir. Kişi etrafındaki kişilerden etkilenecek sosyal becerileri öğrenir. Sosyal becerilerin kazanılması sosyal yeterliliğe ulaşmada önemli bir basamaktır. Sosyal yeterliliğe gelişimine uygun olarak ulaşmış insanlar kendisini tanıyabilir, çevresine tanıtılabilir, duygu alış verişinde bulunabilir, duygudaşlık kurabilir ve toplumda kolayca yer edinebilir.

Sosyal beceriler insanın çevresiyle kurduğu iletişim ve etkileşimi olumlu yönde değiştirebilmektedir. Kişilerin yaşadıkları toplum içerisinde kabul görmelerini ve kişilerarası ilişkilerinin olumlu olmasını sağlayan davranış, tavır, duygu ve düşüncelerini, sosyal beceriler etkilemektedir. Sosyal becerilere sahip olan bireyler daha etkili iletişim kurabilmektedirler (Dalmış, 2018, s.10). Sosyal beceriler sayesinde kişi olumlu ilişkiler başlatabilir, bu ilişkileri sürdürebilir. Böylelikle hem kişinin sosyalleşmesi sağlanır hem de toplumun devamı sağlıklı bir şekilde gerçekleşir. Kişiler arası ilişkinin kalitesi toplumsal yapının sağlamlığını etkilemektedir.

Sosyal beceri eğitimi verilirken toplum yapısı ve beklentileri, kültürel değerler ve çocuğun gelişim özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu eğitim sürecinde aileyi oluşturan kişiler, çocuğun içinde olduğu eğitim kurumu, muhatap olduğu

eğitimci ve bulunduğu yakın çevre önemli rol oynamaktadır (Samancı ve Uçan 2017, s.3). Aileler sosyal gelişime önem vermeli, okullar sosyal gelişimi destekleyici ortamlar ve öğretim programları hazırlamalıdır. Sosyal gelişimi desteklenen bireyler sosyal becerileri daha verimli kullanabilmektedir.

1.3. Sosyal Gelişim

Gelişim insanın döllelenmesinden dünyaya gelmesine, doğumundan vefatına kadar süregelen bir süreçtir. Her insanın kendine has gelişim süreci vardır (Aral ve Baran, 2011, s.18). İnsanın gelişim süreci her ne kadar farklı bileşenlerden oluşsa da hepsi birbirini etkilemekte ve etkilenmektedir. Gelişim sürecinde bilişsel, duygusal, cinsel, sosyal, motor, bedensel ve zihinsel gelişimi incelemek insanı tanımamıza olanak sağlar. Çocukların özellikle okul çağında olan öğrencilerin yaşlarına uygun gelişim özelliklerini bilmek eğitimcilerin verimli eğitim ve öğretim ortamı kurmalarına yardımcı olacaktır.

Sosyal gelişimin temelleri ilk olarak aile ortamında atılır. Çocuğun bağlanma süreci, kendini güvende hissetmesi ve aile bireylerinin çocuğa yaklaşımı kişinin sosyal gelişimini etkileyen birer faktördür. Bu süreç okul ile bütünleşerek devam eder.

Sosyal gelişim kişilerin doğumdan itibaren yaşadıkları topluma uyum sağlamalarını ve çevrelerindeki bireylerle olumlu ilişkiler kurmalarını etkiler. Bu süreç kişinin tüm hayatını kapsar ve ömür boyu devam eder (Şahin ve Tortop, 2019, s.69)

1.3.1. Sosyal gelişimi etkileyen faktörler

Bireylerin sosyalleşmesi ilk olarak anne ile başlar. Anne ile olan bağıllık kişinin ilk sosyal davranışını oluşturur (Şahin ve Tortop, 2019, s.70). Kişinin yaşadığı ortama ayak uydurması ve çevresiyle uyum içinde yaşamasında bağlanma durumu etkili olmaktadır. Birey zamanla büyüyecek ve anne ile olan bağı azalmaya başlayacaktır. Çevresine ilgi duyan bebek etrafını araştırma ve keşfetmeye yönelecek ve sosyalleşme adımları atacaktır.

Sosyal gelişim, çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler çevresel ve kalıtsal olabilir. Aile, okul ortamı, arkadaşlar, beklentiler, kitle iletişim araçları, kişinin mizacı, cinsiyeti ve yaşı bu faktörlerden bazılarıdır. Özellikle birey ve ebeveynler arasında erken çocukluk döneminde oluşan bağlar ve ailenin çocuğuna yaklaşım tarzı kişinin sosyal ilişkiler kurabilmesi, öz güven geliştirebilmesi ya da tam tersi anti-

sosyal davranışlar sergilemesi ve endişe, kaygı tarzında olumsuz duygular geliştirmesini etkilemektedir. Erken çocukluk döneminde kişilerin yaşlarına uygun sosyal gelişim düzeyine gelmelerini sağlamak hem toplum hem de birey için büyük önem taşımaktadır.

Sosyal gelişim düzeyi yaşına uygun bireylerin toplumdaki diğer kişilerle problemsiz yaşayabildiği; sosyal gelişimleri yeterli düzeyde olmayan bireylerin ise etrafındaki insanlarla olumlu ilişkiler kuramadığı, yaşlıları tarafından dışlandığı ve akademik olarak başarılı olamadıkları belirtilmiştir (Şahin ve Tortop, 2019, s.71). Sosyal gelişimde yetersizlik gösteren kişiler ilerleyen yaşamlarında sosyal ve duygusal yetersizlikten dolayı çeşitli problemler yaşayabilmektedir.

Ayrıca, bireylerin doğduklarında bazı donanımlarla dünyaya geldikleri ve bunların gelişim sürecine hazırlık etkisi taşıdığı bilinmektedir (Şahin ve Tortop, 2019, s.69). Doğumla beraber gelen özellikler ilerleyen zamanda çevre oluşumunda, eğitim tercihlerinde, beslenme stillerinde, ruhsal, fiziksel ve karakter yapılarında etkiye sahip olabilmektedir (Orhan ve Ayan, 2018, s.524).

Bireyin doğumundan itibaren yaşadığı süreçler hayatının devamında karşılaşılabileceği durumlara uyum sağlaması adına büyük önem teşkil etmektedir. Her gelişim döneminde çocuğun yaşına ve gelişim düzeyine uygun sosyal ve çevresel etkenler bireyin gelişimine olumlu katkılar sağlamaktadır. Kişi çevresi ile olan olumlu ve sağlıklı sosyal etkileşimi sayesinde kendine güvenen, özerklik duygusu gelişmiş ve girişimci bir ruha sahip olabilmektedir. Kişi bilişsel sosyal ve duygusal yönden olumlu ilişkiler ile gelişmekte ve olgunlaşmaktadır. Bu, kişinin sosyal gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.

1.3.1.1. Çocukların hissettiği yalnızlık düzeylerinin sosyal gelişime etkisi

Yalnızlık yıllardan beri literatürde olan sadece çocukların ve gençlerin değil aynı zamanda yetişkinlerinde yaşadığı bir problemdir. Yalnızlık karmaşık, ızdırap verici ve evrensel bir olgudur. İnsanların hissettiği yalnızlık ciddi boyutlarda ve bireyseldir. Yalnızlık insanların yokluğu değil aynı zamanda kişinin kendisini yalnız hissedip sosyal olarak doyuma ulaşmamasıdır. Yalnızlık kendini yalnız hissetmekten ziyade ait olunmak istenen sosyal gruba ait olamama şeklinde de tanımlanabilir. Özellikle aynı yaş grubu ile ilişkiler kuramama insanın yalnız hissetmesine sebebiyet verebilir. Uzun

süre devam eden yalnızlık hissi ruhsal sağlık problemlerine, depresyona ve psiko-sosyal sebebiyet verebilir. Bu durum özgüven eksikliğine sebep olarak sosyal gelişimi olumsuz etkilemektedir (Campbell, 2013, s.2).

Yalnızlık genel olarak toplumda fiziki anlamda tek olmayı ifade etmektedir. Literatüre bakılırsa yalnızlık kavramı kişinin kurduğu sosyal ilişkiler ile kurmak istediği sosyallik arasında olan farklılıktan dolayı olan rahatsızlık verici ruhsal bir durumdur. Yani kişi toplum içerisinde bulunduğu zaman da kendisini yalnız hissedebilir. Kişinin kurduğu sosyal ilişkilerde doyuma ulaşmaması yalnız hissetme duygusuna sebebiyet verebilir (Buluş, 1997, s. 83).

Yalnızlık öğrencilerin sosyal gelişimini engelleyen, ruhsal ve fiziksel gelişimlerini etkileyen duygusal bir durumdur (Krause-Parello, 2008, s.66). İnsanların yaşadığı yalnızlık duygusu sosyal becerilerde yetersizliğe sebep olabilir. Ayrıca kişinin özgüveninin düşük olmasına, sosyal kaygıya, kişiler arası ilişkilerde zorlukla yaşamasına neden olabilir (Inderbitzen-Pisaruk, Clark ve Solano, 1992, s.151).

(Ryan ve Shim, 2006) yaptığı araştırmada sosyal gelişimin okullarda çocukların hissettiği aidiyet duygusundan pozitif, hissettikleri yalnızlık duygusundan ise negatif etkilendiğini belirtmiştir. Yalnızlık ile sosyal problemler, depresif davranışlar ve dikkatsizlik arasında kuvvetli bağın olduğu ifade edilmektedir (Galanaki, Polychronopoulou ve Babalis, 2008, s.215).

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMLAR AÇISINDAN SOSYAL GELİŞİM

Sosyal gelişim doğumdan başlayıp hayat boyu devam eden kişinin içinde bulunduğu ortamla uyum içerisinde yaşamasını ve sosyalleşmesini sağlayan bir süreçtir. Özellikle doğumdan altı yaşına kadar geçen sürede çocuğun gelişimi kişinin ileride nasıl bir kişi olacağını etkilemektedir (Dalmış, 2018, s.1). Kişinin sosyal gelişim düzeyi arttıkça karakter ve benlik oluşumu gerçekleşir. Bireyin sahip olduğu sosyal gelişim düzeyi, akranlarla kurulan olumlu sosyal ilişkilerle, bireyin toplumun diğer fertleriyle uyum içerisinde yaşamasıyla, kurulan pozitif ve sağlıklı ilişkilerle artmaktadır.

Sosyal gelişim bireyin toplumun geneli tarafından kabul görmüş duygu ve davranışları öğrenme sürecidir. Sosyal gelişimde hedef bireyin olumlu sosyal davranışları öğrenip, özümseyip uygulamasıdır. Bu hedefe ulaşmada hem biyolojik etkenler mizaç gibi, hem de çevresel unsurlar aile tutumu gibi etkili olmaktadır.

Sosyal gelişim çeşitli yönleriyle bazı psikolog ve bilim insanları tarafından kuramsal çerçevede açıklanmaya çalışılmıştır. Kuramlar sistemattir ve düzenli bir şekilde olayları açıklar. Kuram bir bilime esas teşkil eden kuralların tümüdür.

Bireyin gelişimi boyunca geçirdiği süreçler kuramsal çerçevede ele alınmıştır. Sosyal gelişim psikoseksüel gelişim kuramı, psikososyal gelişim kuramı, sosyal-bilişsel kuram, davranışçı kuram, ekolojik kuram ve Lev Vygotsky'nin belirttiği yakınsak gelişim alanı ile açıklanmıştır.

2.1. Psikoseksüel Gelişim Kuramı (Sigmund Freud)

Psikoseksüel gelişim kuramı nörolog Sigmund Freud tarafından geliştirilmiştir. Freud psikolojinin büyük önem teşkil eden alt dallarından biri olan klasik psikanalizin kurucusu kabul edilir. Psikoseksüel gelişim kuramına göre insan kendisinde doğuştan var olan bazı içgüdüler ile hareket etmektedir. Bunlar cinsellik ve saldırganlıktır. Bireyin sağlıklı gelişme gösterebilmesi için her gelişim döneminde bireyde var olan temel ihtiyaçlarının giderilmesi gerekir (Senemoğlu, 2020, s.78). Doğumdan beş altı yaşına kadar geçen süre içerisindeki gelişim, kişinin ileri yaşantısı için kritiktir.

Psikanalitik kuram henüz Freud tarafından geliştirilmeden kişilik gelişimi konusunda kabul edilmiş görüşler vardı. Bunlardan birisi de topografik görüş idi. Topografik görüşe göre ruh üç farklı boyutu ve bilinç kavramı ile zihinsel aktivitelerin birbirine olan yakınlık derecesinin irdelenmesini kapsamaktaydı. Topografik görüş, zihinsel etkinliklerin üç boyuttan oluştuğunu savunur: bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışı. Bilinç dışı çevreden gelen uyarıları anlamlandırabilir, bilinç öncesinin bu uyarıları algılayabilmesi için daha fazla dikkat gerekmektedir, bilinç dışı ise zorlama ve dikkate rağmen bilinç seviyesine gelemeyen zihinsel etkinlikleri kapsar (Sağlık, 2021, s.438).

Freud topografik görüşün etkisinde kalarak bilincin farklı aşamalardan oluştuğunu ve buz dağına benzediğini ileri sürmüştür. Bilinç düzeyinde kişi içinde yaşadığı sürecin ve davranışların farkındadır (Sağlık, 2021, s.437). Bilinç öncesi ise kişilerin anı, hatıra ve deneyimlerini içerir. Bilinç dışı ise belli yöntemlerle bilinç seviyesine getirilebilen deneyimlerden oluşur.

Freud insanın doğumundan itibaren kendisinde bulunan dürtü, güdü, saldırganlık ve cinsellik gibi fitratında baskın olan duygulara odaklanmıştır ve kişinin davranışlarının bu duygulardan ileri geldiğini ve bilinç dışının zihni yönettiğini savunmaktadır.

Psikanalitik kuram nedensellik kavramından çıkmıştır. Nedenselliğe göre birey davranışını rastgele sergilemez, her davranışın çevresel ya da kişinin içinde olan bir sebebi vardır. Doğuştan getirilen güdüler, çevresel etmenler ve nedensellik zamanla gelişen kişilik oluşumunda etkilidir. Freud'a göre birbiri ile etkileşim halinde olan id, ego ve süperegö kişiliği oluşturur (Gündoğdu, 2016, s.382).

İd alt benlik olarak da adlandırılır. İd doğuştan vardır ve bencildir yani sadece kişisel istekleri gidermek ister. Bireyde var olan içgüdüler alt benlikte bilinç dışı bir şekilde çalışır. Bireyin sahip olduğu kaba ve ilkel istek, arzu ve dürtüler alt benliği oluşturur. Cinsellik ve saldırganlık diğer dürtülere göre daha baskındır. Kişinin sahip olduğu alt benliğe göre hayatın amacı hazdır, kendi menfaati doğrultusunda ahlak ve mantık tanımaz. Toplumsal değerler önemsemez.

Benlik yani ego kişide iki dört yaş arasında çevresiyle olan etkileşimi neticesinde gelişmeye başlar (Gündoğdu, 2016, s.383). Benlik gerçekçi, akılcı ve bilinçlidir. Benliğin amacı, alt benlikten gelen arzulara doyum sağlarken toplumun istekleri ve

kişinin içinde bulunduğu ortamın gerçeklerine dikkat etmektir. Ego mantık doğrultusunda uyum sağlayıcı, kişiliği düzenleyici ve denge unsurudur (Sağlık, 2021, s.441). Benlikte ahlaktan ziyade içinde bulunulan durumun gerçekleri önemlidir. Benlik, id ve süper ego arasında en uyumlu bağı kurarak amacına ulaşmış olur.

Üst benlik süperego olarak da adlandırılır. Beş yaş civarında gözlenmeye başlar. Toplumun ve ebeveynlerin değer yargıları üst benliğin temelini oluşturur. Bu değerler doğrultusunda ahlaki muhasebeyi sağlayan vicdan olarak da bahsedebileceğimiz üst benlik davranışların denetlenmesini sağlayarak üst ahlaki değerlere önem verir (Gündoğdu, 2016, s.383).

İd, ego ve süperego sürekli bir çatışma halindedir. Amaç sağlıklı kişilik oluşumunu yakalayabilmek için dengeye ulaşmaktır. İd öne geçerse kontrol edilemeyen davranışlar, süper ego öne geçerse suçluluk duygusu ve kaygı gözlenebilir (Sağlık, 2021, s.442). Freud'a göre kişinin doğumdan başlayarak deneyimlediği yaşantılar kişilik oluşumunu etkilemektedir ve birey bu süreçte psikoseksüel gelişim dönemleri olarak insan organları ile adlandırılan beş dönemden geçmektedir.

1. Oral-Bebeklik Dönemi (0-12 ay)
2. Anal-Oyun Çağı Dönemi(2-3 Yaş)
3. Fallik-Okul Öncesi Dönemi(4-6-7Yaş)
4. Gizli-Latans-Okul-Durgunluk Dönemi (8-10 Yaş)
5. Ergenlik-Adölesan-Genital-Delikanlılık Dönemi (11-19 Yaş)

Oral dönem doğumdan bir yaşına kadar olan süreci kapsar. Oral dönem denmesinin sebebi haz duygusu ağız bölgesindedir. Emme bu dönemin asıl haz kaynağıdır (Senemoğlu, 2020, s.78). Ağız, dudaklar ve dil emme ve yeme ile bebeğin ihtiyacı olan doyum noktasına ulaşmada etkin rol alır. Bu dönemde bebeğin fazla doyuma ulaşması ya da doyuma ulaşamaması ilerde sorunlara sebep olur.

Anal dönem iki üç yaşları arasında olan süreçtir. Freud bu dönemde libidinal enerjinin anal bölgede olduğunu savunur. Dışkılamanın farkına varma, anal bölge kas kontrolü ve tuvalet eğitimi bu dönemde gerçekleşir. Tuvalet eğitimi sürecinde eğitimi veren kişinin yaklaşımları çocuğun kişiliğini ve karakter özelliklerini etkileyebilir (Gündoğdu, 2016, s.385).

Fallik dönem üç beş yaşları arasını kapsar. Bu dönemde genital bölge libidinal enerjinin toplandığı yerdir. Fallik dönem cinsel değişikliklerin fark edilip merak unsurunun başladığı ve cinsel kimliğin oluşmaya başladığı dönemdir. Bu yaş aralığında bulunan çocuklar cinsiyetleri ile ilgili sorular sorma eğilimindedir. Freud fallik dönemde çocukların karşı cinsteki ebeveynlerine karşı gizli aşk yaşadıklarına vurgu yapmaktadır. Erkek çocukta Odipus kompleksi görülebilir yani çocuk annesine olan yoğun sevgisinden dolayı babasını kıskanabilir. Kız çocuğunda ise babasına olan düşkünlüğünden dolayı annesini kıskanma görülebilir. Buna eletra kompleksi denir.

Latent dönem altı on iki yaş arasını kapsar. Bu dönemde birey cinsel konulardan konuşulmasını istemez, cinsel istek azalmış ve gizlenmiştir (Gündoğdu, 2016, s.385). Latent dönemde olan çocuk kendisi ile aynı cinste olan çocuklarla ve ebeveynleri ile daha çok vakit geçirme eğilimindedir. Öğrenme aktiviteleri, oyun ortamları ve okul daha ön plana geçmiştir. Libidinal enerjinin odak noktası akademiktir (Sağlık, 2021, s.445). Freud bu dönemi bir nevi dinleme dönemi olarak görür. Durgun geçen bu evre ergenlik öncesi durgunluk dönemi kabul edilir (Senemoğlu, 2020, s.80).

Son dönem on iki on beş yaşları aralığını kapsayan genital dönemdir. Ergenlik döneminin başlamasıyla beraber bireyin üreme organları gelişir ve libidinal enerji genital bölgede yoğunlaşır. Karşı cins cinsel ilginin odak noktasıdır. Bu ilgi sanatsal aktivitelere ve spor faaliyetlerine yönlendirilebilir.

Oral Dönem	Anal Dönem	Fallik Dönem	Latent Dönem	Genital Dönem
Bebeğin haz odağı ağızdır.	Çocuğun haz odağı anüştür.	Çocuğun haz odağı cinsel organlarıdır.	Çocuk, cinsel ilgilerini bastırır ve sosyal ve zihinsel beceriler geliştirir.	Cinselliğin yeniden uyandığı zamandır, cinsel hazzın kaynağı aile dışından biri olur.
(0 - 1,5 yaş)	(1,5 - 3 yaş)	(3 - 6 yaş)	(6 yaş - erinlik)	(erinlik ve sonrası)

Şekil 1. Freud'un Dönemleri

Kaynak: Santrock, J. W. (2021). Çocuk Gelişimi. Çev: Ayşen Güre (14. Basımdan Çeviri: Gözden Geçirilmiş Yeni Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal yayın tarihi, 2013)

FREUD'UN DÖNEMLERİ: Freud cinsel motivasyonu vurguladığı için onun gelişim dönemleri, psikoseksüel dönemler olarak bilinir. Ona göre herhangi bir dönemde haz gereksinimi, gereğinden az ya da aşırı doyurulduğunda birey, gelişimin o döneminde kalır, o döneme sabitlenir.

2.2. Psikososyal Gelişim Kuramı (Erik Erikson)

Psikososyal gelişim kuramı psikolog Erik Erikson tarafından geliştirilmiştir. Erikson psikoanaliz ve gelişim psikolojisi alanlarında çalışmalar yapmıştır. Erikson bireyin sosyal gelişim teorisi ile bilinmektedir. Ayrıca kimlik bunalımı terimi ilk defa psikolog Erikson tarafından kullanılmıştır. Erikson kişilerin birbirleri ile olan ilişkilerine ve psikososyal dönemlere odaklanmıştır (Dalmış, 2018, s.17).

Erikson'a göre kişinin gelişimi ömür boyu devam eden bir süreçtir. Bu gelişim sürecinde kişi içinde bulunduğu toplumla uyum içinde yaşamaya çalışan, çevresine merak duyan, sosyal ve kültürel değerlerden etkilenen aktif bir yapı sergiler. Kişi hayatı boyunca süren bu gelişim döneminde ön plandadır. İlk beş yaş gelişim sürecinde özellikle aile bireyleri ve ortamı etkiliyken ilerleyen yaşlarda kişinin bulunduğu çevre, arkadaş ortamı ve diğer kuşaktaki insanlar etkili olmaktadır (Orhan ve Ayan, 2018 s.529). Psikososyal gelişim kuramı çocuğun gelişim sürecindeki ilk yılların, çevrenin ve kültürel değişiklerin önemine değinmiştir (Dalmış, 2018, s.18).

Erikson'a göre insanlar aynı temel ihtiyaçlara sahiptir, insanların gelişiminin evreleri vardır ve bu gelişim süreğenlik gösterir. İnsanın temel gereksinimlerinin doyurulması benlik ve egoyu oluşturur (Dalmış, 2018, s.18).

Erikson'un psikososyal gelişim kuramına göre gelişim dönemler halinde olmaktadır. Erikson Freud'un psikanalitik kuramından esinlenmiş, ilave olarak üç ayrı dönemden bahsetmiştir: ergenlik, yetişkinlik ve ihtiyarlık. Kişi hayatı boyunca sekiz ayrı gelişim döneminden geçer. Kişinin psiko-sosyal gelişimi bu sekiz dönem ile tamamlanır. Her bir dönemin kendine özgü psikososyal krizleri bulunmaktadır. Burada önemli olan olumlu ya da olumsuz özellikten hangisini kişinin kazanıp kazanmayacağıdır (Orhan ve Ayan, 2018, s.529). Sosyal gelişimin sağlıklı olabilmesi

için kişinin deneyimlediği dönemsel krizlerin başarılı bir şekilde atlatılması gerekir. Krizler aşılamazsa bireyin hayatında çözülene kadar devam eder.

Erikson'ın Dönemleri	Gelişimsel Periyot
Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk	İleri yetişkinlik (60 yaş ve sonrası)
Üreticiliğe karşı verimsizlik	Orta yetişkinlik (40'ler – 50'lar)
Yakınlığa karşı yalıtılmışlık	İlk yetişkinlik (20'ler – 30'lar)
Kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası	Ergenlik (10 – 20 yaş arası)
Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu	Orta ve ileri çocukluk (İlkokul yılları, 6 yaş ile erinlik arası)
Girişimciliğe karşı suçluluk	İlk çocukluk (Okul öncesi yıllar, 3 – 5 yaşları arası)
Özerkliğe karşı utanç ve kuşku	Bebeklik (1 – 3 yaş arası)
Güvene karşı güvensizlik	Bebeklik (İlk yıl)

Şekil 2: Erikson'ın Yaşam Boyu Sekiz Dönemi

Kaynak: Santrock, J. W. (2021). Yaşam Boyu Gelişim. Çev: Galip Yüksel (13. Basımdan Çeviri: Gözden Geçirilmiş Yeni Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal yayın tarihi, 2011)

2.2.1. Temel güvene karşı güvensizlik (0-1 Yaş)

Doğumdan başlayıp bir yaşına kadar devam eden bu dönemin amacı temel güven duygusu geliştirmektir. Bu duygunun sebebi bebeklik dönemi deneyimleri, çevre ve çevredeki uyaranların bireyde oluşturduğu tutumlardır. Kişinin kendi özüne ve insanlarla kurduğu ilişkilerine olan inancı bireyin kendine olan güvenini gösterir (Bayram, 2020, s.1994).

Bebeğin bakımını üstlenen kişi ya da anne, bebek için en önemli pozisyondadır ve bebeğin temel ihtiyaçlarını (beslenme ve sevgi gibi) doyumak, tatmin etmek zorundadır (Akbat, 2019, s.128). Bakımı düzen ve olan içerisinde yapılan, beslenme ve uyku düzeni olan, düzenli bir hayat döngüsünde yetiştirilen bebekte temel güven duygusu oluşur. Temel güven duygusu gelişen bebek çevresinin güvenilir olduğunu, kendi varlığının ise güvende olduğunu hisseder. Bebeğe iyi bakım vermenin yanında önemli olan bakımın sürekli ve aynı kişi tarafından yapılmasıdır. Bu güven duygusunun gelişimini artırır.

Bunların aksine bebeğin temel ihtiyaçlarının karşılanmaması, bakım veren kişinin sabit olmaması ve bebek ihtiyaç hissettiğinde yanında olunmaması güvensizlik duygusunun gelişmesine yol açabilir. Bu duygu, bireyin kendine karşı veya dış dünyaya karşı olabilir (Akbaş, 2019, s.128).

2.2.2. Özerkliğe karşı utanç ve kuşku (2-3 Yaş)

Bu dönemde çocuklar, güçlü ve bağımsız olmak, motor hareketleri denemek, kendi yeterliliklerini deneyimlemek ve bütün bunlardan zevk almak isterler. Bu dönemin odak noktası kişisel kontrolün fazlaşarak gelişmesidir (Bayram, 2020, s.1994). Birçok çocuk iki yaş itibarıyla yürüyebilmekte, iletişim kurabilecek kadar konuşabilmektedir. Gelişim düzeylerinin artmasıyla çocuklar birilerine bağımlı olmak istemezler. Kendi başlarına neler yapabileceklerini keşfetmek isterler.

Bireylerin bu dönemi sağlıklı geçirebilmesi için bakım veren kişilerin çocukların bağımsız hareket etme isteklerini kabul edip desteklemesi ve rehberlik etmesi çok önemlidir. Böylelikle kişi benlik saygısı kazanır. Bakım veren çocuğu engeller ya da çok kısıtlarsa çocukta güçsüzlük ve yetersizlik hissi yaratabilirler. Bu çocukların kendini yetersiz görmesine neden olabilir (Akbaş, 2019, s.128).

Bu dönemin başarılı bir şekilde atlatılması çocuklarda özerklik ve yeterlilik duygularının gelişmesini sağlar. Bu bireyler öz değerlerini kazanır ve kendine güven duyar. Bu dönemin başarısız bir şekilde geçirilmesi çocuklarda kendini yetersiz hissetme bundan dolayı utanma ve kuşulanmaya neden olabilir (Göger, 2018, s.22).

2.2.3. Girişimcilığe karşı suçluluk duygusu (3-6 Yaş)

Çocukların motor ve dil gelişimlerinin artmasıyla buldukları çevreyi sosyal ve fiziksel olarak keşfetme istekleri artmıştır (Akbaş, 2019, s.128). Araştırarak çevreyi keşfetme ve iletişim kurmada dili kullanma çocukların bu evrede sergilediği girişimcilik özelliklerdendir (Göger, 2018, s.22). Bu dönemde sosyal ve bilişsel yetenekler gelişim gösterir, motor gelişim hızlanır ve ilgi cinsel organlara yönelmiştir. Ayrıca birey cinsel özelliklerini fark eder, cinsel farklılıkları keşfeder.

Oyun oynamak üç altı yaş aralığında bulunan çocuğun en temel işidir. İletişim kurma, merak etme, araştırma yapma, keşfetme ve üretme çocukların gelişimi için gerekli ve önemlidir. Bu dönem bu özelliklerin arttığı bir süreci kapsar. Birey sosyal ortamlara katılarak, aktif bir şekilde iletişim kurmak ister (Dalmış, 2018, s.20).

Çocuk yaşadığı olumsuz bir durumda ya da başarısızlık yaşadığında suçluluk duygusu yaşayabilir. Bu dönemde birey, başlamasına sebep olduğu olaylar yüzünden cezalandırılıp eleştirilmemelidir. Girişkenlikleri cezalandırılan çocuklar hayatlarında kendilerini suçlu hissedebilirler (Akbaş, 2019, s.129).

Ebeveyn ve eğitimcilerinin yaklaşımları çocukları destekleyici olursa çocuklar girişken olmaktan çekinmezler. Bu yüzden çocukların etkinlik yapması desteklenmeli ve uygun ortamlar hazırlanmalıdır. Çocuğun hata yapmasına izin verilmeli, acele edilmemeli, yapılan hatanın çocuk tarafından farkına varılması sağlanmalıdır (Dalmış, 2018, s.21).

2.2.4. Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu (6-12 Yaş)

Bu dönem çocuğun okula başladığı, sosyal çevresinin genişlediği, aile etkisinin azaldığı, öğretmen ve arkadaş etkisinin fazlaştığı bir dönemdir. Bir şeyler yapmak ve başarılı olmak çocuk için önemlidir. Çocuk başardığını hissetmek ister. Başarısızlık benlik algısının olumsuz olmasına ve ilerdeki deneyimler için yetersizlik hissiyatı oluşmasına neden olur (Akbaş, 2019, s.129).

Çocuk bu süreçte öğrenmeye azimli ve kendini ispatlama isteğindedir. Arkadaş, öğretmen ve ailesine bir karşılık olarak akademik ve sosyal alanda başarılı olması gerektiğini düşünür (Bayram, 2020, s.1995). Ortama uyum sağlayamayan ve beklentilere cevap veremediğini düşünen çocukta yetersizlik ve aşağılık duygusu gelişebilir. Bu dönemin sağlıklı geçirilebilmesi ve olumsuz duyguların bireyde oluşmasını önlemek adına öğretmen ve ebeveynler bilinçli hareket etmelidirler. Bireyin kendisini başarılı görmesi ve hissetmesi için eğitim programları düzenlenirken bireysel farklılıklar dikkate alınmalıdır. Ayarlanan etkinlikler çocukların ilgi ve yeteneklerini teşvik edici olmalı, olumlu eleştiriler yapılmalı ve çocuklar cesaretlendirilmelidir (Akbaş, 2019, s.129).

2.2.5. Kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası (12-18 Yaş)

Bu evre ergenlik ve yetişkinlik arasını kapsar. Ergenlik döneminin başlamasıyla insan vücudunda fiziksel değişiklikler olur. Aynı zamanda yetişkinlik rollerine karşı kararsızlıklar ortaya çıkar (Bayram, 2020, s.1996).

Bu dönemde “Ben kimim?” sorusuna yanıt aranır. Kişi kendini tanımak ve anlamak için büyük bir savaş verir. Belirsizlik halinde bulunan kişide içsel çatışmalar

yaşanabilir ve saldırganlık hissi oluşabilir. Bu karmaşadan kurtulmak için birey anlaşıldığını hissetmek ister. Bu dönemin sağlıklı geçmesi için ergenlik dönemi içerisinde bulunan bireyleri dinlemek, onlara anlaşıldıklarını söylemek, değerli olduklarını hissettirmek, ilgi ve isteklerine kulak vermek gereklidir (Akbay, 2019, s.129).

2.2.6. Yakınlığa karşı yalıtılmışlık (20-40 Yaş)

Bu evre kişinin diğer bireylerle dostluklar kurduğu, yeni ilişkiler edindiği ve samimiyet geliştirdiği bir dönemdir. Ergenlik dönemiyle kimliğini edinmiş birey akran ve dostlarıyla kurduğu sıkı bağlarıyla sosyalleşir. Evlilik hayatı ve iş deneyimleri kişinin yaşamında önemli hale gelir. Bu dönemi olumlu geçirip sağlıklı bir şekilde geçiren kişi güvenli sevgi alış veriş kurabilir. Bu dönemde kişinin karşı cins ile olan olumlu ilişkisi, birbirlerine güven duymaları ve iş hayatındaki düzeni ve bu düzenin bireyi doyuma ulaştırması önemlidir (Akbay, 2019, s.130).

Bu süreçte krizler yaşayan kişi ise dostluk kurmada zorlanıp kendisini yalnız hissedebilir. Kişi kendisini içinde bulunduğu çevreden soyutlayarak terk edilmiş gibi hissedebilir ve içe kapanık bir yapıya sahip olabilir (Bayram, 2020, s.1996).

2.2.7. Üretkenliğe karşı durgunluk (40-65 Yaş)

Bu dönem gençlik ve yaşlılık dönemleri arasında sayılan orta yaşları içerir. Gelecek kuşaklara olan ilgi onlara rehberlik edebilmek, üretkenlik anlamına gelir. Bireyin çocuklarının yetişmesini sağlaması üretkenliğini gösterir. Üretkenlik aynı zamanda bilim ve sanat gibi alanlarda sergilenen yapıtları da kapsar. Bu dönemde benliğin en önemli görevi yeni bir şey meydana getirme, üretme ve yaratmadır (Akbay, 2019, s.130). Meydana getirilen şeylerle kişi arasında sevgi bağı olmalıdır. Bu evre sağlıklı geçirilemezse benliğin yoksullaşması, durağanlık ve çöküş yaşanabilir. Sıradanlaşma kaygısının oluşabileceği bu dönemde birey bu duygudan kurtulmak ve dış dünya ile etkileşim halinde olmak ister (Bayram, 2020, s.1996).

2.2.8. Bütünlüğe karşı umutsuzluk (65 Yaş ve Üzeri)

Psikososyal gelişim dönemlerinin en sonuncusu olan bu evrede kişi yaşadığı hayatı gözden geçirir. Geriye dönük yaşanan olumlu hatıraların ve başarısızlıkların kabulü bireyde bütünlük duygusu oluşturur (Akbay, 2019, s.130). Yaşlılık döneminde

olan birey kendisini ruhsal olarak yeterli hissederse genç kuşağın kişinin ürettiği şeylerden faydalandığını izler ve bundan zevk alır (Bayram, 2020, 1996).

Kişi şimdiye kadar olan yaşantısından elde ettiği birikiminin kendi sorumluluğunda olduğunu farkındadır. Bu evreden önceki dönemler sağlıklı bir şekilde atlatılmış ise kişi doyum içerisinde ve yaklaştığına inandığı ölümü huzurla karşılar, yaşamın bir gerçeği olarak görür ve korkmaz. Yaşanılan krizler sağlıklı atlatılamamışsa birey umudunun bittiğini hisseder ve ölüm korkusu yaşayabilir. Mutsuz ve umudu tükenmiş bir insan profili sergileyebilir.

Özetle, bireyin içinde bulunduğu toplumun unsurları insan kişiliğinin biçimlenmesinde aktif rol alır. Toplumun bireylerinin mutlu olabilmesi için her döneme ait olan gereksinimler karşılanmalı ve çatışmaları çözmek için kişiler birbirine yardımcı olmalıdır (Bayram, 2020, s.1999).

2.3. Davranışçılık ve Bitişiklik Kuramı (Watson)

Davranışçı öğrenme kuramı psikolog John Broadus Watson tarafından geliştirilmiştir (Uz Baş, 2019, s.283). Watson davranışçılığın babası kabul edilir.

Watson'a göre insan doğuştan herhangi bir yetenek ve bilgi getirmez, John Locke'un belirttiği boş bir levha gibidir (Özdel, 2015, s.12). Çevre bireyin her şeyi öğrendiği ortamdır. Watson'a göre içsel yönelmelerden ziyade dışsal çevre davranışı tanımlayan faktörleri oluşturur (Yürekli ve Yılmaz, 2021, s.2). Başka bir deyişle, davranışçılık kuramında kalıttan ziyade çevrenin etkili olduğunu savunulur. Kişilerin belli özelliklerle doğmadığını, sergiledikleri davranışların deneyimledikleri sosyal ilişkiler sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Kişide var olan farklılıklar, beceri ve yetenekler öğrenilmiş davranışlardır (Uz Baş, 2019, s.285). Katı bir çevreci olan Watson, uygun uyarıcılar kullanılmasıyla ve çevrenin gerektiği gibi düzenlenmesiyle çocuğun kazanması beklenen nitelikleri kazanabileceğini vurgulamıştır (Ürk, 2004, s.12).

Davranışçılığın odak noktası gözlemlenebilen davranışlardır. İnsan değişime açık bir varlıktır, öğrenme ile eski öğrenmelerini farklılaştırabilir veya tamamen geri plana atabilir. Watson kişinin yaptığıının öğrendiği olduğuna ve yaparak öğrenmenin önemine vurgu yapar. Watson'un kuramında ödül, ceza ve pekiştirme önemli değildir. Asıl önemli olan uyaran ve oluşan tepki arasında kurulan ilişkinin öğrenilmesidir.

Öğrenmenin olması için pekiştirme olmayabilir, sadece bitişiklik bunu sağlayabilir. Bu yüzden Watson'a bitişiklik kuramcısı da denir (Uz Baş, 2019, s.285). Bitişiklik kavramı birbirini takip eden iki şeyin bunu tekrar etmesi ve güven oluşturmasıyla uyarıcı tepki arasında bağ oluşmasını ifade eder (Yumuş, 2013, s.14).

Watson'a göre eşit oranda gerçekleştirilen davranışın hangisinin öğrenileceğine karar veren iki ilke vardır. Bunlar sıklık ve yakınlık ilkeleridir (Uz Baş, 2019, s.284). Bitişiklik ve sıklık ilkeleri pekiştirmenin aksine öğrenme için gereklidir (Ürk, 2004, s.12).

Alim Kaya'nın editörlüğünü yaptığı Eğitim Psikolojisi adlı eserde Aslı Uz Baş bu hususu:

“Sıklık ilkesi, belli bir uyarıcıya en sık olarak verilen tepkinin, bu uyarıcıya bir dahaki seferlerde gösterileme olasılığı en yüksek olan tepki” olduğunu ifade etmektedir.

“Yakınlık ilkesi, belli bir uyarıcıya en yakın zamanda verilen tepkinin, yeniden gösterilme olasılığı en yüksek olan tepki” olduğunu işaret etmektedir.” şeklinde ifade etmiştir.

Watson bilinçli yaşantıları değil, sadece davranışları incelemiştir. Bu yüzden yaptığı yaklaşımlar davranışçılık adını almıştır. Bilincin objektif ve bilimsel olmadığını dolayısıyla anlamlı çalışılmayacağını aksine davranışların makinelerin işleyişindeki gibi objektif bir şekilde çalışılabileceğini savunur (Uz Baş, 2019, s.283).

Watson duygusal tepkilerin neler olduğuna ve nasıl öğrenildiklerine de değinmiştir. Birey doğuştan korku, öfke ve sevgi duygusal tepkilerine sahiptir. Bireyde bulunan diğer duygular zaman içerisinde insanda var olan bu üç duygudan türetilir (Yumuş, 2013, s.14).

Watson, Erikson ve Freud'un tersine gelişimin dönemler halinde değil süreklilik taşıdığını savunmuştur.

2.4. Edimsel Öğrenme Kuramı (Skinner)

Edimsel öğrenme kuramı Burrhus Frederic Skinner tarafından geliştirilmiştir. Skinner radikal davranışçılık olarak adlandırdığı yaklaşımında soyut yapısal kavramları kullanmamayı savunmuştur (Göger, 2018, s.66). Kişide davranışlar

pekiştirilerek alışkanlıklar haline gelir. Skinner'a göre davranışlar psikolojide odak noktasıdır ve bu davranışlar edimsel koşullanma ile pasif olarak şekillendirilir. Şekillendirilen davranışlar, ödül ve ceza ile bireyin gelişimini sağlar. Watson bireyin davranışlarına bağlı olarak koşullandığını savunmuş ve buna edimsel koşullanma adını vermiştir (Göger, 2018, s.66).

Skinner kişilerin davranışlarının üç sebebi olduğuna dikkat çekmiştir. Bunlar kişinin geçmişte gösterdiği davranışlar, dış ortamda bulunan uyarıcılar ve kişinin davranışlara verdiği yaşamsal değerdir (Coşkun, 2004, s.15).

Skinner'a göre gözlem yoluyla öğrenme öncelikle hedef davranışın gözlenmesiyle ve gözlem yapan kişinin kendi davranışını gözlem yaptığı modelin davranışına uyarlamasıyla gerçekleşir. Sonrasında kişinin gözlemleri sonucu sergilediği kendi davranışı pekiştirilir.

Skinner bireyin geleceği düşünerek değil geçmiş deneyimler ve içinde bulunduğu andaki uyarıcılardan etkilenerek davrandığını ileri sürmüştür. Tepkisel refleksler davranışı doğurabilir ve birçok davranış doğal edimseldir.

Skinner iki tip koşullanmadan söz eder. Bunlardan biri klasik koşullanma diğeri edimsel koşullanmadır. Edimsel koşullanma Skinner tarafından daha çok önem görmüştür. Edimsel koşullanmada kişiye verilen pekiştireçler davranışın oluşmasında etkilidir. Bireyin davranışının hemen ardından verilen pekiştireçler davranışın daha sık meydana gelme ihtimalini arttırmaktadır. Ayrıca pekiştireçlerin etkileri kişiden kişiye farklılık göstermektedir (Coşkun, 2004, s.15).

İki çeşit pekiştireç vardır. Olumlu pekiştireç, ortama eklendiğinde davranışın meydana gelme ihtimalini arttıran uyanlardır. Olumsuz pekiştireç, ortamdaki çıkarıldığında davranışın meydana gelme ihtimalini arttıran uyanlardır. Olumsuz pekiştireç ceza olarak düşünülmemelidir. Kişi kendisini rahatsız eden bir dış etkenden kaçarak da bilgi edinebilir (Coşkun, 2004, s.16). Skinner'a göre bireyin zihninde meydana gelenler ve bu süreci gözleyebilmek olanak dışıdır. Bu yüzden bireyin zihinsel ve bilişsel yapılarından ziyade, kişinin somut olan ve diğer insanlar tarafından gözlenebilen davranışlarına dikkat edilmesinin gerekli olduğunu savunur. Ayrıca Skinner bilginin aktif bir şekilde pekiştirilmediği takdirde silineceğini savunmuştur.

Özetle, Skinner olumlu ve olumsuz pekiştireçler kullanılarak olumlu davranışların gerçekleşme sıklığının arttırılmasına ve bireyin açık bir şekilde gözlenebilen somut davranışlarına odaklanılması gerektiğini savunur.

2.5. Sosyal Öğrenme Kuramı (Bandura)

Sosyal öğrenme kuramı psikolog Albert Bandura tarafından geliştirilmiştir. Sosyal bilişsel kuram olarak adlandırılan bu kuram günümüzde eğitim ve psikoloji dallarında büyük önem taşımaktadır (Bahar, 2019, s.238). Sosyal öğrenme kuramlarına göre insanın sahip olduğu bilişsel yapıları algılama, düşünme ve planlama gibi kişinin öğrenmesini sağlamada büyük önem arz etmektedir. Davranışçı kuramların hayvanlar üzerinde deneyler yaparak sonuca vardıkları öğrenme kurallarının hayvanlardan daha karmaşık bir yapıya sahip olan insanın yapı, öğrenme ve davranışlarını anlamlandırma ve açıklamada yeterli olmayacağını savunmuşlardır (Bayrakçı, 2007, s.199).

Bandura 'ya göre öğrenmenin gerçekleşmesi sürecinde sosyal etkileşim, gözlem ve taklit önemli yer tutmaktadır. Kişilerin çevresindeki diğer varlıkları gözlemleyerek de bilgi edinebileceklerini ve dolaylı öğrenmenin gerçekleşeceğini savunmuştur (Bahar, 2019, s.239).

Gözlem yoluyla öğrenme dört temel süreci içerir. Bunlar

1. Dikkat etme,
2. Hatırda tutma,
3. Davranışı meydana getirme,
4. Güdüleme ve pekiştirme (Orhan ve Ayan, 2018, s.534)

Gözlem yoluyla öğrenmede ilk basamak modele dikkat etmektir ve doğru bir biçimde algılamaktır. Gözlem yapan kişinin dikkatini, kendisine ya da modele ait özellikler etkilemektedir. Bireyin ilgi, gereksinim, yaş ve cinsiyeti bunlardan bazılarıdır. Gözlemci model davranışı akılda tutup hatırlamalıdır. Bunun için model davranış sözel ve imgesel olarak sembolleştirilebilir. Sembolleştirme kapasitesi daha yüksek olan kişiler gözlem yoluyla öğrenmede daha başarılıdırlar. Davranışı meydana getirme basamağında kişi öğrendiklerini performansa dönüştürür. Davranışın sergilenebilmesi için kişinin tekrar etmesi, yeterli fiziksel ve psiko-motor gelişime sahip olması gerekir. Ayrıca kişinin yapabileceğine inanması ve istemesi de gereklidir

yani kişi öz-yeterlik kapasitesine sahip olmalıdır. Son basamak motivasyon, isteklendirme, güdüleme ve pekiştirmedir. Öğrenilen davranışların performansa dönüşmesinde güdülenme süreci önemlidir (Senemoğlu, 2005, s.232).

	Modellenen olaylara ilişkin özellikler	Gözlemci özellikleri
DİKKAT ETME SÜRECİ	<ul style="list-style-type: none"> • Basitlik • Çekicilik • Uygunluk 	<ul style="list-style-type: none"> • Algılama kapasitesi • Hazırbulunuşluk • Tercihler
ZİHİNDE TUTMA SÜRECİ	<ul style="list-style-type: none"> • Sembolik kodlama • Organize etme • Zihinsel tekrar 	<ul style="list-style-type: none"> • Bilişsel beceriler • Bilişsel yapılar
DAVRANIŞ ÜRETME SÜRECİ	<ul style="list-style-type: none"> • Zihinsel temsil etme • Gözleme • Dönüt verme 	<ul style="list-style-type: none"> • Fiziksel kapasite
GÜDÜLEME SÜRECİ	<ul style="list-style-type: none"> • Harekete geçiriciler 	<ul style="list-style-type: none"> • Tercihler • Değerler • Eğilimler • İçsel standartlar

Modelin davranışına uygun davranış (performans)

Şekil 3. Gözlem Yoluyla Öğrenme Süreçleri

Kaynak: Senemoğlu, N. (2005). Kuramdan Uygulamaya Gelişim Öğrenme ve Öğretim. Ankara: Gazi Kitabevi

Sosyal öğrenme kuramında içsel ve çevresel pekiştireçler vardır. Bunlar:

Sosyal Pekiştireç: Bireyin davranışları kişisel ve psikolojik ihtiyaçlarından etkilenmektedir. Sosyal pekiştireçler kişilik, karakter ve davranış oluşumunda güçlü bir etkiye sahiptir. İlgi gösterme, onaylama, takdir etme sosyal pekiştireçlere örnek verilebilir.

Öznel Pekiştireç: Kişinin kendine yönelik pozitif konuşması, olumlu hissiyat beslemesi ve istenilen olumlu davranış sonucu kendisine ödül vermesi ya da olumsuz davranışı neticesinde kendisini cezalandırması öznel pekiştireç kapsamındadır.

Dolaylı Pekiştireç: Kişinin gözlemlediği davranışının ödül veya ceza ile sonuçlandığını gözlemlemesi, kişide gözlemlediği davranışın dolaylı olarak pekiştirilmesine sebep olur.

İnsan öğrenme sürecinde etrafında bulunan kişileri gözlemleyerek davranışı kendince yorumlar ve sergiler. Gözleme, model alma ve taklit sonucu edinilen bilgi, öğrenilen davranış, değişime uğrayabilir, saklanabilir ya da gerektiğinde kullanılabilir. Tüm bu süreçte, kodlama ve hatırlama işlevleri için bilişsel yapıların kullanılması gerekir. Dolayısıyla gözlem yoluyla öğrenirken bilişsel yapılar da önemlidir (Bayrakçı, 2007, s.199).

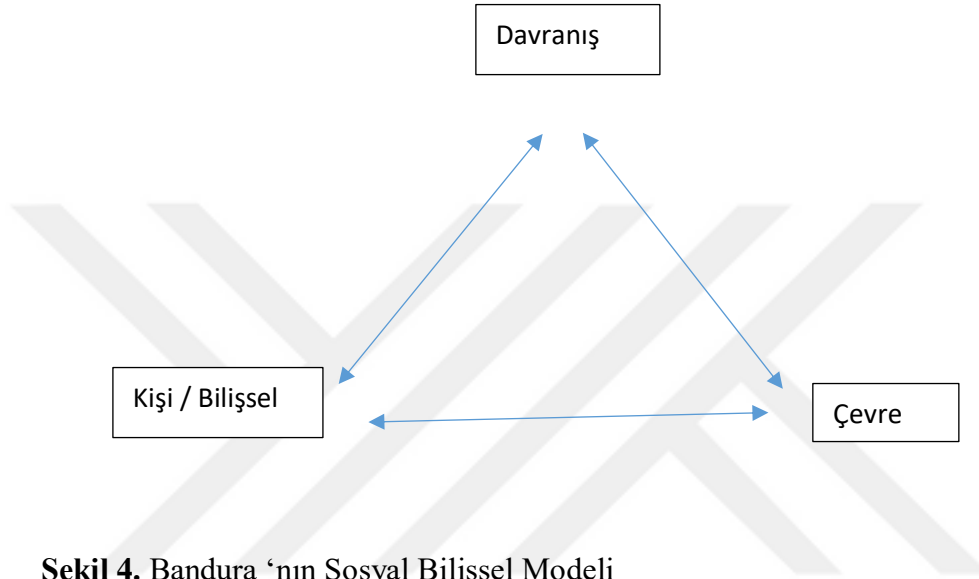
Gözleyerek öğrenme kişinin çevresinde gözlemlediği olayları basitçe taklit ederek değil, aynı zamanda bilişsel yapılarını kullanmasıyla gerçekleşir. Yapılan çalışmalar yeni davranışların oluşmasında bilişsel yapıların önemli oranda etkili olduğunu ortaya koymuştur (Bahar, 2019, s.239). “Sosyal bilişsel kuram” olarak da karşımıza çıkan bu kuramda birey, çevre ve davranış unsurlarının birbirleriyle olan etkileşimi kişinin öğrenme sürecini etkilemektedir.

2.5.1. Sosyal öğrenme kuramının dayandığı temel ilkeler

2.5.1.1. Karşılıklı belirleyicilik

Bandura, gelişim sürecinde üçlü karşılıklı belirleyiciler kavramına vurgu yapmıştır. Üçlü kavramın bileşenleri davranışlar, çevresel etmenler ve kişisel etmenlerdir. Bu bileşenlerin karşılıklı etkileşimlerinden ve birbirlerinden etkilenecek nasıl gelişim sağladıklarını incelemiştir. Karşılıklılık ilkesine göre farklı unsurlar eşit güçte olmayabilir veya aynı zamanda gerçekleşmeyebilir. Etki alanları farklı

zamanlarda oluşabilir ve biri diğerinden daha baskın olabilir. Kısacası bu üç unsur arasında oluşan etkileşim kişisel özelliklere, davranışa ve davranışın gerçekleştiği belli duruma göre farklılaşabilir (Bayrakçı, 2007, s.205). Etkilenme çift yönlüdür yani kişiler bulunduğu ortamın ürünü aynı zamanda üreticisi olabilir (Bahar, 2019, s.239). Kişi bulunduğu sosyo-kültürel çevreyi etkilediği gibi, kendisi de çevreden etkilenebilir.

Şekil 4. Bandura ‘nın Sosyal Bilişsel Modeli

Kaynak: Santrock, J. W. (2021). Yaşam Boyu Gelişim. Çev: Galip Yüksel (13. Basımdan Çeviri: Gözden Geçirilmiş Yeni Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal yayın tarihi, 2011)

Bandura‘nın Sosyal Bilişsel Modeli: Ok işaretleri, davranış, kişi/biliş ve çevre arasındaki ilişkilerin tek yönlüden ziyade nasıl karşılıklı olduğunu göstermektedir. Kişi/bilişsel terimi, bilişsel süreçlere (örneğin düşünme ve planlamaya) ve kişisel özelliklere (örneğin, deneyimlerinizi kontrol edebileceğine olan inancınıza) karşılıktır.

2. 5.1.2. Sembolleştirme kapasitesi

Bandura ‘ya göre insanlar dünyanın bilişsel temsilcileriyle dünyadan daha fazla etkileşim halindedirler ve bireyin dünyayı sembolleştirmesi bilişsel temsilciler vasıtasıyla olur. Birey bilişsel yapılarıyla geçmişini hatırlayabildiği gibi geleceği de merak edip, test edebilir. Yaşanmamış olaylar ve gelecekte karşılaşılabilecek davranışlar temsili olarak zihinde bulunabilir ve sembolik bir şekilde yapılabilir. Bandura ‘ya göre düşünce için semboller bir mekanizma gibi çalışır. Düşünceler geçmiş ve geleceğin bilişsel temsilcisi veya sembolüdür ve daha sonra gerçekleşecek olan davranışları

etkiler ve onlara sebep olabilir (Bandura, 1999, s.174). Bireyin sembolleştirme kapasitesi ona ileriki hayatında kullanabileceği bilgiyi hafızasında depolayabilmesini sağlar. Böylelikle kişi gözlemlediği davranışı modelleyebilir (Bayrakçı, 2007, s.205).

2. 5.1.3. Dolaylı öğrenme kapasitesi

Birey kendisi deneyimleyerek öğrenmeyi sağlayabileceği gibi diğer kişilerin davranış ve davranışlarının neticelerini gözlemleyerek de öğrenmeyi gerçekleştirebilir (Bayrakçı, 2007, s.205). Sosyal ortamda bireyin öğrenmesi adına dolaylı öğrenme kapasitesi önemlidir. Böylelikle kişi zaman ya da materyal kısıtlılığından dolayı deneyimleyerek erişemeyeceği yeni bilgileri edinebilir.

2. 5.1.4. Öngörü kapasitesi

Sosyal öğrenme kuramına göre kişinin davranışı hedefe yöneliktir ve bu davranışı kişinin öngörüsü düzenler. Öngörü bireyin kendisinin motivasyonunu sağlayabilme ve önceden tahminle davranışlarını şekillendirebilme potansiyelidir (Bayrakçı, 2007, s.206).

Sosyal öğrenme kuramına göre birey deneyimleri sonucunda geleceği planlayabilme kapasitesine sahip olmalıdır. Kişi hangi davranışlarla karşılaşacağını tahmin edebilmeli, amaçlarını belirleyebilmeli ve gelecek yaşantısı ile ilgili plan yapabilmelidir. Kişi belirlediği hedefleri elde etmek ve istediği sonuçlara ulaşmak için seçtiği davranışlar doğrultusunda hareket eder, zararlı bulduklarından uzaklaşır. Kişi sembolleştirme kapasitesine sahip olduğu ve bilişsel olarak düşünüp semboller oluşturabildiği için öngörülü davranabilir. Kişinin kendini düzenleme kapasitesi öngörü ile beraber davranışa dönüşür (Bayrakçı, 2007, s.206).

2. 5.1.5. Kendini düzenleme kapasitesi

Öz düzenleme kapasitesi de diyebileceğimiz kendini düzenleme kapasitesi kişide kendi davranışlarını kontrol altında tutabilme becerisinin olmasıdır. Kişi çalışacağı ve uyuyacağı süreyi, yiyeceği yemekleri, nerede nasıl konuşup davranacağını ve bunun gibi birçok davranışını kontrol edebilmelidir. Kişinin sergilediği davranışlar diğer insanların tepkilerinden etkilense de genellikle kendi güdülenme ve iç standartlarından kaynaklıdır (Senemoğlu, 2020, s.229). Dolayısıyla kişi davranışlarından sorumludur.

2. 5.1.6. Öz yargılama kapasitesi

Öz yargılama kapasitesi kişinin kendi şahsıyla alakalı düşünüp, yargıda bulunabilme ve bunu yansıtabilme kapasitesidir. Kişi kendisiyle alakalı düşüncelerini saklar ve etkinliklerinin neticesine göre düşüncelerinin yeterliliğiyle alakalı kendince bir yargıya varır. Kişi bu yargı sonucunda bir işi başarabilmesinde ne oranda yeterli ve becerikli olabileceğine dair görüş oluşturur. Bandura, bireyin oluşturduğu bu yargıya öz yeterlik demıştır. Öz-yeterlik kişinin hayatında etkilendiği olaylar ve kendinin gerçekleştirdiği yaşantılar üzerindeki kontrolüne dair inanma düzeyidir (Senemoğlu, 2020, s.229). Bir başka deyişle kişinin karşılaştığı zorluklarla nasıl baş edebileceğine dair kendisine olan inancıdır.

Bireyde oluşan öz-yeterlik algısı gerçeği yansıtmayabilir ama kişinin davranışlarını büyük ölçüde şekillendirir. Öz yeterlik kişinin yapacağı seçimleri, bir aktivitede göstereceği çabayı, başına gelen zor bir durum sürecinde göstereceği sabrı, hissedeceği kaygı, huzur ya da güven duygularının düzeyini etkiler.

Bandura 'ya göre taklit büyük ölçüde sosyal öğrenmeyi geliştirir. Kişi sosyal bir varlık olmasından dolayı gelişim ve öğrenme sürecinde aktif rol alır. Kişinin kendi gelişim sürecinde aktif rol alması sosyal öğrenme kuramının ana temasını oluşturur. Kişi öğrenirken yorum yapma ve düşünme gibi bilişsel yapılarını da kullanır. İnsan bilgi işleme sürecinde aktiftir, böylelikle davranış, bu davranışın neden ve sonuçlarını düşünebilir, bağlantı kurabilir. İçsel etmenler yani kişinin iç dünyasında yaşadıkları da dışsal etmenler kadar öğrenme de etkilidir. İnsanlar yaşamlarına yön verip anlam katan amaçları elde edip başarabilmek için zihinsel, fiziksel ve duyuşsal mekanizmaları kullanırlar (Bandura, 1999, s.173).

Bandura gözlem yaparak öğrenmenin taklit ederek öğrenmeyle aynı olmadığını, gözlem yaparak öğrenmenin taklit etmeyi kapsayabileceğini ya da kapsamayacağını savunmuştur. Taklit ve gözlemlemenin yanı sıra modelleme ve rol model alma da kişinin öğrenme sürecini etkilemektedir. Bandura'nın sosyal öğrenme kuramında üç çeşit model bulunmaktadır (Orhan ve Ayan, 2018, s.534). Bunlardan birisi canlı modeldir. Canlı model kişinin gözlemlediği davranışı gösteren asıl bireydir. Diğerisi ise sembolik modeldir. Sembolik model bir televizyon programı, sinema ya da kitap tarzı bir yerde bahsi geçen birey ya da karakterden oluşur. Son model ise sözlü direktiflerdir.

Bunlar canlı ve sembolik olarak herhangi bir kişi tarafından sergilenmeyen kişinin nasıl davranması gerektiğine dair açıklamalardır.

Sosyal öğrenme kuramına göre başkasını gözlemleyerek gerçekleşen dolaylı öğrenme dört unsurdan etkilenmektedir ve bu unsurlar modelden edinilen dolaylı yaşantılardır. Bunlar:

1. Dolaylı pekiştirme,
2. Dolaylı ceza,
3. Dolaylı güdülenme ve
4. Dolaylı duygusallıktır (Bahar, 2019, s.239).

Dolaylı Pekiştirme: İzlenen modelin sergilediği davranış ödüllendirilip pekiştirildi ise gözlem yapan kişinin model davranışı tekrar yapma sıklığı ve ihtimali artacaktır.

Dolaylı Ceza: İzlenen modelin sergilediği davranış cezalandırılırsa gözlem yapan kişi model davranışı yapmama eğiliminde olacaktır yani model alınan kişinin gözlemlenen davranışı cezalandırılırsa, gözlem yapan kişinin hedef davranışı yapma ihtimali azalır (Senemoğlu, 2020, s.224).

Dolaylı Güdülenme: Gözlem yapma insanı bilgilendirmekle beraber gözlenen ürün elde etmeye de güdüler. Model kişi gözlenen davranışından dolayı olumlu ve değerli bir sonuç elde ederse gözlem yapan kişinin gözlenen davranışı yapmaya olan isteği artacaktır (Senemoğlu, 2020, s.224).

Dolaylı Duygusallık: Duyguların bir kısmı gözlem sonucu elde edilir. Gözlem yapan kişi çeşitli duyguları yaşayan model ile empati kurarak duygusal koşullanmaya sebebiyet verebilir. Sonuç olarak birey kendisi deneyimlemediği halde gözlediği modelin sevdiğini sevebilir ya da korktuğundan korkabilir (Senemoğlu, 2020, s.225).

Bunlara ek olarak sosyal öğrenme kuramında anlamsal genelleştirmeden ve kurala dayalı öğrenmeden söz edilmektedir (Bayrakçı, 2007, s.202).

Anlamsal Genelleştirme: birey öğrenerek edindiklerini belli bir çevre ve durumla sınırlamaz. Yaşadığı benzer olaylarla anlamsal bağlantılar kurabilir ve olayı genelleştirebilir. Anlamsal genelleştirme somut özelliklerden ziyade soyut özellikler için yapılır. Olumlu ve olumsuz duygular kolayca genelleştirilebilir.

Kurala Dayalı Öğrenme: bireyin belli bir ortamda edindiği prensip ve kurallara göre farklı bir ortamda nasıl davranması gerektiğini öğrenmesi ve ona göre davranmasıdır.

Model davranışın sonucunun yanı sıra gözlemlenen modelin özellikleri de öğrenmeyi etkilemektedir. Gözlemleyici modelin özelliklerini ne kadar kendisine benzetirse o kadar gözlemlendiği davranışa benzer davranır. Ayrıca model güçlü ve yüksek statüye sahipse gözlem yapan kişi üzerinde daha fazla etkisi olmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramına göre kişinin davranışında bir değişme olmasa da öğrenme gerçekleşebilir. Birey sadece gözlem yaparak öğrenebilir. Davranışçıların tersine gözlemlenen davranışın performansa dönüştürülmesi şart değildir. Öğrenme gerçekleştikten sonra davranış değişebilir ya da değişmeyebilir.

2.6. Ekolojik Sistemler Kuramı

Ekolojik sistemler kuramı psikolog Urie Bronfenbrenner tarafından geliştirildi. Bu kuramda çocuğun büyüüp gelişmesine etki eden iç ve dış faktörler incelenmektedir (Doğan ve Özenç, 2014, s.2242). Bronfenbrenner bireyin sosyalleşmesini ekolojik bağlamda ele almıştır. Kültür ve sosyal çevre kişiyi doğumundan büyüüp gelişmesine kadar geçen sürede etkiler. Ayrıca her bir ortam diğerini etkilemektedir. Kişiyi etkileyen ortamlar arası dolaylı ya da doğrudan bağlar vardır.

Ekolojik sistemler kuramı kişiler arası etkileşimi ve bireyin içinde bulunduğu çevreyle olan kültürel, toplumsal ve fiziksel iletişimi temel alır. Birey bu süreçte aktiftir. Çevresel unsurların farklılığı ve birbirleri ile olan bağları kişinin gelişimini dolaylı ya da dolaysız etkileyebilir.

Ekolojik sistemler kuramında çevrenin etkisi iç içe geçmiş beş sistem halinde ele alınmıştır. En yakın çevreden en uzağa doğru mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistemdir. Birey bu modelin merkezinde yer alır ve yakın çevresi mikrosistemi oluşturur.

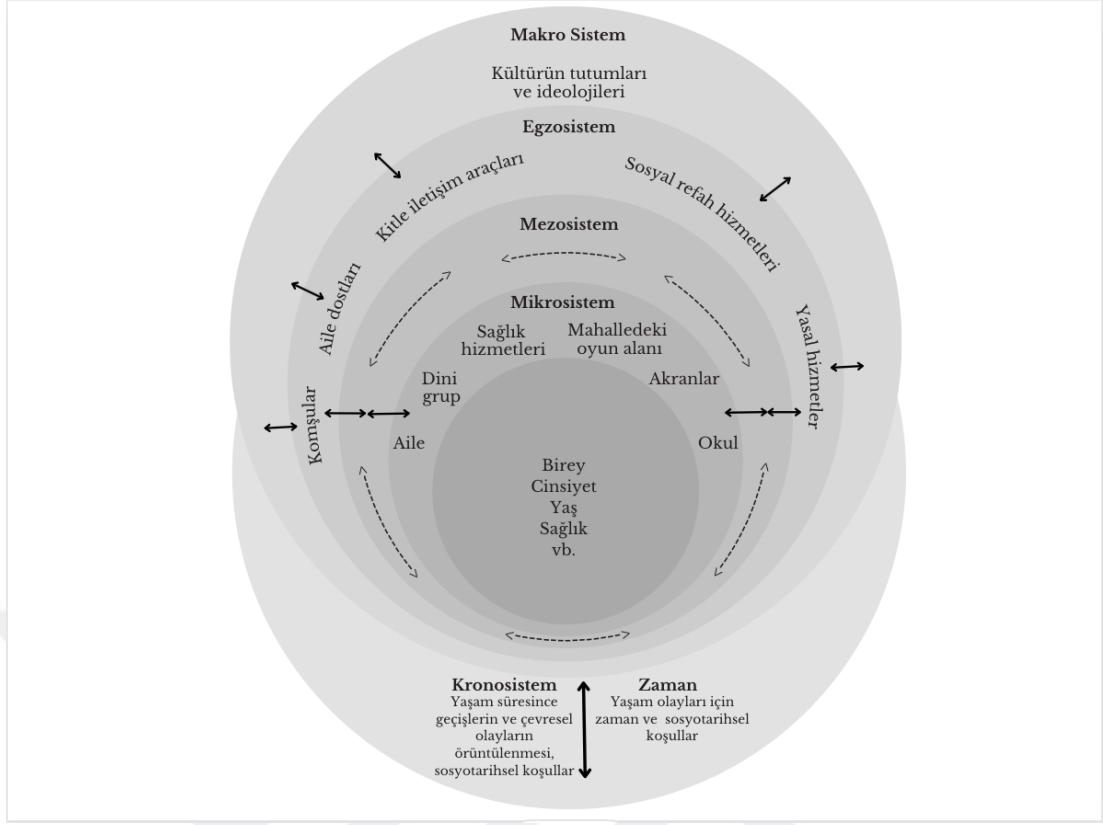
Mikrosistem bireyin doğrudan etkileşim kurduğu çevresidir. Aile ve okul bu ortamlardan bazılarıdır. Mikrosistemde iletişim karşılıklı ve çift taraflıdır. Kişi aile bireylerinin davranışlarından etkilenebileceği gibi onların davranışlarını da etkileyebilir (Doğan ve Özenç, 2014, s.2242).

Mezosistem ise mikro sistemde bulunan çeşitli gelişimsel bağlamların karşılıklı etkileşimini esas alır. Örnek olarak kişinin ailesi ile eğitim kurumu arasındaki bağın kalitesi bireyin gelişimini etkilemektedir. Bağlamlar arası kurulan bağın kuvveti ve beklentinin orantılı olması çocuğun sergileyeceği gelişimi etkilemektedir. Ayrıca bireyin düşünce yapısı ve kişiliği de bireyin sosyal çevresini etkilemektedir.

Ekzosistem içinde birey bulunmamasına rağmen bireyin etkilendiği yapıları oluşturur. Bu yapılar toplum tarafından organize edilmiştir ve belli kurallardan oluşur (Doğan ve Özenç, 2014, s.2242). Örnek olarak aile fertlerinden birinin iş ortamı verilebilir.

Bir dış bağlam ise makrosistemdir. Makrosistem içerisinde belli bir çevre veya şarttan ziyade hukuk ve ekonomik sistem, gelenek ve görenekler, kültürün tutumları ve ideolojileri ön plandadır. Bu bağlamda birey ideolojisi, inanç sistemi ve normlarına göre değişik yapılarla etkileşim kurabilir (Doğan ve Özenç, 2014, s.2242).

En dış bağlam ise kronosistemdir. Sosyo-tarihsel şartlar ve yaşam sürecinde kişinin deneyimlediği geçişler kronosistemi oluşturan öğelerden bazılarıdır. Ayrıca kronosistemler zamanla kişinin hayatının diğer katmanlarının ekolojisinin gelişip değişmesinden etkilenmesini kapsar (Demirağ, Bayrakdar, Yüksel, Vahapoğlu ve Çakıcı, 2019).

Şekil 5. Bronfenbrenner'in Ekolojik Kuramı

Kaynak: Santrock, J. W. (2021). Yaşam Boyu Gelişim. Çev: Galip Yüksel (13. Basımdan Çeviri: Gözden Geçirilmiş Yeni Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal yayın tarihi, 2011)

Gelişimde Bronfenbrenner'in Ekolojik Kuramı: Bronfenbrenner'in ekolojik kuramı beş çevresel sistemde oluşur: Mikrosistem, mezosistem, ekosistem, makrosistem ve kronosistem.

2.7. Lev Vygotsky'nin Sosyal Gelişim Kuramı

Vygotsky'ya göre gelişim bireyin hayatıyla sınırlı olmayan uzun dönemli öğrenmeyi içerir. Gelişimi sosyo-kültürel açıdan ele alır ve daha önce var olan kuşakların gelişimini de kapsadığını söyler. Bu yüzden Vygotsky'nin kuramı "sosyo-kültürel ya da sosyo-tarihsel kuram" olarak da adlandırılır (Yöndem ve Taylı, 2019, s.95)

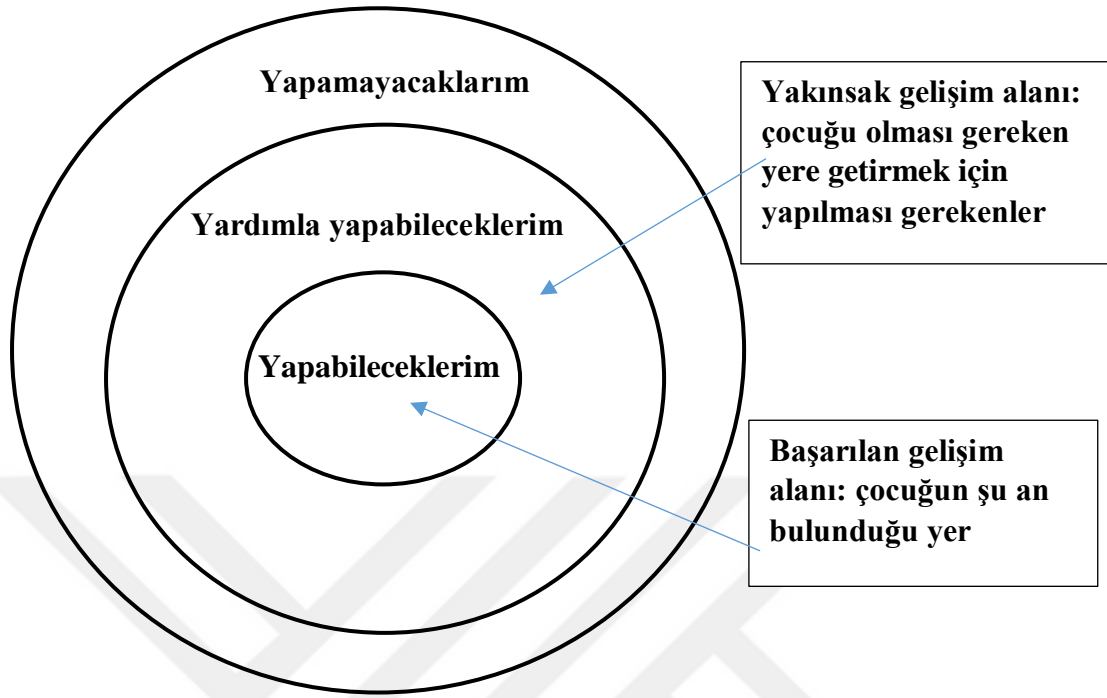
Sosyal ve kültürel dönemlerin incelenmesi bireyin zihinsel işleyişini anlamlandırabilmek adına önemlidir. Çünkü bireyin zihin türemesi sosyal ve kültürel süreçlerden etkilenir. Bireyin zihninin ilk ve gerçek bölümü sosyal, ikinci bölümü ise bireyseldir ve daha sonra türemiştir (Yöndem ve Taylı, 2019, s.95).

Lev Vygotsky çocuk gelişimine sosyal ve kültürel açıdan yaklaşan bir psikologdu. Vygotsky çocukta bilişsel yapının çocuğun çevresinde bulunan diğer yetişkin bireyler ile iletişim kurması ve etkileşim halinde olması sonucu geliştiğini savunur. Bu etkileşimi Vygotsky “düşünmede çıraklık” şeklinde isimlendirir. Burada amaç kültürün değerli kıldığı bilgi ve yetileri bireylere rehberlik ederek, eğitim ve destek vererek öğrenmelerini sağlamaktır (Öncü, 2018, s.228). Pratik, toplumsal ve zihinsel becerilerin kazanılmasında ebeveynler ve eğitimciler yani çocuktan yaşça büyük yetişkinler çocuk ile iletişime geçerek, resmi ya da gayri resmi eğitim vererek aktif rol oynarlar.

Bireyin kendinden daha büyük bir birey ile etkileşim halinde yaşadığı eğitim süreci, bireyin günlük yaşamda gerekli olan becerileri kazanması ve ileriki yaşamında öğrenmesini etkileyecek yeti ve deneyimleri kazanabilmesine olanak sağlar ve kolaylaştırır. Vygotsky, eğitim veren kişinin çocuğun tek başına iken üstesinden gelemeyeceği ancak çocuğa yardım eden bir kişi bulunduğu takdirde başarabileceği bir alan olduğundan bahsetmiş ve buna “Yakın Gelişim Bölgesi” demiştir. Eğitimciler, ebeveynler, diğer yetişkin bireyler ve çocuğun akranları yakınsak alan eğitiminin en önemli faktörleridir (Yöndem ve Taylı, 2019, s.96). Vygotsky, öğrenmenin öğrenenin ilgisi ve yetişkin bireyin rehberliği ile gerçekleşeceğini savunur (Bayrakçı, 2007, s.200). Çocuklar öğrenme sürecinde çıraklık aşamasından geçerler. Bu aşamada iyi bir eğitimci ya da yetişkin çocukların hazırbulunuşluk düzeylerine göre onların yapıp yapamayacağı ya da yapmaya hazır olup olmadığı aktiviteleri belirlemelidir. Yakın Gelişim Bölgesi çocukların tek başlarına yapamadıkları ancak bir yetişkin ya da arkadaş yardımıyla başarabildikleri görev bölgesini kapsar. YGB nin alt katmanı çocuğun bireysel problem çözme yetisini, üst katmanı ise yetişkin yardımıyla üstlenebileceği sorumluluk kapasitesidir (Öncü, 2018, s.231). Vygotsky gereğinden fazla serbest eğitim alanının kişinin bilişsel ilerlemesini yavaşlattığını ve gelişimini körelttiğini ileri sürmüştür (Yöndem ve Taylı, 2019, s.96).

Öğrenciler kültürel değerlerden oluşan, akran ve yetişkinlerin daha bilgili ve beceri sahibi oldukları bir çevrede toplumsal bağlar ile gelişme gösterir ve öğrenir. Vygotsky akran öğreticiliği üzerinde durmuş ve önemini vurgulamıştır. Akran etkileşimi öğrenme motivasyonunu artırır, kişilerin düşüncelerini dile getirip savunmasını sağlar, bilişsel ve sözel gelişim uyarılarak, sözel etkileşim sağlanır ve bu eleştirel düşünmeyi ve yani şeyler üretme kapasitesini artırır. Ayrıca saygı ve eşitlik

anlayışı içerisinde etkileşim kuran akranlar dost olmayı ve içtenliği öğrenir (Yöndem ve Taylı, 2019, s.96).

Şekil 6. Vygotsky'in Yakınsak Gelişim Alanı Modeli

Kaynak: Khan, S. A. (2017). *Mathematics proficiency of primary school students in Trinidad and Tobago* (Doctora tezi), Teachers College, Columbia University.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK RESİMLERİ

3.1. Çocuk Resimlerinin Önemi

Yavuzer (2019) resmi “ bireyin kendince düzenlemeye çalıştığı karmaşık dünyasını açıklayış biçimi ve zihinsel gelişiminin göstergesi sayılabilir “ şeklinde tanımlamıştır. Bireyin resim yapabilmesi karşılaştığı ve aklında tuttuğu duyuşsal özellikle de görsel bir uyarana bilişsel fonksiyonlarını ve ince motor becerilerini kullanarak karşılık verebilmesidir. Resim, çocukların kişiliklerini anlayabilmemize yardımcı olmasının yanı sıra onlar için oyun, düş ve gerçeklik anlamı taşımaktadır (Özsarı ve Aytar, 2019, s.91). Çocukların resimlerine psikolojilerini, kişilerarası ilişkilerini ve duygularını da aksettirerek iç dünyalarından yansımalar sergilediklerine inanılır. Yani bir nevi bireyin içinde kurduğı dünyanın yansımasıdır. Bireyin çizdiği resim ve ruh hali arasında bir ilişki olduğundan söz edebiliriz. Psikanalitik kuramın kurucusu Freud’a göre de rüya ve resimler aracılığı ile unutulmuş veya bastırılmış anlar ortaya çıkabilir. Çocuk bilinçaltına ittiğı arzu ve korkularını resimlerine yansıtabilir ve bu duygularını semboller ile aktarabilir (Özsarı ve Aytar, 2019, s.91). Çocukların düşüncelerini anlamak ve gelişimlerini gözlemlemek için çizdikleri resimlerden faydalanılabilir. Resim, çocuğun zihnindeki dünya ile etrafı arasında bağ kurmasını sağlar.

Bazı çocuklar sözel olarak kendilerine ifade edemezler ancak resim çizerek kendilerini anlatabilme fırsatı yakalamış olurlar. Bu resimlerde duygu ve düşüncelerini kâğıda aktarabilirler böylelikle çocukları daha iyi tanıyabilir ve duygularını anlayabiliriz (Özsarı ve Aytar, 2019, s.92).

Çizilen resimler projektif olarak değerlendirildiğinde resmi çizen kişinin duygu ve kişiliğı ile bağ kurulur. Yani kişinin yaş ve cinsiyetinden ziyade psikolojik yapısı, kişiliğı, duygusal ve fiziksel özellikleri çizilen resmi öznelletirir (Başay ve Aytar, 2019, s.39).

19. yüzyılın son zamanlarında çizilen resimlerin resmi çizen bireyin kişiliğinin bir iz düşümü olduğü görüşü hâkimdi. Ayrıca bazı hastalıkların tanılama ve tedavi edilme aşamasında aktif bir şekilde kullanılıyordu. 20. Yüzyılın ortalarından sonra

çocuk resimlerini anlama ve analiz etmede çok yönlü yaklaşımlar dikkat çekmeye başlamıştır. Çocukların çizdiği resimler, bireyin yaratıcılığının belirlenmesinde kullanıldığı gibi 1900'lerden itibaren de eğitim ve psikoloji alanlarında değerlendirme amaçlı kullanılmaktadır (Başay ve Aytar, 2019, s.39).

Çocuk resimleri 19. yüzyılın son, 20. yüzyılın ilk zamanlarında psikopatolojiye, Freud'un yaklaşımlarına ve Jung'un çalışmalarına karşı oluşan ilgi neticesinde dikkat çekmiş ve araştırılmaya başlanmıştır. Psikopatolojik rahatsızlığa sahip kişilerin tanı ve tedavisinde yaptıkları resimler büyük önem taşımaktadır (Malchiodi, 2013, s.24).

Jung, hastalarından gördükleri rüyaları ve düşlerini resim yoluyla anlatmalarını istemiştir. Ona göre içte görülen ile dışta görülenin resmini yapmak birbirinden farklıdır. Kişi içindeki bağlardan yaratıcılığını kullanarak kurtulabilir, kendini resmederek şekillendirebilir. Böylelikle kişi içinde var olan, henüz kendisinin tanımadığı benliğine kavuşur (Hasırcı, 2021, s.65).

Resim analizi, erken çocukluk döneminde bulunan çocukların dış ve iç engellemeler olmadan özgürce kendilerini ifade ettikleri düşünülen çizimlerinin yetkili kişiler tarafından yorumlanmasıdır. Resim analizi tekniği erken çocukluk dönemi araştırmacıları tarafından sıklıkla kullanılmaktadır (Başay ve Aytar, 2019, s.39).

Resim analizi sırasında çocukların çizdikleri resimleri gelişimsel olarak değerlendirilirken çocukların bilişsel-algısal, psikomotor ve duyuşsal gelişimleri dikkate alınır. Çocuğun bulunduğu gelişim döneminin özellikleri çocuğun çizdiği resmi değerlendirme sürecinde göz önünde bulundurulmalıdır. Bilişsel olarak işlem öncesi ve somut işlemler evrelerinde olan çocukların çizimlerinde daha çok hayali öğeler yer alır. Ayrıca şekil, içerik ve renk özelliklerinde gerçeği yansıtmayabilirler. Bunun aksine erken ve ilk çocukluk dönemlerinde bulunan çocukların çizdiği resimler doğrudan veya dolaylı bilgi aktarımı sağlar (Başay ve Aytar, 2019, s.39).

Resim yaparken çocuklar farklı deneyimlerini birleştirebilir, yaratıcılığını kullanarak şahsına ait, benzeri olmayan yeni bir şey çizebilirler. Bu süreç içerisinde çocuk duygu, düşünce ve gözlemlerini aktarabilmek için kapsam, tarz, model ve kompozisyon gibi çeşitli durumları süzgeçten geçirerek kullanacağı rengi, stili ve çizgilerini seçer ve düzenler (Özsarı ve Aytar, 2019, s.92).

Detay ve derinlik algısı somut işlemler döneminde olan çocukların resimlerinde işlem öncesi dönemde olan çocukların resimlerinden daha ileridedir. Somut işlemler döneminde olan çocuk resmi bir bütün olarak algılayıp, detaylandırıp bir kompozisyon oluşturabilir (Özsarı ve Aytar, 2019, s.92). Şematik dönem 7 yaş civarında başlar ve 9 yaşına kadar devam eder. Bu dönemde şekil kavramı oluşur. Bazı çocuklar şema açısında zengin kavramlara sahipken bazıları zayıf bir sembole sahip olabilir. Farklı şemalara sahip olmanın temelinde kişiliklerin farklılığı ve bireyde pasif olarak bulunan bilginin etkinleştirilmesinde öğretmenin rolü etkilidir (Özsarı ve Aytar, 2019, s.92).

Bu dönemde çocuklar ayrıntıları çizme eğilimindedirler. El ve ayak çizimleri artmıştır. Perspektif algısı gelişmeye başlamış eşya çizimleri fazlaşmıştır. Resim bu dönemde çocuklar için bir iletişim aracıdır. Çeşitli figürler ağaç, araba ve insan gibi birbirleriyle bağlantılı çizilir. Sekiz yaştan itibaren insan figürleri çok belirginleşmiştir ve çizimlerde oranlar gerçeğe yakındır (Özsarı ve Aytar, 2019, s.93). Şematik dönemde çocuklar genellikle kişiyi dairesel bir şekilde, ağacın gövdesini kahverengi, tepesini yeşil, güneşi sarı ve kâğıdın köşesinde, evlerin çatısını ise üçgen şeklinde semboller kullanarak çizme eğilimindedirler.

Yedi yaşına gelmiş çocuk çizimlerinde yuvarlak hatlı gerçekçi ağaç gövdeleri ve hareketli yapılar görülebilir. Bu dönemde çocuk vurgulamak istediği figürün boyutlarını olduğundan büyük ve farklı çizebilir.

Çocuk resim yaparak kendisini yalın ve etkili bir şekilde ifade etme imkânı bulur. Resim çocuğun iletişim kurmak için kullandığı bir araçtır. Resim yaparak çocuk farkında olarak veya olmayarak içinde yaşadığı olumlu ve olumsuz duyguları dışarı aktarabilir, hislerini anlatabilir. Bu çocuğun duygu ve düşüncelerini daha iyi tanıyabilmesini, düzenleyip aktarabilmesini sağlar. Resim yapmak çocuğa dünyaya dair fikirlerini kâğıda dökme imkânı sağlamaktadır (Hasırcı, 2021, s.56).

Resim çocukların duygularını aktarmada kullanabilecekleri sözsüz bir iletişim kaynağıdır. Çocuk anlatmakta zorlandığı hissiyatını resim aracılığı ile kâğıda aktarabilir. Resim yoluyla çocuk yaşadığı kırgınlıkları, kızgınlıkları, hayallerini, hislerini, duygularını, fikirlerini ve düşüncelerini anlatabilir. Dolayısıyla çizilen resimlere çocukların evrensel dili diyebiliriz.

Çocuk gelişim aşamalarına bağlı olarak resimlerde de gelişimsel bir sıra izlenmektedir. Her dönemde farklı özellikler, resmin derinliğinde değişimler ve farklı

kavramlar gözlenmektedir. Resmin gerçeklik ve derinlik oranının ise yaş ilerledikçe fazlalaşması beklenmektedir. Çocukların çizdiği resimlerin değişim sürecinde çocukların içinde buldukları çevre, aile tutumları ve sosyo-ekonomik durumları gibi birçok faktör etkili olmaktadır (Özsarı ve Aytar, 2019, s.94).

Çocuklar resimlerinde kendilerine ait figürler kullanmakta ve kendilerinin farklı yönlerini sergileyebilmektedirler (Uysal, Düzkaya, Bozkurt ve Çöplü, 2018, s.63).

Resim çizmek çocuğun iletişim kurmasına olanak sağlamasının yanı sıra, çocuğun rahatlamasına ve güven duygusunun gelişmesine de yardımcı olmaktadır. Resim arayıcılığı ile çocuğun yaşadığı sorunlar, rahatsız edici durumlar ve olumlu anıları ile ilgili bilgi sağlanabilir. Aynı zamanda çocuk kendisi ve çevresi ile alakalı his ve algılarını çizimlerine yansıtabilir. Çizilen resimler çocukların gelişim düzeylerine uygun olarak problem durum belirleme, iletişim sağlama ve çocuğa uygun bir şekilde yaklaşma için kullanılabilir (Uysal, Düzkaya, Bozkurt ve Çöplü, 2018, s.63).

3.2. Çocuk Resmine İlişkin Yaklaşımlar

Resim çocukların dünyasında ayrı bir yere sahiptir. Uzmanlar resme ilişkin birbirinden farklı tanımlarda ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Çocukların resim yaparak elde ettikleri doyumunu bazı kuramlar farklı şekillerde açıklamışlardır (Yavuzer, 2019, s.23).

Bazı görüşler çocukların çizdiği resimleri zihinsel kavramlar ve bilişsel kapasiteyle açıklamış diğer görüşler ise resimleri çocuğun iç dünyasını, güdülerini ve duygularını yansıttığı sanatsal bir çalışma olarak görmüşlerdir (Tezelli, 2020, s.13).

Çocuk resmine ilişkin dört farklı yaklaşımdan bahsedeceğiz:

1. Gelişimsel Yaklaşımlar (Oyun Olarak Çizim)
2. Projektif Yaklaşımlar
3. Sanatsal (Artistik) Yaklaşımlar
4. Sembolik Yaklaşımlar

3.2.1. Gelişimsel yaklaşımlar (oyun olarak çizim)

Gelişimsel yaklaşıma göre çocuk neden resim yaptığına dair resmin bir çeşit oyun aktivitesi olduğu cevabını verir. Resim çizmek çocuklar için oyundan ibarettir.

Çocuklar dışardan bir müdahale olmadan oyunmuş gibi resimlerini çizerler. Gelişimsel yaklaşım kuramı çocukların resimlerini açıklamakta bilişsel gelişimi, görsel algıyı ve zekâyı dikkate almaktadır (Tezelli, 2020, s.13). Gelişimsel yaklaşım çocuğun neden resim çizdiği sorusuna, bazı kuramlarla oyunu açıklamaya çalışarak cevap vermiştir (Yavuzer, 2019, s.23).

Fazla Enerji Kuramı, Schiller tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre birey aktiftir ve gerçekleştireceği durumlar enerjiyle karşılanabilir. İnsan bir şekilde enerjisini dışarı atar, oyun da bu yollardan biridir (Tezelli, 2020, s.14). Ancak çizim çok az enerji gerektirir. Dolayısıyla bu kuram çizim ile alakalı bir açıklama yapmaz (Yavuzer, 2019, s.24).

Bir başka kuram Alıştırma Öncesi Kuramıdır. Gross tarafından geliştirilmiştir. Oyun yetişkinliğe hazırlık teşkil etmektedir. Yani oyun çocuğa hayatının ilerleyen zamanlarında kendisine faydası dokunacak yeteneklerini geliştirebilmesi ve becerileri uygulayabilmesi için fırsat sağlar (Yavuzer, 2019, s.24).

Tekrarlama Kuramı (Yineleme Kuramı) ise Stanley Hall tarafından geliştirilmiştir ve bireyin gelişmesinin özetini çocukluğundaki oyunların oluşturduğunu savunur (Tezelli, 2020, s.14). Tekrarlama Kuramına göre toplum içerisinde problem oluşturabilecek saldırganlık gibi içsel güdülere oyun dışı vurum sağlar ve bu yüzden önemlidir (Yavuzer, 2019, s.24). Bu görüş çevresel ve kültürel faktörlerin ihmal ettiğinden dolayı eleştirilmiştir.

Rahatlama ve Dinlenme Kuramı ise Moritz Lazarus tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram çocukların rahatlamak ve dinlenmek amacıyla oyun oynadığını savunur. Bu aynı zamanda harcanan enerjinin geri kazanılmasını sağlar. Bu kuram Fazla Enerji Kuramının tersi şeklinde algılanabilir (Tezelli, 2020, s.14).

Piaget' in kuramı ise bilişsel gelişimi odak noktası olarak alır. Çocuk yaşına ve biyolojik olgunluğuna göre belli dönemlerden geçerek zekâ gelişimini sağlar. Piaget'e göre çocuğun yaptığı resimler zihninde bulunan imgelerin kâğıda aktarılmasıdır. Piaget'in bilişsel gelişim basamakları göz önüne alındığında Luquet' in belirttiği çocuk resimlerinin gelişim evrelerinin benimsendiği sonucuna ulaşılr (Tezelli, 2020, s.15). Luquet tarafından çocuk resimleri 5 döneme ayrılmıştır. Bunlar:

1. Saf Karalama

2. Yorumlu Karalama
3. Başarısız Gerçeklik
4. Zihinsel Gerçeklik
5. Görsel Gerçeklik

Yorumlu karalama döneminde çocuk çizdiği resme istikrarsız ve rastlantısal yorum katmıştır. Beş yaşlarında olan bir çocuk ne yapacağına karar verir ama bir bütün oluşturamaz. Bu başarısız gerçekçilik dönemidir. Çocukların gördüğü değil bildiğini çizdiği dönem ise zihinsel gerçekçilik dönemi olarak adlandırılmıştır. Sekiz yaşlarında olan bir çocuk ise sadece bakış açısından gördüğünü çizer, bu ise görsel gerçekçilik dönemidir (Yavuzer, 2019, s.26).

3.2.2. Projektif yaklaşımlar

Projektif yaklaşımların temelinde Sigmund Freud tarafından geliştirilen psiko-analitik kuram vardır. Bu yaklaşıma göre çocuğun bilinçdışı istek ve korkuları çizdiği resimleri etkilemektedir. Çocukta bulunan bilinçdışı istek ve korkuların kâğıda aktarımı sembolik de olabilir gizli de. Psikanalitik kuram çocuğun bilinçdışını oyun ile yansıttığını, resim çizmenin de bir çeşit oyun sayılabileceğini savunur. Böylelikle çocuğun sorunları üzerine çalışılabilir (Tezelli, 2020, s.15).

Alfred Binet ilk defa projektif yöntemleri çocukların çizdiği resimlerle kullanmıştır. Binet'in yayımladığı "Resimlerin Tefsiri" kitabında çizimler psikolojik açıdan ele alınmakta ve ruhsal problemler ve gelişim analiz edilmektedir (Tezelli, 2020, s.16).

3.2.3. Sanatsal yaklaşımlar

Çocuklar resimlerinde iç dünyalarını simgelerle yansıtır. Bu simgeler sanatsal olarak önem taşır. Sanatsal yaklaşımlarda çocuk resimlerinin değerlendirilmesinde estetik olgu ön plandadır. Çocukların çizimlerinde entelektüel, algısal ve duygusal tecrübelerinin yansımaları gözlenebilir.

Rhoda Kellogg' a göre çocuklar dikkatlerini çeken temek şekilleri resmederler. Kellogg çocukların görsel düzene sahibi olduğunu ve bunun doğuştan ve evrensel olduğunu ifade eder (Tezelli, 2020, s.15). Ayrıca çocuklar resim yaparken motor ve görsel olmak üzere iki çeşit zevk duyarlar. Motor zevki çocuk çizim anında, görsel zevki ise çizdiğini incelerken alır (Yavuzer, 2019, s.27).

Kellogg çocuğun sanatsal gelişimi üç döneme ayırıp, incelemiştir. Bunlar:

1. Anlamsız, basit karalamalar dönemi
2. Belirgin şekiller dönemi
3. Anlamlı şekiller dönemi

İki yaşının sonuna doğru çocuğun yaptığı basit karalamalar, iki üç yaş itibariyle belirgin ve orantılı çizimlere yerini bırakır. Üç dört yaş çizimlerinde ise kare, üçgen gibi anlamlı şekiller görülür (Tezelli, 2020, s.17).

3.2.4. Sembolik yaklaşımlar

Sembolik yaklaşımlara göre çocuğun çizdiği her resim bir yaşantısının sonucudur. Zekâ ve kişiliğin yanında kişi geçmiş ve şimdiki zamanı da içinde taşır (Tezelli, 2020, s.17). Goodman 'a göre resimde bulunan obje sembol ile anlam kazanır. Resimde bir objenin ifade edilmesi, o resmi işaret ve sembolize etmesiyle olur. Marret resimde rastlantının olmadığını sembollerin ortaya çıkması için sembolün görüldüğünden farklı anlamların bulunmasıyla olacağını savunur (Tezelli, 2020, s.17).

3.3. Çocuk Resminin Gelişim Aşamaları

Çocukların motor ve bilişsel gelişimiyle beraber çizdikleri resimlerin özellikleri ve sanatsal faaliyetlerinde de bir değişim gözlenir. Karalamalar halinde başlayan çizimler gittikçe sanatsal değer kazanarak gelişir. Çocuklar gelişip büyüdükçe çizdikleri resimler daha gerçekçi, ayrıntılı ve oranlı hale gelir (Yavuzer, 2019, s.31).

Çocukların gösterdiği çizgisel gelişim evreleri birbirinden farklılık gösterebilir. Çocukların beceri ve kabiliyetleri, bilişsel ve motor gelişimleri, zihinsel olgunlukları, eğitim düzeyleri, çevresel faktörler ve aile yaklaşımları gibi birçok etken çocuğun çizgisel gelişim sürecini olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. Çocuğun çizdiği resimlerin gelişim aşamaları bizlere çocuğun algılama düzeyi, motor kabiliyet, duygusal yeterlilik ve görsel-uzamsal zekâ gibi yönleri hakkında fikir verir (Tezelli, 2020, s.18). Bu resimlerin incelenmesi çocuğun gelişiminin normal mi normalin dışında mı ilerlediğiyle alakalı bilgi edinmemizi sağlar.

Birçok bilim insanı çocukların çizgisel gelişim aşamalarını incelemişlerdir. Günümüzde genel olarak kabul edilen görüş Lowenfeld 'e aittir. Lowenfeld bu gelişim sürecini beş dönemde incelemiştir. Bunlar:

1. Karalama Dönemi (2-4 Yaş)
2. Şema Öncesi Dönem (4-7 Yaş)
3. Şematik Dönem (7-9 Yaş)
4. Gerçekçilik Dönemi (9-12 Yaş)
5. Görünürde Doğalcılık Dönemi (12-14 Yaş) (Tezelli, 2020, s.18).

3.3.1. Karalama dönemi (2-4 yaş)

Karalama dönemi genellikle çocuğun yaklaşık on sekiz aylık olmasıyla kendisini gösterir. Bu dönemde çocuk ilk karalama girişiminde bulunur. Çocuğun kendisini yazılı bir şekilde ifade etmeye başlamasından dolayı bu ilk işaretlerin kâğıda aktarılması önemlidir. Luquet ve Piaget karalama döneminde yapılan çalışmaları sadece oyun ve alıştırmaya amaçlı olduğunu söylemişlerdir (Yavuzer, 2019, s.32).

Bu dönemde çocuk etrafında bulunan objelerin işlevselliğini anlamaya başlar. Kâğıt ve kalem kullanarak çizgiler oluşturabileceğini fark eder. Bu devrede çocuk motor gelişiminin ilerlemesiyle beraber el göz koordinasyonu kurmak için çaba sarf eder ve bu çizimler içgüdüselidir. Çocuk rastgele, belli ve bilinçli olmayan karalamaları kontrolsüz bir şekilde gerçekleştirir. Çizimler kâğıt üzerinde düzensizdir. Çocuğun çizimleri o an içinde bulunduğu duygu ve gerçekliği taşımaktadır. Bu dönemde çocuklar için çizim yapmak zevk duydukları ve keşif amaçlı uyguladıkları gelişimsel bir etkinliktir (Tezelli, 2020, s.19).

Linderman çocukların çizgisel aktivitelerinin de farklı gelişim aşamalarından oluştuğunu ileri sürmüştür. Bunlar:

1. **İsimsiz Karalamalar:** Rastgele ve gelişigüzel çizimleri içerir. Çizim yaparken çocukların kol ve omuz hareketleri geniş açıdır.
2. **Kontrollü Karalamalar:** Çocuğun motor koordinasyonu geliştikçe kontrollü çizimler yapılır. Çocuklar çizim için kol hareketlerini kullanırlar.
3. **İsmlendirilen Karalamalar:** Çocuk karalamalarını nesne veya obje olarak isimlendirir. Bu aşama çocukların şekillerle alakalı düşünmeye

başladıklarını göstermesi açısından önemlidir. Karalamalarından bir hikâye oluşturabilirler (Artut, 2004, s.226).

Birçok çocuk resmini inceleyen psikolog Dr. Rhoda Kellogg çocuk resimlerinde bulunan çizgilerin birbirinin etkisinde kalarak geliştiğini, bunun doğal bir süreç olduğunu ve çocuğun bu süreçte düzen ve uyum arayışı içerisinde olduğunu söyler. Kellogg 2-3 yaş aralığında bulunana çocukların karalamalarını incelemiş ve araştırmaları neticesinde 20 temel karalamaya ulaşmıştır.

Karalama 1	• •	Nokta
Karalama 2		Tek dikey çizgi
Karalama 3	—	Tek yatay çizgi
Karalama 4	∖ /	Tek çapraz çizgi
Karalama 5	∪	Tek kavisli çizgi
Karalama 6		Çok sayıda dikey çizgi
Karalama 7	====	Çok sayıda yatay çizgi
Karalama 8	∖ / ∖ /	Çok sayıda çapraz çizgi
Karalama 9	∪ ∪ ∪	Çok sayıda eğri çizgi
Karalama 10	∪ ∪ ∪	Yarı bükülmüş açık çizgi
Karalama 11	∪ ∪ ∪	Yarı bükülmüş kapalı çizgi
Karalama 12	∪ ∪ ∪	Zik zak ya da dalgalı çizgi
Karalama 13	e	Tek çember çizgi
Karalama 14	eee	Çok sayıda çember çizgi
Karalama 15	⊙	Helezonik çizgi
Karalama 16	⊙	Üst üste çizgilerle dolgu çember
Karalama 17	⊙	Üst üste çizgilerle çember
Karalama 18	⊙	Açılmış dairesel çizgiler
Karalama 19	⊙	Tek kesişmeli çember
Karalama 20	⊙	Kusurlu çember

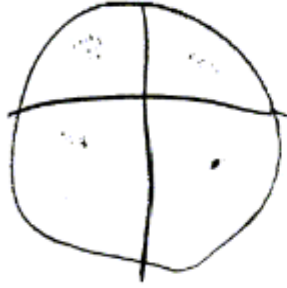
Resim 1. Kellogg'un Karalama Örnekleri

Kaynak: Yavuzer H. (2019). Resimleriyle çocuk. İstanbul: Remzi Kitabevi. S.35

Karalama döneminde renk seçimi, renk bilinci henüz tam olarak gelişmediğinden çizimler içgüdüsel ve sezgiseldir. Kâğıt kullanımı ve mekân algısı yeterince gelişmediğinden bilinçsiz ve plansızdır. Çocuk gelişim süreci ilerledikçe daha kontrollü karalamalar yapmaya ve çizdiği işaretlerin farkında olamaya başlar. Bu

evrenin sonuna doğru çocukların çizimlerinde insan çizme çabaları görülebilir. Dört yaş civarında sırf baş olarak çizilen insan figürleri kol ve bacaklar da kullanılarak çöp adam şeklini alabilir. Çocuklar bu dönemde en çok insan figürü çizmekten zevk alırlar (Tezelli, 2020, s.23).

Cyril Burt karalama döneminin son zamanlarında belli belirsiz çizilen betimlemeleri “Lokalize Çizimler” olarak adlandırır. Eğri daireler çocukların nesnelerin farkında olmasının ilk göstergeleridir. Mandala olarak adlandırılan bu dairesel çizimler çocuğa ileride çizeceği insan başı ve güneş çizimleri için duyuşsal güç sağlar. Mandala çizimleri karalama döneminde karşılaşılan ilk tematik çizimlerdir ve çocuk resimlerinin evrenselliğini gösterir (Artut, 2004, s.229)

1. Resim. Mandala çizim (37 aylık).

2. Resim. Toplanmış, bir araya getirilmiş şekiller (40 Aylık).

Resim 2. Mandala Çizimi Örnekleri

Kaynak: Artut, K. (2004). Okul öncesi resim eğitiminde çocukların çizgisel gelişim düzeylerine ilişkin bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 229.

3.3.2. Şema öncesi dönem (4-7 yaş)

Şema öncesi dönemde çocuk kendisini yaşadığı toplumun bir parçası olarak görmeye ve etrafında bulunan canlı cansız varlıklarla özdeşim kurmaya başlar (Tezelli, 2020, s.24) Bu dönemde görülen çizilen nesne ile iletişim kurma çaba ve kaygısı çocuğu şematik evreye hazırlama önemi taşımaktadır (Hasırcı, 2021, s.69). Lowenfeld'e göre şema öncesi dönemde çocuk düşünme, resim yapma ve gerçek arasındaki ilişkiyi keşfetme eğilimindedir.

Şema öncesi dönemde çocukların karalamaları anlam taşıyan çizgiler haline dönüşür. Çizilen insan figürü karakter alma eğilimindedir (Dilci, 2018, s.70). Bu evrede nesne ve figür çizimleri çocukların ilgisini çekmektedir. İlk defa tanınabilir

resimler çizilmiştir. Çizilen şekilleri yetişkinler tanıyıp ayırt edebilir. Bu dönemde mekânsal ve orantısal çizimler görülmeyebilir. Çocuk çizimlerinde kendisi için daha fazla önem taşıyan nesnelere büyük çizme eğilimindedir.

Bu evrede insan figürü çizmekten zevk duyan çocuk dönemin sonlarına doğru detaylara önem verir ve kişinin dişi, kaşı, saç, el ve ayak parmakları gibi detayları da resmeder. Şema öncesi dönemde çocuklar kendilerini ve ailelerini çizmekten büyük zevk alırlar (Tezelli, 2020, s.25).

Bu dönemde çocuk peşi peşine gördüğü objelerin tümünü görüyormuş gibi bir bütünlük içerisinde çizer. Nesnelere görüldüğü gibi değil çocukların bildiği şekilde resmedilir (Dilci, 2018, s.71).

Çocuklar çizdikleri resimlerde gelişen kişilik özellikleri belirtme isteği sergilerler. Kendilerine ait duygu ve düşünceleri sergileyen amaçlı çizimler yapma eğilimindedirler.

Renkleri kullanmada karalama dönemine göre daha cesur ve özgür seçimler yaparlar. Çizdikleri nesnelere gerçekte var olan renginden ziyade kendilerine daha hoş gelen bir rengi tercih edebilirler (Hasırcı, 2021, s.69). Çocuk güneşi mavi renk çizmek isteyebilir. Böyle bir durumda çocuğa müdahale edilememeli, gelişimi engellenmemeli ve çocuğun renkleri keşfetmesi için fırsat verilmelidir (Tezelli, 2020, s.32). Bu dönemde çocuklar sarı, mavi ve kırmızı ana renklerini tanımanın yanı sıra mavi, turuncu ve yeşil gibi renkleri de resimlerinde kullanırlar. Ayrıca canlı ve açık renkleri kullanmayı tercih ederler.

Bu dönemde henüz derinlik kavramı gelişmemiştir, mesela sandalyenin dört ayağını da aynı çizebilirler. Karalama dönemine nazaran mekân algısı gelişmeye başlamıştır. Havada uçan nesnelere zemin kullanılarak çizilmeye başlanmıştır. Buna ek olarak içi görünen nesnelere çizimleri ile karşılaşılabılırız. Çocuklar çizdikleri nesnelere görünmeyen yerlerini, çizilen objenin içini ya da arkasını sanki görüyormuş gibi resmedebilirler. Bu durum röntgen, saydam resim olarak adlandırılan şeffaf çizimleri oluşturur (Yavuzer, 2019, s.46).

3.3.3. Şematik dönem (7-9 yaş)

Çocuk yaşı ilerledikçe çevresi ve çevresinde bulunan insanlar ile etkileşimde bulunarak deneyimler sonucu bilgi sahibi olur. Çocuk edindiği bilgiler sonucunda

şemalar oluşturur. Çocuğun yaşı ilerledikçe resmedilen şemalar da farklılaşır (Dilci, 2018, s.78). Ayrıca her çocuğun yaşantısı ve kişisel deneyimleri farklı olduğundan oluşturdukları şemalar da farklılık gösterir. Yani kişi kendine özgü insan şeması oluşturur. Bu durum bireysel farklılıklardan, çocuğun karşılaştığı durumu nasıl algılayıp yorumladığı ve nasıl bir duygu hissettiği ile alakalıdır (Tezelli, 2020, s.36) Bilişsel gelişim düzeyi yüksek olan ve çevresi tarafından çeşitli uyaranlar içerisinde bulunan çocuk daha zengin bir şemaya sahip olabilir.

Şematik dönemde kavram bilgisi gelişimi devam eder ve semboller şemalara yerini bırakır. Özellikler görsel şemalar bu dönemde gelişir. Şemalar kişinin gördüğü hayvan, nesne ve insanı temsil edebilir. Çocuk benmerkezcilikten uzaklaşıp, nesne ve figür arasında bağ kurmaya başlar. İnsan çizimlerinde düzensiz ya da geometrik şekiller, üçgen, oval ve dikdörtgen gözlenebilir (Hasırcı, 2021, s.70). İnsan çizimlerine şema diyebileceğimiz kişilik ve deneyin etkili olduğu tekrarlar sonucu ulaşılır. Çocuk vücutta önemli bulduğu parçaları abartıp, önemsiz gördüklerini yok edebilir (Dilci, 2018, s.79).

Şematik dönem içerisinde bulunan çocuk gerçeğe bağlı kalma eğilimindedir. Günlük hayatında gördüğü nesnelere renkleriyle resmeder. Mekân algısı gelişimin sürdürür. Çizimlerde yer çizgisi ve göz çizgisi bulunabilir (Malchiodi, 2013, s.132). Bu dönemde röntgen resim çizimlerine rastlanabilir, olaylar art arda zaman sıralamasına göre resmedilebilir, kişi kendisi için önemli olan nesnelere daha abartılı ve büyük çizebilir (Hasırcı, 2021, s.70).

3.3.4. Gerçekçilik (gruplaşma) dönemi (9-12 yaş)

Gerçekçilik döneminde çocuk zihinsel ve bedensel gelişiminin hızlanmasıyla toplumun bir ferdi olduğunun bilincindedir ve bu çizimlerinde fark edilmektedir. Bu dönem içerisinde bulunan çocuğun resimleri daha ayrıntılı ve gerçekçidir. Kişi resimlerini göstermek ve anlatmak istemez. Çocuklar ne çizecekleri konusunda düşünürler, kimi zaman çizimlerini beğenmeyip kendilerine olan güvenlerini ve cesaretlerini azaltabilirler (Yavuzer, 2019, s.66). Bu dönemde çocuklarda beğenilme kaygısının da olmasıyla özgürlükten uzaklaşmış ve daha az sevimli resim çizimleri görülebilir (Malchiodi, 2013, s.135). Resimlerinin beğenilmesini isteyen çocuklar gereğe daha uygun ve ayrıntıların dikkate alındığı resimler çizerler (Hasırcı, 2021, s.71).

Gerçekçilik döneminde bulunan çocuk resim çizerken renkleri rastgele kullanmak yerine daha gerçekçi bir yaklaşım sergiler. Konu seçiminde ise kızlar ve erkekler arasında farklılıklar söz konusudur. Erkekler resimlerinde çeşitli vasıta araçlarına, spor ve savaş ile alakalı çizimlere yer verirken kızlar daha çok kıyafet, ev, çiçek, kadın portresi ve hayvan çizerler (Yavuzer, 2019, s.66).

Bu dönem resimlerinde orantılı çizimler, perspektif özellikleri ve derinlik belirtileri gözlenir. Çocuklar insan vücudu çizimlerinde daha orantılı ve nitelikli resimler sergilerler (Tezelli, 2020, s.40).

3.3.5. Görünürde doğalcılık (mantık) dönemi (12-14 yaş)

Bu dönemde çocuklar artık ergenliğe girmiş ve buldukları çevreden daha haberdardır. Bu evre fiziksel ve zihinsel olarak gelişimin hızlandığı kritik bir dönemdir. Çocuklar bu dönemde entelektüel düşünebilir ve araştırmacı tavırlar sergileyebilir (Hasırcı, 2021, s.71). Etraflarında gördükleri nesnelere çeşitli özellikleriyle resmetme eğilimindedirler. Resimlerde orantı, derinlik ve nesnelere boyutları önem taşımaktadır. Bu dönem çocuğu üç boyut kavramının farkındadır becerisine göre kâğıda aktarabilmektedir (Tezelli, 2020, s.42).

İnsan figürü çizilirken ayrıntılara dikkat edilirken cinsiyet farklılıkları da resmedilir. Çocuğun renk seçimini en iyi yapabildiği dönemdir (Yavuzer, 2019, s.67).

3.4. Çocuk Resminin Özellikleri

3.4.1. Çocuk resminde realizm

Yapılan araştırmalar çocuk çizimlerinde realist eğilimin hâkim olduğunu ortaya koymaktadır (Yavuzer, 2019, s.72). Bu realist yaklaşım çocukların resimlerinde nesnelere önemli olmayan detaylarını çizmelerine neden olabilir.

Çizilen resimler aslında realist olsalar bile resimlerde realist yaklaşıma ters iki yaklaşım görülebilir. Bunlardan biri şematizmdir. Şematizm nesnenin nitelik ve nicelik özelliklerinin korunarak basite indirgeyerek çizilmesidir. Diğeri ise idealizmdir. İdealizm nesnenin dışında bulunan özelliklerin zenginleştirilerek çizilmesidir. İdealizmin amacı resmi olağanüstü dokunuşlar ve dekoratif motiflerle güzelleştirmektir (Yavuzer, 2019, s.73).

3.4.2. Çocuk resminde tekrar ve simetri

Simetri ve tekrar çocuk resimlerinde çok sık rastlanan özelliklerdendir. Çocuk objeleri çizerken simetri ilkelerini uygulamaya dikkat eder. Anlamsız gibi görünen bazı figürler, anlamlı figürlerin tekrarı olarak karşımıza çıkabilir (Yavuzer, 2019, s.74).

3.4.3. Çocuk resminde oran ve orantı

Oran, orantı ve ölçü yaklaşımları çocuk resimlerinin bir diğer özelliğidir. Orantı iki farklı şekilde incelenebilir. Bunlardan biri aynı nesnenin parçaları arasındaki orandır, diğeri ise farklı objeler arasındaki orantıdır (Yavuzer, 2019, s.74).

Okul öncesi çocukları dört yaş civarında oran orantı ile alakalı bazı bilgilere sahip olsalar bile resimlerine bunu aksettiremezler (Eren, 2019, s.8). Resimlerde çocukların daha değerli bulduğu detaylar daha büyük çizilir.

Çocuklarda yaşı ilerlemesiyle beraber oran orantı kavramı ve bunların resme aktarılması da gelişir (Tezelli, 2020, s.45).

3.4.4. Çocuk resminde espri ve animizm

Çocuk çizdiği resmin içinde bulunan nesnelere çeşitli emojiler ekleyerek espri özelliğini kullanır ve resme oyun karakteri verebilir. Mesela çizdiği Güneş e gülen yüz ifadesi çizebilir (Eren, 2019, s.9). Bu bize çocuğun hayal gücünün ve espri anlayışının bir göstergesidir. Ayrıca çocukların cansız varlıkları canlılara ait özelliklerle çizmesi Piaget'in bahsettiği animizm yani canlandırıcılığa bir örnektir (Tezelli, 2020, s.46). Çocuk duygularını nesne üzerinden aktarabilir, mesela mutlu bir aile yaşantısına sahip olan çocuk çizdiği evin üstüne gülen yüz ifadeleri çizebilir. Yetişkinlerin tavırları çocukların resimlerinde espri anlayışını geliştirmelerine katkı sağlar, mesela ay dede kavramının kullanılması (Yolcu, 2018, s.149)

3.4.5. Çocuk resminde kurallara uygunluk

Çocuklar resimlerini çizerken kurallara bağlı kalmayı tercih ederler. Hochberg (1978) "kurallara uygun biçim" çizimlerini bir objenin karakteristik özelliklerini en iyi yansıtan görüntü olarak tanımlar. Freeman (1980) "kurallara uygun resim" çizimlerini

bir objeyi kolaylıkla tanıyabileceğimiz genel amaçla çizilmiş resimler olarak tarif etmiştir. Bir nesne için kurallara uygun görüntü onun yapısal bilgisini en iyi taşıyan görüntüdür (Yavuzer, 2019, s.78). Büyük yaşlarda çizilen nesnelerin görünmeyen kısmı resmedilmezken küçük yaşlarda görünmeyen kısımlarda çizilebilir. Yani çocuklarda “bakışa özgü” bilgi resmedilmiştir.

3.4.6. Çocuk resminde simgesellik

Özellikle küçük çocuklar resimlerinde çizdikleri konuları tanımlamaktan ziyade bu konulara değinen geleneksel simgeler şeklinde işlev görür. İlk resimler çocukların anlatmak istediklerinin yapı ve görünüşüyle alakalı çok az bilgi verirler. Mesela ilk köpek resimlerini çizen küçük çocukların çoğu çizdikleri insan grafiklerini çok az değişikliğe uğratarak çizimlerini yapmışlardır (Yavuzer, 2019, s.79).

3.4.7. Çocuk resminde tip

Çocukların yaptığı resimlerde her nesne için bir tip vardır. Tipin oluşumu değişik faktörlerden etkilenebilir. Bunlar:

1. Durağanlık, değişmezlik
2. Tipin korunması
3. Tipin değişimi (Yavuzer, 2019, s.79).

Çocuklar çizdiği tipleri koruma eğilimindedirler. Zamanla rastlantısal olarak ya da olmayarak tipler değişime uğrayabilir.

3.4.8. Çocuk resminde içerik

Çocuklar resimlerine edindikleri bilgi birikimleri ile yön verirler. Genelden özele doğru ilerleyen resimler zamanla daha detaylı ve nitelikli hale gelebilir. Üç faktör çocukların resimde aktardıkları bilgiyi etkilemektedir. Bunlar resim konusuyla alakalı çocuğun bilgisi, çocuğa göre bu bilginin sunulmaya değer yanları ve çocukların aktarmak istedikleri bilgiyi resmedebilme beceri ve yetenekleridir (Yavuzer, 2019, s.80). Çocukların kavramsal, bilişsel, zihinsel ve motor gelişimleri çizdikleri resmin niteliğini etkilemektedir. Ayrıca kişinin yaşadığı toplumun kültürel değerleri de çizilen resmi etkilemektedir (Tezelli, 2020, s.48).

3.5. Çocuk Resimlerinde Renklerin Önemi ve Anlamı

Çocuklar çizdikleri resimlerde çeşitli renkleri kullanabilmektedir. Karalama dönemi sonuna kadar kullanılan renkler üzerinden bir analiz yapılması çocukların bu dönemde renkleri keşfediyor oluşundan dolayı yanıltıcı olabilir. Karalama dönemini bitiren çocukların resimlerinde kullandıkları renkler ile duygusal tepkileri ilişkili olabilir ve bu bize resmin psikolojik açıdan değerlendirilmesinde ipuçları sağlayabilir.

Resimde kullanılan renkler belli bir anlam içermektedir. Rengin parlaklığı, canlılığı ve yoğunluğu da değerlendirme aşamasında göz önünde bulundurulmalıdır. Çocukların yaşları büyüyüp gelişimleri ilerledikçe kullandıkları renkler de anlamsal olarak farklılaşabilir.

Çocuklar resimlerinde sıcak ya da soğuk renkleri tercih edebilmektedir. Kırmızı, sarı ve turuncu gibi sıcak renkleri tercih eden çocukların uyumlu, iş birlikçi ve sevecen oldukları, mavi, yeşil ve mor gibi soğuk renkleri tercih eden çocukların ise huysuz, uyumsuz ve iddiacı olabilecekleri uzmanlar tarafından belirtilmektedir (Tezelli, 2020, s.50).

Ayrıca çocukların sevdikleri renkleri güzel buldukları figürlerde sevmedikleri renkleri ise kötü olduklarını düşündükleri figürlerde kullandıkları belirtilmiştir. Perkins'e göre çocuğun resminde kullandığı renklerin fiziksel durumlardan da etkilenebileceği, hastalık durumu söz konusu olan çocukların daha çok siyah rengi kullandıkları gözlemlenmiştir.

Çocuk resimleri renkler göz önüne alınarak değerlendirildiğinde kullanılan renklerde bireysel farklılıkların, cinsiyet faktörünün ve yaşanılmış olayların da etkisinin olabileceği unutulmamalıdır.

Kırmızı, sarı ve turuncu gibi sıcak renkler ruhsal olarak insana neşe, enerji ve canlılık hissettirebilir. Resimde kullanılan kırmızı rengi aşk, heyecan, sevgi ve enerji gibi nitelikler taşıyabileceği gibi öfke, kızgınlık, nefret ve saldırganlık gibi duyguları da ifade edebilmektedir. Turuncu ise sosyalleşmeyi ve negatif bir durumdan kurtulmayı ifade edebileceği gibi endişe duygusunu da barındırabilir. Ayrıca turuncu rengi dışadönüklüğün de bir göstergesi olabilir (Tezelli, 2020, s.51). Resimlerde kullanılan sarı rengi olumlu hislerin ve enerjinin bir göstergesi olarak kabul edilir. Ayrıca sarı renginin anne temsilinde kullanıldığı da belirtilmektedir.

Mavi, yeşil ve mor gibi soğuk renkler ise bize hüznü, durgunluğu ve rahatlığı yansıtabilmektedir. Resimlerde kullanılan mavi rengi sakinliğin ve uyumun bir göstergesi olabileceği gibi koyulaştırılarak kullanıldığında çocuğun yaşadığı baskının da bir işaretçisi olabilmektedir. Mor rengin kullanılması ise bize çocuğun baş edemeyeceği, bakım verenin desteğine ihtiyaç duyduğu ve üzerine yüklenen sorumluluğu kaldırmakta zorlandığı durumlarda kullandığını ifade etmektedir (Tezelli, 2020, s.52). Yeşil renk ise büyümenin, güven duygusunun ve sağlıklı olmanın bir göstergesi olabilir. Yeşil rengi kullanan çocukların kendine güvenen çocuklar olabileceği düşünülmektedir. Kahverenginin ise çocuk resimlerinde kullanılması resmedenin sevgi ve ilgiye ihtiyaç duyduğu ve korunmak isteği hissettiğini yansıtabilmektedir.

Resim analizi yapılırken çocuğa resminde kullandıkları renkler anlatılmalıdır çünkü bireysel farklılıkların ve çocukların iç dünyalarının resme farklı şekilde yansıtılabileceği unutulmamalıdır.

3.6. Çocuk Resimlerinde Sık Kullanılan Figürler

Çocukların resimlerinde kullandıkları figürler çeşitli anlamlar taşıyabilmektedir. En sık kullanılan figürler insan, güneş, bulut, ağaç ve ev olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk resimlerinde çizilen insan figürü değerlendirilirken çizilen baş, saç, gözler, kulaklar, ağız, burun, kollar, eller, ayaklar ve bacaklar göz önünde bulundurulmalıdır. Başın büyük çizilmesi akıl, beceri, sosyallik ve bilişsel gelişimi temsil etmesiyle çocuğun kendisini yetersiz gördüğünün bir göstergesi olabileceği gibi ailenin çocuğa akademik başarı elde etme adına yaptığı baskının da bir göstergesi olabilir (Tezelli, 2020, s.60). Normal boyutlarından daha küçük çizilmiş bir baş ise sosyalleşme sorunları yaşayan, duygusal problemleri olan ve içe kapanık bir çocuğun yansıması olabilir. Başın üstünde yer alan saçların çiziliş biçimi çocuğun mizacının bir göstergesi olabilir. Hareketli çocukların dağınık saç çizimleri sergilediği gözlenmiştir. Ayrıca çocuğun saçlarını bastırarak çizmiş olması aile içinde söz alma hakkının olmasını istemesini gösterebilir.

Gözler kişinin dış dünyaya bakan pencereleri olarak yorumlanır. Büyük ve ayrıntılara yer verilerek çizilen gözler gözlemci kişiliğe sahip olunmasının bir belirtisidir. Çocuğun anne ve babasının gözlerini büyükçe resmetmiş olması ise baskı

altında olabileceğinin bir göstergesi olabilir. Bunun aksine nokta kadar küçük çizilen gözler çocuğun yaşadığı üzüntü ve olumsuz duyguları saklama çabası olarak yorumlanabilir. Gözlerin hiç çizilmemiş veya tamamlanmamış olması ise dış dünya ile kurulan ilişki ve etkileşimin azlığına, yetersizliğine, çocuğun dış çevreye ilgisiz oluşuna ve içe dönük olabileceğini ifade etmektedir (Tezelli, 2020, s.60).

Resimlerde kulak figürüne bakıldığında ise kulakların çizilip çizilmediğine, çizildi ise boyutlarının gerçeğe yakınlığına dikkat edilmelidir. Kulak çizilmemesi çocuğun dış dünyayla olan etkileşimin yetersizliğinin ve eleştirileri duymak istemediğinin bir göstergesi olarak kabul edilir. Büyük kulaklar çevreyi dinleme eğilimini yansıtırken normal boyutlarda çizilen kulaklar sosyal alanda çocuğun yeterliliğinin bir yansımasıdır (Tezelli, 2020, s.61).

Resimlerde kullanılan ağız figürü güzel ve açık sanki konuşmuş gibi resmedilmiş ise kişinin diğer insanlarla konuşmak istemesini gösterir. Tam tersi ise dar ve kapalı bir ağız insanlarla konuşmak istememeyi göstermektedir. Ağız normalden çok daha büyük ve açık çizilmesi kızgınlık duygusu yaşayan çocuğun söylemek istediği kötü sözleri anlatabilmektedir. Ayrıca ağız olağandan büyük ya da küçük çizilmesi yeme probleminin bir göstergesi olabilmektedir (Tezelli, 2020, s.61). Ağız çizilmemiş olması ise çocuğun anlatmak istemediği bir durum yaşamış olabileceğini düşündürmektedir.

Burun figürü uzmanlara göre benlik algısını ve özgüveni temsil etmektedir. Burnun büyük resmedilişi fazla özgüveni temsil ederken normalden küçük çizilmesi düşük benlik algısını yansıtabilmektedir. Ayrıca burnundan rahatsızlık yaşayan çocukların resimlerinde burun figürüne yer vermedikleri gözlenmiştir.

Çocuk resimlerinde gelişim düzeyine uygun olarak çocuğun baş ile gövdeyi boyun ile birleştirmesi beklenir. Boyun figürü bize çocuğun dürtü kontrolü hakkında ipuçları sunabilmektedir. Boynun kısa, kalın ya da çizilmemiş olması resmedenin öfkesini kontrol altına almakta zorlandığını, sabretme, isteklerini erteleme ve kurallara uyum sağlamada problem yaşadığını gösterebilir (Tezelli, 2020, s.62).

Çocuk resimlerinde çizilen eller ve kollar güç ve iletişim gibi konular hakkında ipuçları sunmaktadır. Kolların iki yana açılmış olarak çizilmesi kişinin dost canlısı ve sevecen olabileceğinin bir göstergesidir. Ellerin ve kolların gövdeyle birleşmiş durumda çizilmesi resmedenin sosyal ilişkilerinde sıkıntı yaşadığını oysaki insanlarla

iletişim kurmak istediğini göstermektedir (Tezelli, 2020, s.63). Kolların ve ellerin çizilmemiş olması içe kapanık, etrafı ile iletişim halinde olamayan çocuklarda görülür. Ayrıca ellerini bedeninin arkasına saklayarak çizilen resimler çocuğun yaşadığı suçluluk duygusundan uzaklaşma çabası olarak yorumlanabilir.

İnsan vücudu dengede durabilmek için bacak ve ayaklarından destek alır. Resimlerde çizilen ayak ve bacak figürleri bize güç ve denge durumu ile ilgili ipuçları yansıtabilmektedir. Ayakların ve bacakların resmedilmemiş olması çocuğun içerisinde bulunduğu destek arayışının bir ipucu olabilir.

Çocuğun resmettiği güneş genellikle sayfanın üst kısmında yer almakla birlikte farklı renklerden oluşabilmektedir. Ayrıca çocuk resimlerinde güneşin üzerine yüz ifadeleri çizilmesi çocukların resimlerinde kullandıkları canlandırıcılığın bir göstergesidir. Çocuk resimlerinde çizilen güneş çocuğun annesini ya da ona bakım veren kişiyi temsil edebilmektedir. Bakım vereni ile güvenli bağlanma sorunu yaşayan veya annesinden uzun süreli uzak kalan çocukların resimlerinde güneşin olmadığı, kısmen görüldüğü ve kapalı renklere boyandığı durumlar gözlenmiştir (Tezelli, 2020, s.64).

Resimde yer alan bulut figürü ise çocuğun annesinden başka ebeveynlerini ve sosyal çevresini bize yansıtabilmektedir. Resimlerde bulunan üzgün yüz ifadeli ya da ağlayan bulutlar, resmi çizen çocuğun sosyal anlamda izole edilmiş, kendisini yalnız ve mutsuz hissedebileceği adına ipuçları verebilmektedir.

Çocuk resimlerinde rastlanan bir diğer figürde ağaçtır. Resmedilen ağaç aile, güven ve neşeyi temsil edebilmektedir. Ailesi ile huzurlu vakit geçiren çocuk yeşil canlı ağaçlar çizebilirken anne ve babası arasında sorun yaşanan çocuklar daha çok yaprakları dökülmüş ve soluk ağaçlar çizebilmektedirler.

Çocuğun resminde yer verdiği ev insanın dışardaki olumsuzluklardan korunduğu, ailesi ile birlikte olup barındığı yer olarak belirtilir. Resimlerde yer alan ev çizimleri aile yaşantısını betimler, şefkat ve güven duygularını temsil eder (Tezelli, 2020, s.65). Çizilen ev resimleri çocuğun aile ve çevre algısını yansıtabileceği için çocuğun kişiler ile kurduğu ilişkileri anlamada da ipuçları verir.

Ev figürü incelenirken kullanılan çatı, pencere, kapı, baca ve bahçe gibi unsurları da incelemek gerekir. Kırmızı çatılı evler mutlu aile yaşantısını yansıtabilirken koyu

Çizilmiş atılar olumsuz durumların habercisi olabilir. Korunmaya ihtiyaç duyan çocukların ise resimlerinde çatı figürüne yer vermediği görülmüştür. Çatının üzerine resmedilmiş bacalar ev içindeki yaşamın bilinçaltı bir yansıması olarak yorumlanabilir (Tezelli, 2020, s.65). Bacadan duman tütüyor olması aile bireyleri arasında bulunan sıcak ilişkiyi temsil edebilir.

Evin pencere ve kapıları dışarıya açılan kısımlardır. Pencerelerin ve kapıların büyüklük ve renk gibi özellikleri bizlere ev içerisinde yaşanan hayatı anlamlandırabilecek bilgiler aktarabilir. Ayrıca resimlerinde bahçe ve it figürlerine yer veren çocukların korumacı bir yapıya sahip oldukları söylenebilir.

3.7. ocuk Resimlerinde Kâğıtta Yer Yön Seçimi

Çocuklar yaklaşık dört yaşından itibaren yapacakları resimde yer yön seçimine başlamaktadırlar. Dolayısıyla ocukların çizdikleri figürleri sayfanın neresine konumlandıkları önem teşkil etmektedir.

ocuk resimlerinde sayfanın üst kısmının kullanılması çocukta bulunan hayalciliğin, aşırı güvenin ve yersiz iyimserliğin bir yansıması olabileceği gibi aydınlık ve ışığı da temsil etmektedir.

Sayfanın alt kısmı ise temel, hafıza ve kök unsurlarını temsil etse de sayfanın alt kısmının aşırı kullanılarak diğer kısımlarının boş kalması çocuğun hissettiği yetersizlik ve güven duygusunun azlığını da yansıtabilmektedir.

ocuk resimlerinde sayfanın sol kısmının kullanılması çocuğun iç dünyasına dönmüş olabileceğini, kendisini yalnız hissettiğini ve duygusal olarak doyum arayışı içerisinde olduğunu gösterebilir.

Sayfanın sağ kısmı ise çocuğun dışa dönük, sosyal ve evre odaklı bir yapıya sahip olduğunun bir göstergesi olabilir. Sayfanın solu geçmişi temsil ederken sağ tarafı geleceği ve beklentileri de ifade edebilir (Tezelli, 2020, s.54-55). Sayfanın ortası ise bugünü ve şimdiyi yansıtarak çocuğun içinde bulunduğu ruhsal durumu ile alakalı bize ipuçları sunar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PANDEMİ VE ÇOCUK

4.1. Pandeminin Çocuk Üzerindeki Etkisi

Tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüsü Çin'in Vuhan kentinde 17 Kasım 2019 tarihinde başlamıştır. Türkiye'de ilk koronavirüs vakası 11 Mart 2020'de görülmüştür. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 11 Mart 2020'de covid-19 da denilen hastalığı pandemi olarak nitelendirmiş ve küresel salgın ilan etmiştir. Tüm bireyler dolaylı veya doğrudan pandemi sürecinden etkilenmiştir. COVID-19 pandemi dönemi tüm dünya ülkelerini etkilediği gibi Türkiye'yi de değişik yönlerden etkilemiştir. Bu süreç tüm insanları çeşitli yönlerden etkisi altına alsa da çocukların uzaktan eğitime başlaması, eğitim ve öğretimlerini okula gidmeden, öğretmen ve arkadaşları ile kısıtlı iletişimde bulunarak devam ettirmek zorunda kalmaları, dışarı çıkma ve akran gruplarıyla oyun oynamalarına gelen engeller çocukların gelişimlerini etkilemiştir. Ayrıca çocukların ailelerinde hastalığa yakalananların olması ve duyulan vefat haberleri çocukların ruhsal sağlıkları için tehdit unsuru olmuştur. Çocukların yaşantısında oluşan tüm bu ani değişiklikler ruh sağlıklarını olumsuz etkilemiştir. Çocuklar bilmedikleri ürkütücü bir durumla karşı karşıya kalmış, sorularına cevap aramaya çalışmıştır. Tüm bu durumlar çocukların kaygı düzeyinde artışa sebep olmuştur. İnsanların alışlageldik hayat düzenlerinin değişmesiyle sosyal-duygusal, davranışsal ve psikosomatik tepkiler izlenmiştir (Çaykuş ve Çaykuş, 2020, s.95).

Koronavirüsün pandemi ilan edilmesiyle beraber sağlık bakanlığı salgının artışını engelleyebilmek adına çeşitli önlemler almış ve insanların yaşantısını etkileyen kısıtlamalar getirmiştir. Eğitim ve öğretim sürecinin uzaktan eğitim şeklinde başlaması, sokağa çıkma kısıtlamalarının gelmesi, yirmi yaş altı ve altmış beş yaş üstü vatandaşlara sosyal izolasyon uygulanması ve maske zorunluluğu bu önlemlerden bazılarıdır. Tüm bu değişiklikler insanların özellikle sosyal hayatını önemli derecede etkilemiş ve korku, kaygı ve endişe içerisinde olmalarına sebep olmuştur. Yapılan araştırmalar insanların sosyal yaşamlarında oluşan değişimlerin, özellikle birden meydana gelen pandemi ve sokağa çıkma yasağı gibi durumların çocukların ruhsal durumunu olumsuz etkilediğini göstermiştir (Alisinanoğlu, Türksoy ve Karabulut, 2020, s.547).

Çocuklar yetişkin bireylere göre daha aktif gelişim süreci içerisindeyler. Çocukların bilişsel, sosyal, duygusal, fiziksel ve dil gelişimleri buldukları ortamdan, sosyal etkileşimlerinden, etraflarında bulunan uyarıcı unsurlardan, aldıkları eğitimden, yaptıkları spordan ve kurdukları sosyal bağlardan etkilenmektedir. Pandemi süreci çocukların gelişim alanlarını belirli ölçüde kısıtladığı için gelişimlerini ve ruhsal durumlarını olumsuz etkilemiştir.

Covid-19 pandemi süreci insanları travmatik bir yaşam döngüsüne dahil etmiş, eğitimin ve ebeveynlerin faaliyetlerine online devam etmesine sebep olarak kişilerin hayatlarını çeşitli yönlerden etkilemiştir. Çocukların böyle travmatik durumlar karşısında verdikleri tepkiler birçok etkene göre değişiklik göstermektedir. Çocukların deneyimledikleri olayın doğası, sebebi, gerçekleşen ölü sayısı, çocuğun ve ailesinin mevcut olaya maruz kalıp kalmama derecesi, çocuğun normal hayatına dönebilmesi için geçen zaman, olayın kronik olup olmaması, çocuğun bakımını üstlenen kişilerin süreci iyi yönetebilme becerileri, çocukların sahip oldukları gelişim ve sağlık düzeyleri, olaylarla başa çıkabilme yetenek ve temel duyarlılık seviyeleri ve ikincil stres kaynakları çocukların pandemi gibi travmatik olaylar karşısında verdiği tepkileri etkilemektedir. Covid-19 pandemi sürecinin toplumun büyük bir kısmını uzun süreli etkisi altına aldığı düşünüldüğünde çocukların da bu etki altında kalmış olması ve etkilenmiş olması doğaldır. Ailesi Covid-19 geçiren ve kayıp yaşayan çocukların pandemi sürecinden daha fazla etkilenmiş olabileceği beklenmektedir (Arslan-Dikme ve Gültekin, 2021, s.34).

Anne ve babanın yaşam düzeninin değişmesi, yüz yüze eğitim gören öğrencilerin uzaktan eğitim almaya başlaması ve arkadaşları ile olan iletişiminin kısıtlanması aile yaşantısının yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir. Alışlagelmedik bir düzene adapte olmak ve dengeli bir yaşama geçmek hem ebeveynler hem de çocuklar için kolay olmamıştır (Arslan-Dikme ve Gültekin, 2021, s.33).

Yaşanan pandemi süreçleri çocuklar ve ebeveynler için yıkıcı etkiler oluşturabilir. Bireylerin stresle baş edebilme kapasiteleri, ruhsal sağlıkları ve problem çözme kabiliyetleri travmanın sebep olduğu olumsuz etkileri azaltmak için önem teşkil etmektedir (Arslan-Dikme ve Gültekin, 2021, s.34).

Uzaktan eğitim çocukların öğrenme kaynaklarından eğitsel, fiziksel ve psikolojik olarak uzaklaşmasına sebep olmuştur. Uzaktan eğitimde öğrenme

sorumluluğunun büyük oranı öğrenene verilir ve kişilerde öz yönelim ve yönetimli öğrenme yeteneklerinin olması beklenir (Bozkurt, 2020, s.2). Çocuklar okula gidemeden ve oryantasyon dönemini yaşayamadan aldıkları uzaktan eğitim ve öğretim dönemine uyum sağlamak ve alışmak zorunda kalmışlardır (Çaykuş ve Çaykuş, 2020, s.97). Ayrıca eğitimin uzaktan olması öğrencilerin kendi arasında olan ve öğretmen öğrenci arasındaki faydalı etkileşimi sınırlı hale getirmiştir. Bu da motivasyon eksikliğine sebep olmuştur (Bakioğlu ve Çevik, 2020, s.112). Hâlbuki kriz dönemleri çocukların arkadaşları ile vakit geçirmeye, onlarla konuşup oyun oynamaya, duygularını paylaşmaya ve onlardan sosyal destek almaya en çok ihtiyaç duydukları zamanlardır. Pandemi sürecinde getirilen yasaklar, kısıtlamalar ve online eğitime geçilmesi çocukların akranları ile iletişim kurup sosyalleşmelerini, sosyal gelişimlerine katkı sağlayacak ortamlarda bulunmalarını, pandemi nedeniyle yaşadıkları duyguları paylaşıp başa çıkmalarını da engellemiştir. Gelişimleri engellenen çocukların ileride iletişim kurmada ve öfke kontrolünde zorluk yaşama, davranış problemleri gösterme ihtimalleri normal gelişim ortamlarında büyüyen çocuklara göre daha yüksektir (Çaykuş ve Çaykuş, 2020, s.97).

COVID-19 süreci tüm insanlığı ruhsal, ekonomik, fiziksel ve duygusal olarak etkilemiştir. Bireysel, kültürel ve çevresel farklılıklar özellikle çocukların pandemi sürecinde verdikleri tepkilerin türlerini ve yoğunluğunu etkilemektedir. Kriz dönemlerinde çocuklar korku, öfke, üzüntü, kaygı ve değersizlik gibi olumsuz duygular yaşayabilir ve bu hissettikleri duyguları değişik şekillerde etraflarında bulunan kişilere yansıtabilirler (Çaykuş ve Çaykuş, 2020, s.98).

Pandemi sürecinde bireyler zorunlu olarak eğitim almak, yakınlarıyla görüşmek ve toplantılara katılmak gibi faaliyetler nedeniyle günün büyük bir kısmını online ortamda geçirmek durumunda kalmışlardır. İnternet amacına uygun kullanıldığında kişilerin öz yönetimli öğrenme, bilgi edinme ve sorun çözme gibi kabiliyetler kazanmasına katkı sağlamasına karşın bilinçsizce kullanıldığında insanlarda korku ve kaygıya sebep olmaktadır. Bu da bireylerin kişisel gelişimini negatif etkilemektedir (Ayas ve Horzum, 2013, s.47).

Bununla beraber sosyal medya kullanımının artması ve bağımlılık haline gelmesi kişilerin stres oranlarının artmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda çocukların sosyal gelişim ortamlarından izole edilmeleri ve günlük rutin hayatlarının değişmesi

yaşadıkları ruhsal durumlarında ani değişikler oluşmasına sebep olmuştur. Çocuklar gereğinden fazla ve bilinçsizce sosyal medya ve internet kullanımına yönelmişlerdir. Bu durum çocukların fiziksel, sosyal, psikolojik, zihinsel ve duygusal olarak olumsuz etkilenmesine sebep olabilmektedir (Öztürk, 2021, s.199).

Tüm bu olumsuzlukların aksine, pandemi sürecinde çocuklar anne ve babaları ile evlerinde daha çok vakit geçirebilme imkânı bulmuşlardır. Çocukların eğitimleri ebeveyn desteği ile online platformlarda devam ettirilmeye başlamıştır. Bu durum çocukların evde geçirdiği zamanı, anne ve babası ile olan paylaşımlarını arttırmıştır. Ebeveyn ile yeni bağların kurulmasına ortam oluşmuştur. Çocukların fiziksel, sosyal, duygusal gelişimleri ve ruhsal yapıları anne ve baba ile kurdukları iletişimden, yaptıkları aktivitelerden etkilenmiştir (Arslan-Dikme ve Gültekin, 2021, s.33).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ÖZELLİKLERİ

5.1. Yöntem

5.1.1. Araştırmanın modeli

7-9 yaşındaki çocukların resimlerine pandemi süresince aldıkları uzaktan eğitimin nasıl yansıdığını incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada ‘Karma Araştırma Yöntemi’ kullanılmıştır. Nicel alanda betimleyici bir araştırma modeli olan kesitsel tarama modeli kullanılırken nitel araştırma modeli olarak olgubilim deseni kullanılmıştır. Yürütülen çalışmayı tek bir yöntemle sınırlandırmayıp daha kapsamlı sorulara yanıt aranmasının amaçlanması gerekçesiyle çalışmada karma araştırma modeli tercih edilmiştir.

Karma araştırma yöntemi hem nitel hem nicel verilerin kullanılarak ortaya çıkarılan bir araştırma türüdür (Tunalı, Gözü ve Özen, 2016, s.107).

Nicel araştırma, sayısal verilerin toplanması ve analiz edilmesinden oluşur ve sosyal gerçekliği dışsal ve nesnel olarak görür. Konumunu, pozitivist eğilimi tündengelimci bir yaklaşımla ve nesnel bir anlayışla test ederek teori ve araştırma arasındaki ilişkileri vurgular. Ayrıca doğa bilimleri modelleri, pozitivism ve uygulama normlarına da yer verilmektedir. Nicel araştırma modelinin alt başlıklarından biri olan kesitsel tarama modeli ise veri toplama sürecinin tek seferde gerçekleştiği bir yöntemdir (Bryman ve Bell, 2011, s.21).

Nitel Araştırma, çalışmanın bilgi ve tecrübe kullanılarak doğruluğunun ve gerçekliğinin derinlemesine tespit edilip yorumlanmasına olanak sağlayan çalışma türüdür. Olgubilim deseni ise nitel araştırma yönteminin alt başlıklarından olup; araştırılan konunun, olgunun kaynağı tarafından bilginin somut bir şekilde dışarıya aktarılabilmesidir. Verinin kaynağıyla görüşmeler yapılır ve neticesinde içerik analizi yapılır. İçerik analizi ise bazı kodlamalar yapılarak temanın sistematik olarak sınırlandırılması ve sonuçlandırılmasıdır (Yıldırım, 1999, s.9).

Çocukların ifade edemedikleri pandemi algılarını ve bunun sosyal gelişimlerine yansımalarını analiz edebilmek adına projektif bir yöntem olan resim analizi kullanılmıştır.

Verilerin yorumlanmasında ve değerlendirilmesinde nitel araştırma yöntemlerinden olan betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Betimsel analiz yaklaşımı elde ettiğimiz bulguları düzenli ve yorumlanmış bir şekilde sunmayı sağlar (Sözbilir, 2009, s.5)

5.1.1.1. Katılımcılar

Bu araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim ve öğretim yılı içerisinde İstanbul ilinde ikamet eden ve ilköğretim kurumlarında eğitim gören 7-9 yaş aralığında olan 3. ve 4. sınıf kız ve erkek çocukları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini 77 kişilik yedi-dokuz yaş çocukları oluşturmaktadır. İstanbul il merkezinde bulunan Bahçelievler ilçesinde yer alan ilköğretim kurumlarında eğitim gören çocuklardan ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyet, yaş ve covid durumlarına göre öğrencilerin sayı ve yüzdeleri (n=77)

Değişkenler	Maddeler	Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	36	46.8
	Kız	41	53.2
Yaş	8	26	33.8
	9	51	66.2
Covid-19 Durumu	Covid-19 Geçiren	21	27.3
	Covid-19 Geçirmeyen	56	72.7
	Ailede Covid-19 Geçiren	50	64.9
	Ailede Covid-19 Geçirmeyen	27	35.1

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %46,8'i erkek, %53,2'sinin ise kız öğrencilerden oluştuğu gözükmektedir. Ayrıca katılan öğrencilerin %33,8'i 8 yaşındayken %66,2'sini 9 yaşındaki öğrenciler oluşturmaktadır. Covid-19 durumları incelendiğinde, 21 öğrencinin (%27,3) en az bir kere covid-19 hastalığına yakalandığı gözükmektedir; hiç covid-19 hastalığına yakalanmayan öğrenci sayısı ise 56'dır (%72,7). Ayrıca öğrencilerin ailelerinin yarısından fazlası (%64,9) en az bir kere covid-19 olmuştur. Hiç hastalığa yakalanmayanların sayısı ise 27'dir (35,1).

5.1.1.2. Veri toplama araçları

Bu araştırmada veriler ilk olarak on iki sorudan oluşan demografik bilgi formu kullanılarak elde edilmiştir. Demografik bilgi formu bize öğrencinin yaşı, cinsiyeti, sınıfı, ailesinde yaşanan pandemi öyküsü, uzaktan eğitim sırasında kullandığı cihazlar, yaşadığı problemler ve bu problemlerle nasıl baş ettiğine dair bilgiler sunmayı amaçlamaktadır.

Ardından öğrencilere 5’li likert-tipi sorulardan oluşan “Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği” dağıtılmış ve kendilerini en yakın hissettikleri likerti işaretlemeleri istenmiştir. Likert tipi sorular araştırılmak istenilen konu ile alakalı görüş veya tutum bildiren cümleler ve bu cümlelere ne oranda katılım sağlandığını belirleyen seçenekler sunar. Bu seçenekler bizim kullandığımız ölçekte “hiç doğru değil” den “her zaman doğru” ya şeklinde sıralanmıştır. Veri analizi sırasında her bir seçeneğe derecesine göre sayısal değer verilir ve kodlanır. Bu nitel verilerin nicel verilere dönüştürülmesine ve analiz edilmesine imkân verir (Turan, Şimşek, ve Aslan, 2015, s.188).

Son olarak öğrencilerden pandemi algılarını ve bunun sosyal yaşantılarını nasıl etkilediğini resmetmeleri istenmiştir. Çizilen resimler çocukların bilinçdışı isteklerini, duygularını ve iç dünyalarını yansıtır (Sağlam ve Aral, 2011, s.294). Resim analizi projektif bir yöntem olmasına karşın çizilen resimlerin yorumlanması objektif olmalıdır. Bu yüzden her öğrenciden çizdiği resmi yorumlaması, basit cümleler ile anlatması istenmiştir.

5.1.1.3. Çocuklar için okul temelli yalnızlık ölçeği (ÇOTYÖ)

Araştırmada katılımcıların yalnızlık düzeylerini belirlemek amacı ile Asher ve Wheeler (1985) tarafından geliştirilen ve Kaya (2005) tarafından Türkçeye uyarlanan Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ) kullanılmıştır. Ölçekte 11’i asıl 8’i dolgu maddesi olmak üzere toplam 19 madde bulunmaktadır. Dolgu maddeleri “Kitap okumayı severim”, “Müzik dinlemeyi severim” gibi çocukların hobileri ile ilgili maddelerdir ve puanlamaya katılmamaktadır. Maddeler 5’li likert tipi bir dereceleme üzerinden işaretlenmektedir. Bu dereceler (5) “Benim için her zaman doğru”, (4) “Benim için çoğunlukla doğru”, (3) “Benim için bazen doğru”, (2) “Benim için doğru değil” ve (1) “Benim için hiç doğru değil”dir. Ölçeğin puanlanması bu

sıraya göre yapılmakta olup 1-3-5-7-9-11-15-18. maddeler dolgu maddeleridir ve 12. madde tersinden puanlanmıştır. Dolgu maddeleri çıkarıldığı zaman kalan 11 maddeden alınabilecek maksimum toplam puan 55, minimum toplam puan 11 olmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar yalnızlık düzeyinin yüksek olduğunu, düşük puanlar ise yalnızlık düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir (Kaya, 2005, s.222).

5.1.1.4. Çocuklar için okul temelli yalnızlık ölçeğinin geçerliği

Çocuklar için okul temelli yalnızlık ölçeğinin geçerlik çalışmasını yapmak için ilk incelenen geçerlik yapı geçerliği olmuştur. Temel bileşenler analizi yöntemine göre faktör analizi yapılarak yapı geçerliği belirlenmiştir. Faktör analizi yapılmadan önce verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testi kullanılarak test edilmiştir. Faktör yükü karşılanmayan maddeler çıkarılarak verilerin faktör analizi için uygunluğu yeniden test edilmiştir. Bunun neticesinde KMO değeri, Barlett testi sonucu sırasıyla .93 ve [5501.91 ($p<0.001$)] olarak ölçülmüştür. 11 maddenin faktör yükleri .40 ile .78 arasında, madde korelasyonları ise .43 ile .75 arasında değişmektedir. 15 maddelik ölçeğin toplam varyansın %47.06'sını, birinci faktörün ise toplam varyansın %37.75'ini açıkladığı anlaşılmıştır (Kaya, 2005, s.224). Bu sonuçlar ise Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeğinin tek boyutlu bir yapısı olduğunu ve verilerin faktör analizine uygunluğunu göstermektedir.

5.1.1.5. Çocuklar için okul temelli yalnızlık ölçeğinin güvenirliği

Yapılan güvenirlik çalışmasının sonucunda Cronbach Alfa katsayısı .87 olarak bulunmuştur (Kaya, 2005, s.225).

7-9 yaş çocuklar için yapılan bu çalışma sonucunda elde edilen puanların güvenirlik katsayısı Cronbach Alfa değeri .86 olarak hesaplanmıştır.

5.1.1.6. Demografik bilgi formu

Demografik bilgi formu 7-9 yaş çocuklarının kendileri ve aileleriyle ilgili bazı bilgiler almak adına araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Toplam 12 sorudan oluşan demografik bilgi formu iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm yaş, sınıf, cinsiyet gibi kişisel sorulardan oluşurken ikinci bölüm covid-19 süreciyle alakalı sorulardan oluşmaktadır. 'COVID-19 geçirdiniz mi?', 'Ailenizden COVID-19 geçiren oldu mu?', 'COVID-19

pandemi süreci hayatınızı nasıl etkiledi?’ gibi sorular demografik bilgi formunun içindeki sorulardır.

5.1.1.7. Resim çizimi (çiz ve anlat)

7-9 yaşındaki çocukların resimlerine pandemi süresince aldıkları uzaktan eğitimin nasıl yansıdığını anlayabilmek için ‘Çiz-ve-Anlat’ tekniği kullanılmıştır (Brackett-Milburn, 1999, s.389). Bu teknik çocukların çizimlerini ve açıklamalarını içermektedir. Resim çizimi öncesi öğrencilere A4 kâğıdı dağıtılmış yatay ya da dikey olarak kullanabilecekleri söylenmiştir. Ayrıca resim esnasında kullanacakları kalem, silgi ve boya kalemlerinin temini sağlanmıştır. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra çocuklardan pandemi konulu resim çizmeleri ve pandemi sürecinin hayatlarını nasıl etkilediğini resmetmeleri istenmiştir. Çocukların kendilerini rahat hissetmeleri için kendi sınıf ortamlarında çizim yapmaları sağlanmış, acele ettirilmemiş ve yeterli zaman verilmiştir. Resim çizimi sonrası bireysel görüşmeler yapılmış resimlerini sözel olarak da anlatmaları istenmiştir. Öğrencilere çizimlerdeki kişilerin kimler olduğu, çizdiği figürleri neden çizdiği, çizilen figür ve insanların yüzlerinde bulunan duygusal ifadelerin anlamı ve çocuğa neler hissettirdiği sorulmuştur. Böylelikle çocukların resimlerinden detaylı bahsetmeleri ve resim analizinin objektif yapılabilmesi sağlanmıştır.

5.1.2. Verilerin toplanması ve analizi

5.1.2.1. Verilerin toplanması

Araştırmada verilerin toplanması için literatür taraması internet, yayımlanan yüksek lisans ve doktora tezleri, bilimsel dergi makaleleri ve kitaplar aracılığı ile yapılmıştır. Çocuklara Demografik Bilgi Formu ve Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ) bizzat dağıtılıp doldurulması beklenmiştir. Bunun yanı sıra çocukların çizmiş olduğu resimler, çocuklarla yüz yüze görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Gerekli çalışmanın yapılabilmesi için Etik Kurulu Onayı ve okul idaresinden gerekli izinler alınmıştır.

7-9 yaş çocuklarına toplamda 77 adet demografik bilgi formu ve 77 adet Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ) formu dağıtılmış olup tamamı eksiksiz toplanmıştır. Formlar incelendiğinde ise formlarda herhangi bir eksikliğe rastlanmamış tamamı analize dâhil edilmiştir. Bunun yanında 77 çocuğa kâğıt ve

boyama kalemi dağıtılıp resimlerin çizilmesi istenmiştir. Çizilen resimler neticesinde 20 tane resmin analize uygun olduğu tespit edilip analizleri yapılmıştır. Seçilmeyen resimler genel olarak anlam ifade etmeyen, analizi mümkün olmayan veya birkaç cümle ile analiz edilebilecek resimlerdir. Resimler çizdirildikten sonra daha önceden belirlenen sorular çocuklara sorularak alınan cevaplar doğrultusunda içerik analizleri yapılmaya uygun doneler elde edilmiştir.

5.1.2.2. Verilerin analizi

Araştırmada toplanan verilerin analizinde “IBM SPSS STATISTIC 26” programı kullanılmış ve analizler bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir.

“7-9 yaş çocukların covid-19 geçirmelerinin yalnızlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” ve “7-9 yaş çocukların ailelerinin covid-19 geçirmelerinin çocukların yalnızlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” sorularına yanıt aramak amacıyla bağımsız değişken düzeyi iki olan değişkenlere ilişkin yalnızlık puan ortalamaları arasındaki farkların anlamlılık kontrolünü yapmak için “bağımsız gruplara uygulanan t testi” kullanılmıştır.

20 öğrenciden elden edilen resimleri analiz etmek için ise içerik analizi yöntemi kullanılarak çocukların uzaktan eğitim sürecinde aldıkları eğitimin sosyal gelişimlerine etkisi analiz edilmiştir.

5.2. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde araştırma amacı doğrultusunda yapılan analizlerle birlikte elde edilen bulgulara ve bulguların yorumlarına yer verilmiştir. Araştırmada ilk olarak 7-9 yaş çocukların yalnızlık düzeyleri belirlenmiş ve yalnızlık düzeyleri covid-19 olup olmama durumlarına göre incelenmiştir. Daha sonra yapılan resim analizleriyle çocukların uzaktan eğitim sürecinde aldıkları eğitimin sosyal gelişimlerine nasıl yansıdığı analiz edilmiş ve sonuçlar verilmiştir. Sonuçlara ilişkin bulgular aşağıda tablolarla birlikte sunulmuştur.

5.2.1. 7-9 yaş çocukların yalnızlık düzeyleri ve uzaktan eğitimin hayatlarını etkilemelerine ilişkin betimleyici istatistikler

Araştırmada 7-9 yaş çocukların yalnızlık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeğinden

(ÇOTYÖ) alınan puanların ortalama, standart sapmaları ile minimum ve maksimum puanları belirlenmiş ve tablolaştırılmış ve Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. 7-9 yaş çocukların yalnızlık puanlarının ortalama ve standart sapmaları

	N	Minimum Puan	Maksimum Puan	\bar{x}	s
Yalnızlık Puanları	77	11	48	16.01	7.39

Araştırmaya katılan 7-9 yaş çocukların yalnızlık ölçeğinden aldıkları puanların dağılımında alınan minimum puan 11 iken, maksimum puan 48 olmuştur. Aritmetik ortalama 16,01, standart sapması 7,39 olarak bulunmuştur. ÇOTYÖ’den alınabilecek minimum puanın 11, maksimum puanın da 55 olduğundan araştırmaya katılan çocukların yaşadıkları yalnızlık duygularının düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak yine de araştırmaya katılan çocuklarda yüksek düzeyde yalnızlık duygusu yaşayan çocukların olduğu da söylenebilir.

Tablo 3. Uzaktan eğitimin hayatı etkileme durumu (n=77)

	n	%
Olumlu	15	19.5
Olumsuz	56	72.7
Nötr	6	7.8

Tablo 3’te ise, öğrencilerin uzaktan eğitim süreçlerinin hayatlarını nasıl etkilediğine dair sorulan soruya ilişkin gelen cevapların istatistiki verileri sunulmuştur. Tabloya göre öğrencilerin %19,5luk bir kısmı olumlu etkilediğini düşünürken olumsuz etkilediğini söyleyen çocuk sayısı 56’dır (%72,7). Bunun yanı sıra ne olumlu ne olumsuz cevabını verenlerin oranı %7,8’dir. Özetle, verilere göre çocukların çok büyük bir oranı uzaktan eğitimin hayatlarını olumsuz etkilediğini düşünmektedir.

5.2.2. 7-9 yaş çocukların covid-19 geçirme durumlarına göre yalnızlık puanlarına ilişkin bulgular ve yorum

Araştırmada 7-9 yaş çocukların yalnızlık puanlarının, covid-19 geçirme durumlarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaçla her iki gruptan elde edilen yalnızlık puan ortalamalarına t testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. 7-9 Yaş çocukların covid-19 olma durumlarına göre yalnızlık puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonucu

Yalnızlık Puanları	n	\bar{x}	s	t	p
Covid-19 Geçiren	21	15.19	8.72		
Covid-19 Geçirmeyen	56	16.32	6.89	-.595	.928*

*p>.01

Tablo 4'te görüldüğü gibi öğrencilerin yalnızlık puan ortalamalarında covid-19 geçirme durumlarının anlamlı bir etkisi gözükmemektedir (t =-.595, p>.01). Ortalamaya bakılacak olunursa covid-19 geçirmeyen öğrencilerin yalnızlık puan ortalamalarının (\bar{x} =16.32), geçiren öğrencilere (\bar{x} =15.19) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ortalamalara göre covid-19 geçiren çocukların yalnızlık düzeylerinin geçirmeyenlere göre daha düşük olduğu söylene de bağımsız örneklem t testine göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki ölçülmemiştir.

5.2.3. 7-9 yaş çocukların ailelerinin covid-19 geçirme durumlarına göre yalnızlık puanlarına ilişkin bulgular ve yorum

Araştırmada 7-9 yaş çocukların yalnızlık puanlarının, ailelerinin covid-19 geçirme durumlarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaçla her iki gruptan elde edilen yalnızlık puan ortalamalarına t testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 7-9 Yaş çocukların ailelerin covid-19 olma durumlarına göre yalnızlık puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonucu

Yalnızlık Puanları	n	\bar{x}	S	t	p
Ailesi Covid-19 Geçiren	50	16.38	8.09		
Ailesi Covid-19 Geçirmeyen	27	15.33	5.95	.590	.154*

*p>.01

Tablo 5'te görüldüğü gibi öğrencilerin yalnızlık puan ortalamalarının üzerinde ailelerinde covid-19 geçirme durumlarının anlamlı bir etkisinin varlığı gözükmemektedir (t =.590, p>.01). Ortalamaya bakılacak olunursa ailelerinde covid-19 geçiren öğrencilerin yalnızlık puan ortalamalarının (\bar{x} =16.38), ailelerinde covid-19 geçirmeyen öğrencilere (\bar{x} =15.33) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ortalamalara göre ailelerinde covid-19 geçirmeyen çocukların yalnızlık düzeylerinin

ailelerinde covid-19 geçiren çocuklara göre daha düşük olduğu söylene de bağımsız örneklem t testine göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki ölçülmemiştir.

5.2.4. 7-9 yaş çocukların cinsiyet ve yaş farklılıklarına göre yalnızlık puanlarına ilişkin bulgular ve yorum

Tablo 6. 7-9 Yaş çocukların cinsiyet farklılıklarına göre yalnızlık puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonucu

Yalnızlık Puanları	n	\bar{x}	S	t	p
Kız	41	16.48	6.94		
Erkek	36	15.22	7.87	.625	.886*

*p>.01

Tablo 6’te görüldüğü gibi öğrencilerin yalnızlık puan ortalamalarında cinsiyet farklılığının anlamlı bir etkisi gözükmemektedir (t =.625, p>.01). Ortalamaya bakılacak olunursa kız öğrencilerin yalnızlık puan ortalamalarının (\bar{x} =16.48), erkek öğrencilerin yalnızlık puan ortalamalarına (\bar{x} =15.22) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ortalamalara göre erkek çocukların yalnızlık düzeylerinin geçirmeyenlere göre daha düşük olduğu söylene de bağımsız örneklem t testine göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki ölçülmemiştir.

Tablo 7. 7-9 Yaş çocukların yaş farklılıklarına göre yalnızlık puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonucu

Yalnızlık Puanları	N	\bar{x}	s	t	p
8 Yaş	26	15.58	7.89		
9 Yaş	51	17.21	6.46	-.595	.992*

*p>.01

Tablo 7’de görüldüğü gibi öğrencilerin yalnızlık puan ortalamaları yaşa göre karşılaştırıldığında ikisi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (t =-.595, p>.01). Ortalamaya bakarsak 8 yaş öğrencilerin yalnızlık puan ortalamalarının (\bar{x} =15.58), 9 yaş öğrencilere (\bar{x} =17.21) göre daha düşük olduğu görülmektedir. Ortalamalara göre 8 yaş çocukların yalnızlık düzeylerinin geçirmeyenlere göre daha düşük olduğu söylene de bağımsız örneklem t testine göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki ölçülmemiştir.

5.2.5. 7-9 yaş çocukların çizdikleri resimler üzerinden sosyal gelişimleri hakkında çıkan bulgular ve yorum

Tablo 8. 7-9 Yaş çocukların pandemi ile ilgili çizimlerinde/resimlerinde yer alan figürlerin yaşlara göre dağılımı

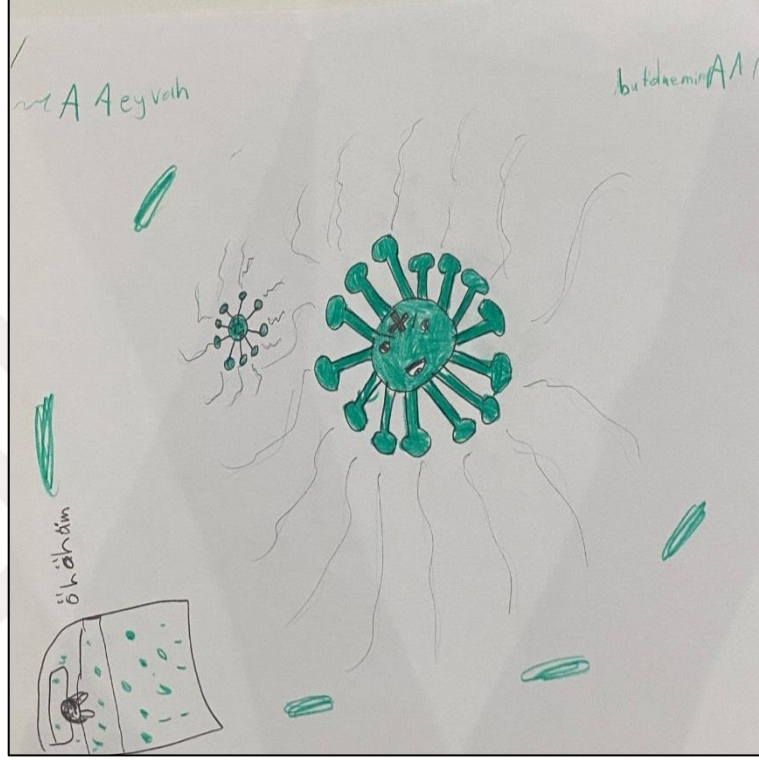
Kavramlar	8 Yaş (n=37)		9 Yaş (n=40)	
	f	%	f	%
Virüs	21	56,75	14	35
Maske	9	24,32	8	20
Aşı	3	8,10	1	2,5
Sabun	2	5,4		
Kolonya	2	5,4	1	2,5
Dezenfektan	3	8,10	2	5
Aile	2	5,4	1	2,5
Kızgın İnsan	1	2,7	2	5
Ağlayan İnsan	2	5,4	4	10
Korkmuş İnsan	3	8,1	1	2,5
Şaşırmış İnsan	3	8,1	6	15
Mutlu İnsan	2	5,4	5	12,5
Sıkılmış İnsan	8	21,62	22	55
Üzgün İnsan	9	24,32	22	55
Maskeli İnsan	5	13,51	8	20
Hasta İnsan	1	2,7	1	2,5
Televizyon	5	13,51	4	10
Telefon	2	5,4	1	2,5
Tablet	1	2,7	2	5
Bilgisayar	5	13,51	9	22,5
Online Eğitim	6	16,21	10	25
Video Oyun	2	5,4	1	2,5
Bulut	1	2,7	4	10
Güneş	3	8,1	3	7,5
Virüs-Güneş	2	5,4		
Dünya	1	2,7	1	2,5
Virüs-Dünya	1	2,7		
Cips	2	5,4	1	2,5
Çikolata	2	5,4	1	2,5
Köpek Balığı	2	5,4		
Kedi	1	2,7		
Okul	2	5,4	2	5
Park	1	2,7	2	5
Hastane	1	2,7	1	2,5
Eczane			2	5
Ev	8	21,62	12	30
Ev Hapsi	6	16,21	8	20
Mesafe	4	10,81	4	10
Ağaç	1	2,7	2	5

Tablo 8, 7-9 yaş çocukların pandemi ile ilgili resimlerinde yer alan figürlerin yaşlara göre dağılımını göstermektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin pandemi ile alakalı resimlerinde genellikle yer alan figürler ve bu figürlerin rastlanma sıklığı tablo halinde sunulmuştur. Öğrenciler resimlerinde genellikle çeşitli yüz ifadeleri içeren insanlara, virüs figürüne, hijyen materyallerine, online eğitime ve teknolojik aletlere yer vermişlerdir. Bu figürler arasında en çok resmedilen virüstür. 8 yaş öğrencilerinin çizdiği resimlerin %56,75'i, 9 yaş öğrencilerinin çizdiği resimlerin %35'i virüs figürünü içermektedir. Maske, üzgün ve sıkılmış insan figürü resimlerde en çok yer alan diğer figürlerdir. Araştırmada toplanan resimlerin 8 yaş öğrencilerine ait olanların %24,32'i, 9 yaş öğrencilerine ait olanların ise %55'i üzgün insan figürünü içermektedir. Sıkılmış insan figürüne ise 8 yaş resimlerinde %21,62 oranında 9 yaş resimlerinde ise %55 oranında yer verilmiştir. Çizilen resimlerde yer alan insan figürlerinin çoğunlukla sıkılmış ve üzgün ifadeler içermesi çocukların pandemi sürecinde yaşadıkları olumsuz duyguların bir göstergesi olabilmektedir. Ayrıca resimlerde yer alan abur-cubur çizimleri dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, ev ve ev hapsi çizimleri bizlere çocukların evde sıkışmış kalmış hissettiklerine dair ipuçları sunmaktadır. Son olarak, teknolojik aletler ve online eğitimin öğrenciler tarafından sıklıkla resmedildiği görülmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

PANDEMİ KONULU ÇOCUK RESİM ÖRNEKLERİ VE ANALİZLERİ

Resim 3. Örnek Resim 1

Yaş: 8

Cinsiyet: Erkek

Renk Kullanımı: Yeşil ve kurşun kalem kullanılmış.

Sayfa Kullanımı: Sayfanın büyük kısmı kullanılmış.

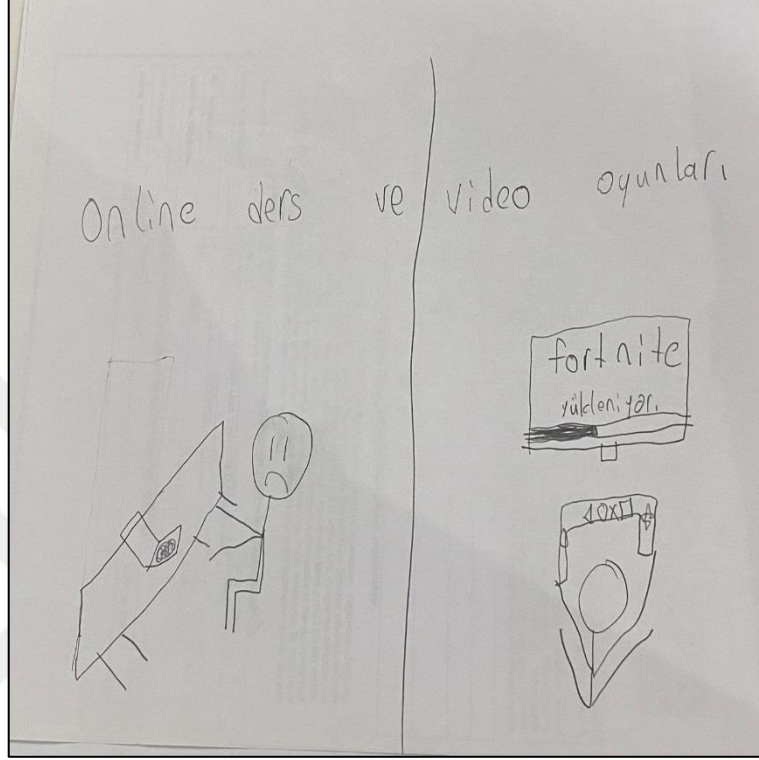
Figür Büyüklükleri: İnsan figürü normalden küçük, virüs figürü normalden büyük çizilmiştir.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resmi incelediğimizde çocuğun kendisini sol alt köşede normalden daha küçük virüsü ise sayfanın tam ortasında ve normal boyutundan daha büyük çizmesi dikkat çekmektedir. Çocuğun kendisini sol alt köşede çizmesi çocuğun kendi iç dünyasına yöneldiğini gösterir. Ayrıca bu durum çocuklarda yalnızlığın bir göstergesidir ve çocukların duygusal doyum arayışı içerisinde olduklarını düşündürmektedir. Virüsün ön planda olduğu bu resimde çocuğun sosyal açıdan

çok güçlü ve kuvvetli olduğuna dair bilgiler vermektedir. İnsan figürünün virüse olan yakınlığı ve başka hiçbir öğenin resimde yer almaması sosyal açıdan virüsün çocuğun hayatını etkilediğini düşündürmektedir.

Resim 5. Örnek Resim 3

Yaş: 8

Cinsiyet: Erkek

Renk Kullanımı: Renk kullanılmamıştır.

Sayfa Kullanımı: Sayfanın tamamı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: Figür büyüklükleri normaldir.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmamıştır.

Genel Yorum: Resmi incelediğimizde korona süreciyle birlikte çocuğun hayatındaki değişim sürecindeki zorluk ilk olarak gözümüze çarpmaktadır. Okulların kapanıp uzaktan eğitime geçilmesi sayfanın sol tarafında ders başındaki çocuğun üzgün ve mutsuz görüntüsüyle bu süreçte duygusal olarak ne kadar zorlandığını göstermektedir. Ayrıca çizilen resimde, çocuğun ayaklarının olmayışı bir destek arayışı içerisinde olduğunu da gösterebilmektedir. Resim sadece çocuk ve bilgisayar üzerine kurulu olması sosyal açıdan çocuğun yalnızlaşıp sanal oyunlara yöneldiğini göstermektedir.

Resimde sayfayı ikiye ayırıp bunun bir tarafının ders bir tarafının oyun olması hayatının büyük çoğunluğunu teknolojinin kapsadığını göstermektedir.

Resim 6. Örnek Resim 4

Yaş: 9

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

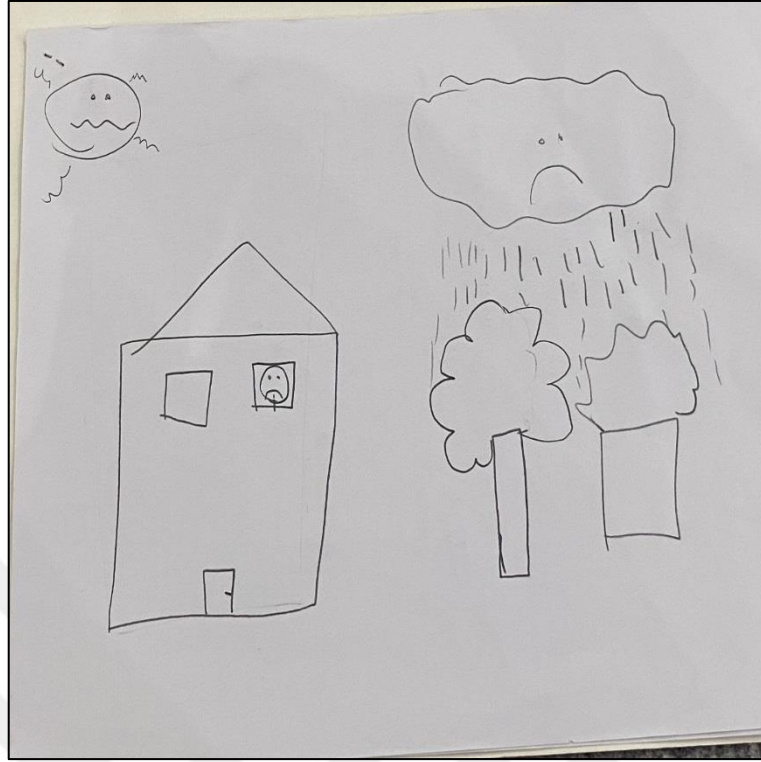
Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: İnsan figürü genel itibariyle gerçeğe yakındır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde ilk olarak dikkatimizi çeken nokta resmin üst kısmında maske takmış ve ağlayan dünya alt kısmında ise virüsü uzaklaştırmaya çalışan bir kız çocuğu oluşudur. Buradan virüsün tüm dünyayı etkisi altına aldığı, bireyin hem maske takması hem de dezenfektan sıkışı ile birlikte kendisi koruma altına alma sorumluluğunu yüklenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Dünya figürünün üzgün ve ağlıyor oluşu çocuğun duygusal anlamda bu süreçten yoğun bir şekilde etkilendiğini göstermektedir. Yapılan görüşmede çocuk “kızım elindeki dezenfektanı mikroba sıkıp kendisini korumak istediğini, dünyanın ise koronadan dolayı maske takıp ve ağladığını” aktarmıştır.

Resim 7. Örnek Resim 5

Yaş: 9

Cinsiyet: Erkek

Renk Kullanımı: Renk kullanılmamıştır.

Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: Figür büyüklükleri normal dışıdır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde güneşin, bulutun ve insan figürünün üzgün suratlı çizilmesi dikkatimizi çekmektedir. Resimde güneş aile ve bakım vereni temsil etmektedir. Güneşin üzgün çizilmesi aile bireylerinin mutsuzluğu ile alakalı bilgiler verebilmektedir. İnsan betimlemesi olumsuz duygular içermektedir ayrıca evden çıkamayıp dışarıya özlem duyan ve dışarıyı izleyen bireyi temsil etmektedir. Bulut ise sosyal çevreyi yansıtmaktadır. Ağaçlar ise aile ve güven duygusunu yansıtır. Ağlayan bulutların sadece ağaçların üzerine yağması çocuğun sosyal açıdan kendisini mutsuz hissettiğini yansıtabilmektedir. Yapılan görüşmede çocuk “koronadan dolayı evlere hapsedik, çok sıkıcı bir durum ve çok mutsuz olduk” şeklinde hissiyatını ifade etmiştir.

Resim 8. Örnek Resim 6

Yaş: 9

Cinsiyet: Erkek

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: Figür büyüklükleri normaldir.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde çocuğun şematik dönemde olmasına rağmen şema öncesi döneme ait olan röntgen çizim kullanıyor oluşu gördüğünden çok bildiğini aktarma kaygısıyla ortaya çıkar ve burada saydamlıkla ev içerisindeki bireylerin üzgün ve kaygılı halini yansıtmaya istediğinin ve duygusal anlamda yoğun hislerinin bir ifadesi olabilmektedir. Evin kapısının kapalı oluşu büyükanne ve büyükbaba figürünün ise dışarıda kalıyor oluşu aile bireyleri arasında oluşan sosyal mesafeyi bizlere yansıtabilmektedir. Yüzlerindeki mutsuz ifade ve birbirlerine ağlayarak bakıyor oluşları bu durumdan hoşnut olmadıklarını göstermektedir. Parkın içerisinde bulunan salıncak ve kaydırığın üzerine mutsuz ifadeler çizilerek resimde espri kullanılmıştır. Park ön planda, boş ve mutsuz çizilmiştir.

Resim 9. Örnek Resim 7

Yaş: 9

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

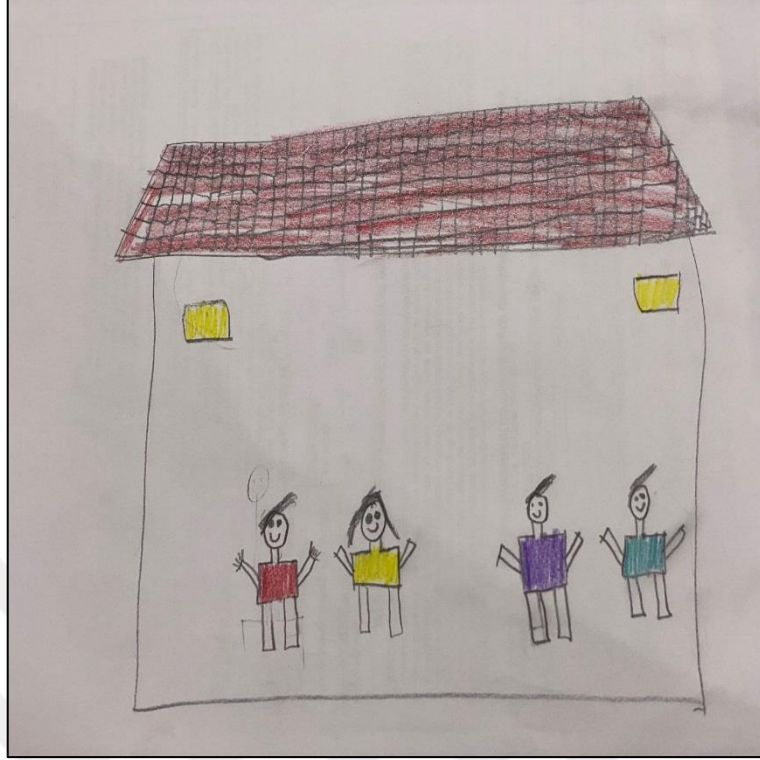
Sayfa Kullanımı: Sayfanın büyük kısmı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: Figür büyüklükleri normale yakındır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde virüsün sayfanın tam ortasında olması çocuğun hayatının önemli oranda etkilediğini göstermektedir. Virüsten hijyen malzemeleri kullanarak korunabileceği ve kişinin virüsün hayatına girmesiyle kısıtlanan özgürlüğüne tekrar kavuşabileceği umudu taşıdığı hissedilmektedir. Güneş simgesinin bir aydınlık ve umut unsuru olabileceğini düşündürmektedir. Özgürlük teması virüsten bir çizgiyle ayrılmış ve bireyin kendisi etrafında bulunan kırmızı kalpler ile temsil edilmiştir.

Resim 10. Örnek Resim 8

Yaş: 8

Cinsiyet: Erkek

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

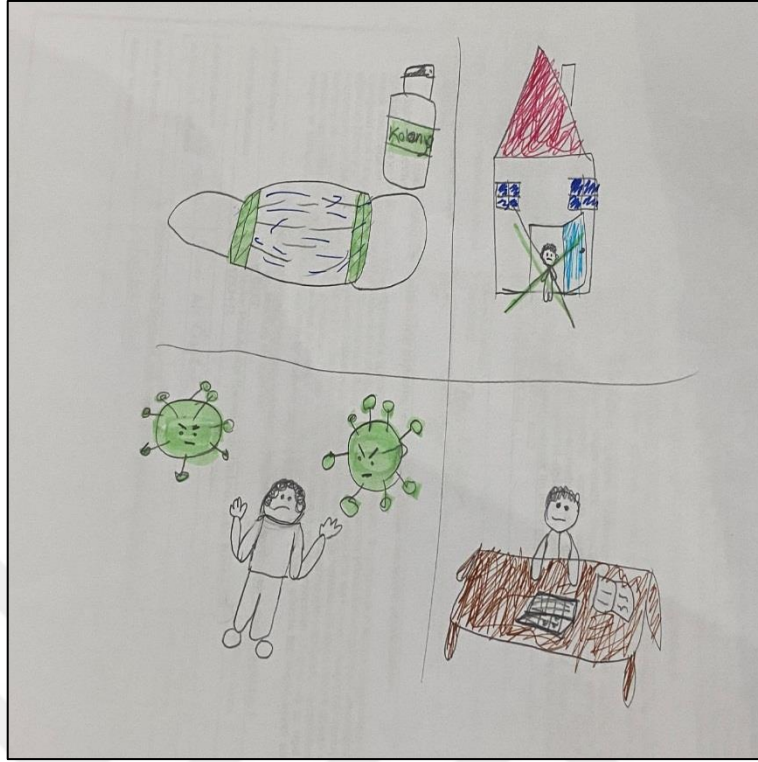
Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: Figür büyüklükleri normaldir.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde büyük bir evin içerisindeki kollarını havaya kaldıran ve ayakları olmayan çocukların çizilmesi ve oldukça küçük oranda çizilmiş pencereler dikkatimizi çekmektedir. Dışarıya çıkmak isteyen çocuklar betimlemesine yer verilmiş olmasına rağmen resimde kapı olmayışı ise bu süreçlerden olumsuz yönde ne kadar etkilendiklerinin bir ifadesi olabilmektedir. Kollarının açık olması ise karşımıza sosyal etkileşim ve bir araya gelme ihtiyacını düşündürebilmektedir. Pencerenin çok yüksekte ve ulaşamaz oluşu özgürlüklerinin kısıtlanmasını da düşündürebilmektedir. Ayaklarının çizilmeyişi ise bir destek arayışının belirtisi olabilmektedir.

Resim 11. Örnek Resim 9

Yaş: 8

Cinsiyet: Erkek

Renk Kullanımı: Çeşitli renklere yer verilmiştir.

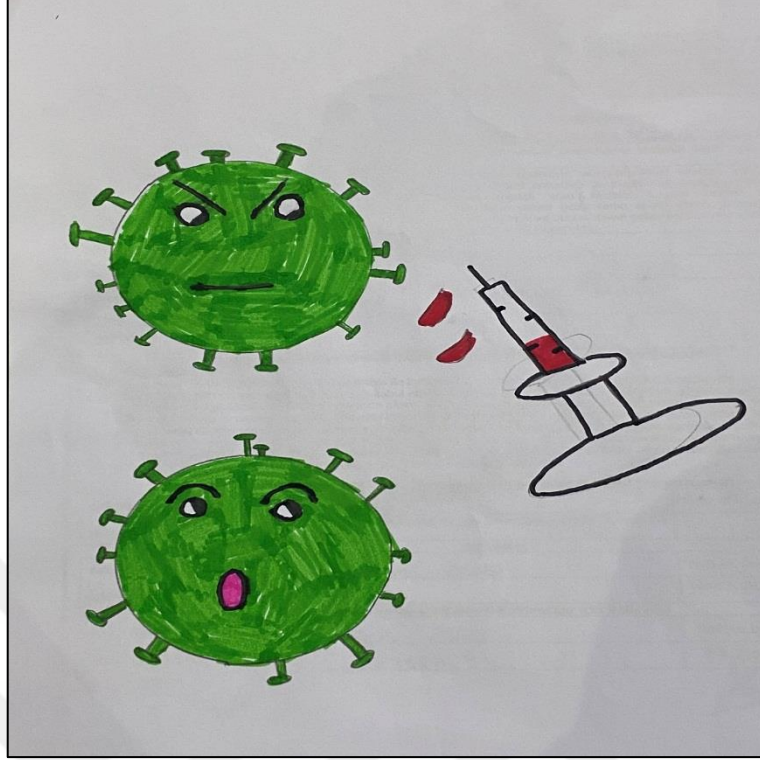
Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: İnsan figürleri gerçeğe yakın çizilmiştir.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde sayfanın dörde ayrıldığı, bir kısmında hijyen unsurları olan maske ve kolonyanın resmedildiği, ikici kısımda dışarıya çıkamayan bir çocuk temasının işlendiği, üçüncü kısımda kızgın ifadeli virüslerin arasında kalmış üzgün ve kollarını kaldırmış bir çocuğun resmedildiği ve son kısımda ise online derse katılan mutsuz bir çocuk ifadesi yer almaktadır. Çocuğun kâğıdı dörde ayırarak bu temalara yer veriş hayatının büyük çoğunluğunun nasıl etkilendiğini göstermektedir. Evin içinde bulunan çocuğun üzerine çarpı atılması dışarı çıkma kısıtlaması sürecinde çocuğun duygusal dünyasındaki olumsuz hisleri yansıtmaktadır. Çocuğun kendisini iki kızgın görünümlü virüsün arasında kollarını kaldırarak çizmesi sıkışmışlık duygusunun da bir temsili olabilmektedir.

Resim 12. Örnek Resim 10

Yaş: 8

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

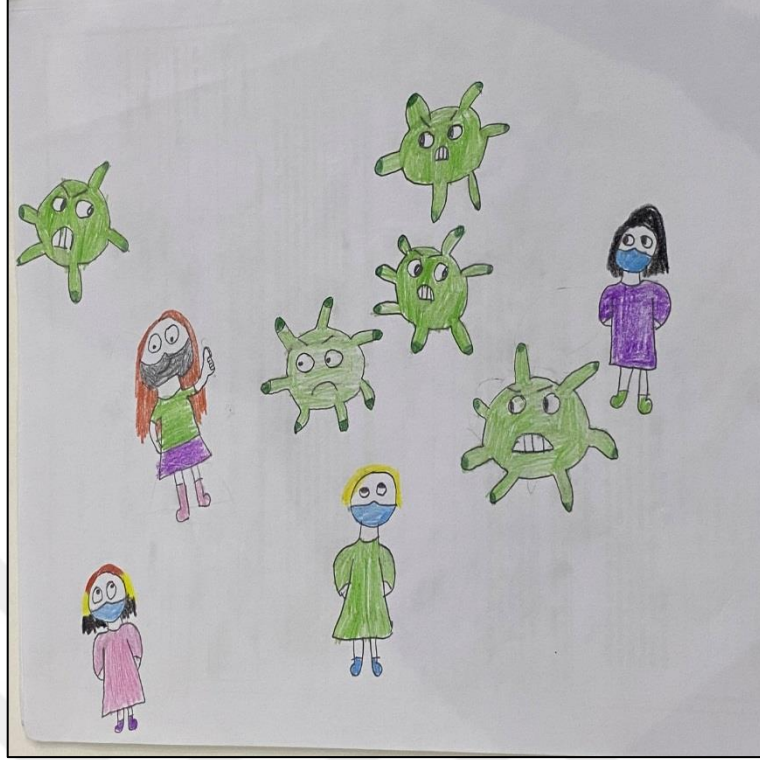
Sayfa Kullanımı: Sayfanın büyük kısmı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: Figür büyüklükleri normal dışıdır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde farklı duygu ifadeleri içeren iki virüs ve aşı dikkatimizi çekmektedir. Üstte yer alan virüs kızgın ve sinirli bir yüz ifadesine sahipken aşının gelmesiyle aşağıda şaşkın bir ifadeye bürünmüştür. Bu virüste aşının gelmesiyle oluşan duygu değişimi aşının virüsün etkisini azaltacağı yönündeki umudunu ifade etmektedir. Virüs unsuruna duygusal yüz ifadeleri kullanılarak resimde espri yapılmıştır. Ayrıca aşının büyük ve kırmızı oluşu çocuğun aşıya olan inanç duygusunun bir ifadesi olabilmektedir.

Resim 13. Örnek Resim 11

Yaş: 8

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

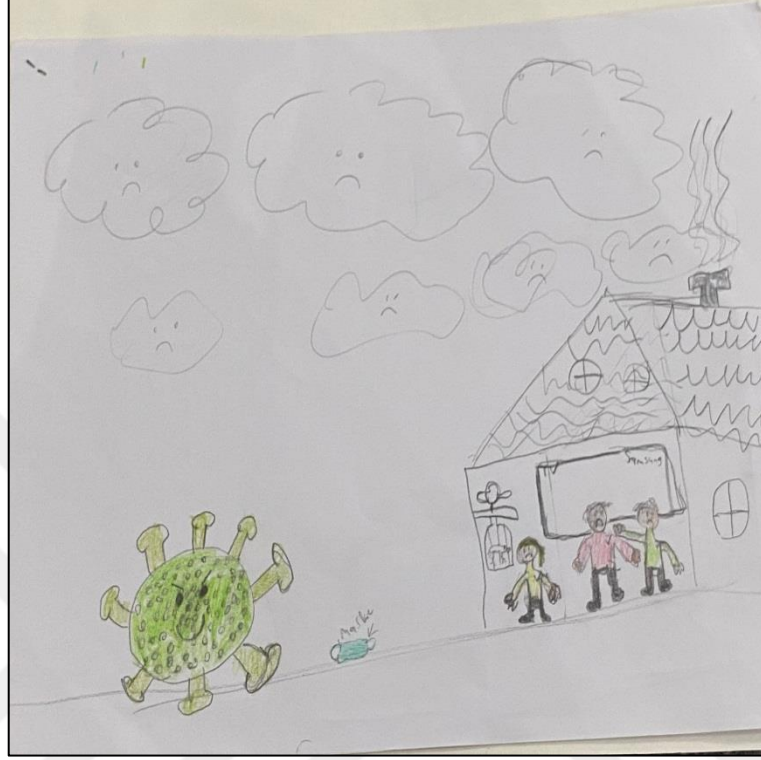
Figür Büyüklükleri: İnsan figürleri normalden küçük, virüs figürleri normalden büyük kullanılmıştır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde tedirgin bir ifadeyle virüslere bakan maskeli çocuklar ve büyük oranlarda çizilmiş virüsler dikkatimizi çekmektedir. Çocukların ellerini genel itibariyle saklamış olması çocukların virüse karşı kendisini güçsüz hissetmesine yönelik bilgi vermektedir. Ayrıca ellerin ve kolların gövdeyle birleşmiş durumda çizilmesi resmedenin sosyal ilişkilerinde problem yaşadığını gösterebilmektedir. Şematik dönemde olan çocuğun derinlik algısının olmayışı havada uçan ve belirli bir zemine oturtulamayan insan figürlerinin oluşu çocuğun şematik dönemin gerisinde kaldığının bir göstergesidir. Dezenfektan sıkı çocuğun

karşısındaki virüsün üzgün oluşu çocuğun hijyen kurallarına uyararak virüsün etkisini azaltılabileceği inancını içermektedir.

Resim 14. Örnek Resim 12

Yaş: 9

Cinsiyet: Erkek

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

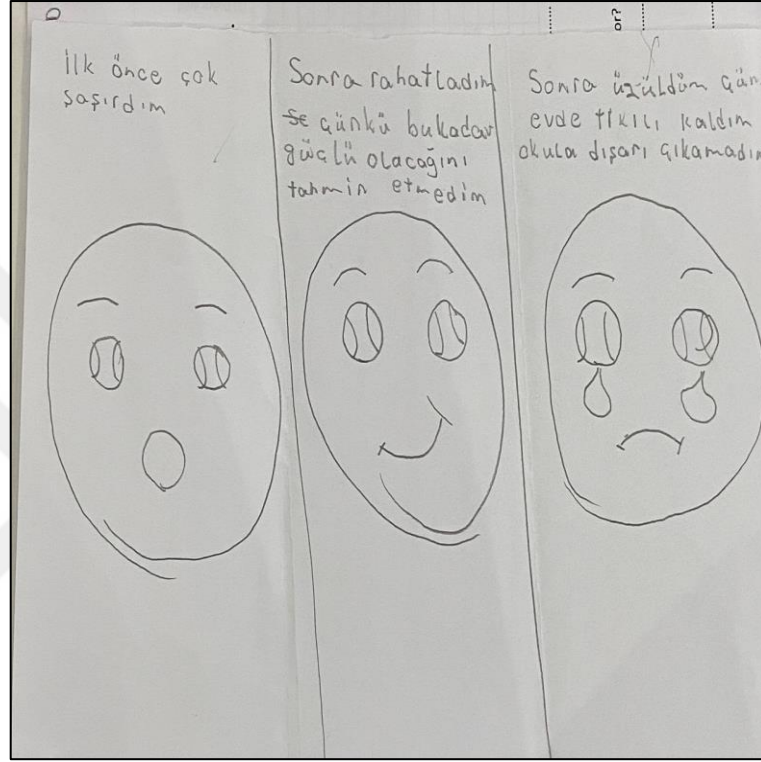
Figür Büyüklükleri: İnsan figürleri normalden küçük, virüs figürü normalden büyük kullanılmıştır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde kâğıdın sol alt kısmında büyükçe ve çatik kaşlı bir virüs yanında küçük bir maske, yukarı kısımda üzgün bulutlar ve sayfanın sağ kısmında ise daha çok şema öncesi dönemde karşılaştığımız saydam (röntgen) resim diyebileceğimiz bacası bulunan bir ev resmedilmiştir. Resimde yer alan bulut figürleri çocuğun annesinden başka ebeveynlerini ve sosyal çevresini bize yansıtabilmektedir. Resimlerde bulunan üzgün yüz ifadeli bulutlar, resmi çizen çocuğun sosyal anlamda

izole edilmiş, kendisini yalnız ve mutsuz hissedebileceği adına ipuçları verebilmektedir. Çatının üzerine resmedilmiş bacalar ev içindeki yaşamın bilinçdışı bir yansıması olarak yorumlanabilir. Bacadan duman tütüyor olması ve aile bireylerinin kollarının iki yana açık olması arasında bulunan sıcak ilişkiyi temsil edebilir.

Resim 15. Örnek Resim 13

Yaş: 9

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Renk kullanılmamıştır.

Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı üçe bölünerek kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: İnsan başı figürleri normalden büyük kullanılmıştır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde sayfa üçe bölünmüş çocuk pandemi sürecinde yaşadığı duygu geçişlerini ifade etmiştir. Birinci bölümde çocuk ilk defa karşılaştığı korona virüse karşı şaşkınlığını ifade etmiştir. İkinci bölümde ise çocuk çevresinden edindiği bilgiler doğrultusunda rahatlamış olduğunu resmetmiştir. Ayrıca yapılan görüşmede çocuk "virüsün hayatını umduğundan fazla etkilediğini, dışarı

çıkamadığını, okula gidemediğini ve kendisini sosyal olarak yalnız ve üzgün hissettiğini” aktarmıştır.

Resim 16. Örnek Resim 14

Yaş: 8

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

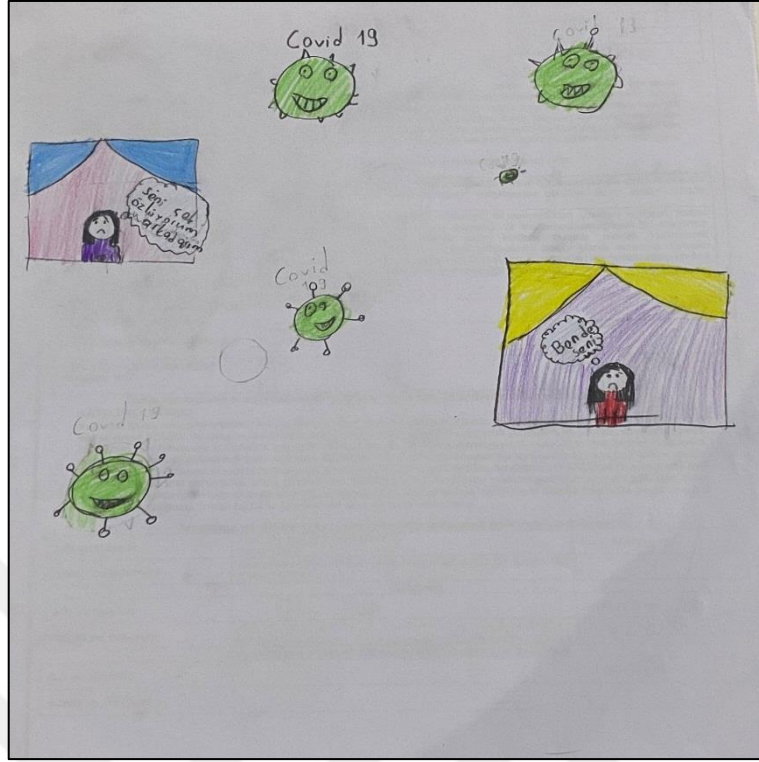
Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: İnsan figürü normalden küçük, virüs figürü ise normalden büyük kullanılmıştır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde okulların kapanmış olması, mikrobun varlığı, sokağa çıkma yasağı, maske ve sosyal mesafe kavramları dikkatimizi çekmektedir. Çocuğa baktığımızda üzgün yüz ifadesi ve boyun kısmının çizilmediği görülmektedir. Çocuk resimlerinde boyun kısmının çizilmemiş olması çocuğun öfkelerini kontrol altına almasında zorlandığını, yapmak istediği şeyleri erteleme ve kurallara uyum sağlama ve sabretmede zorluk yaşadığının bir ifadesi olabilmektedir. Resimde kullanılan figür ve ifadeler bu kanıyı desteklemektedir.

Resim 17. Örnek Resim 15

Yaş: 8

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

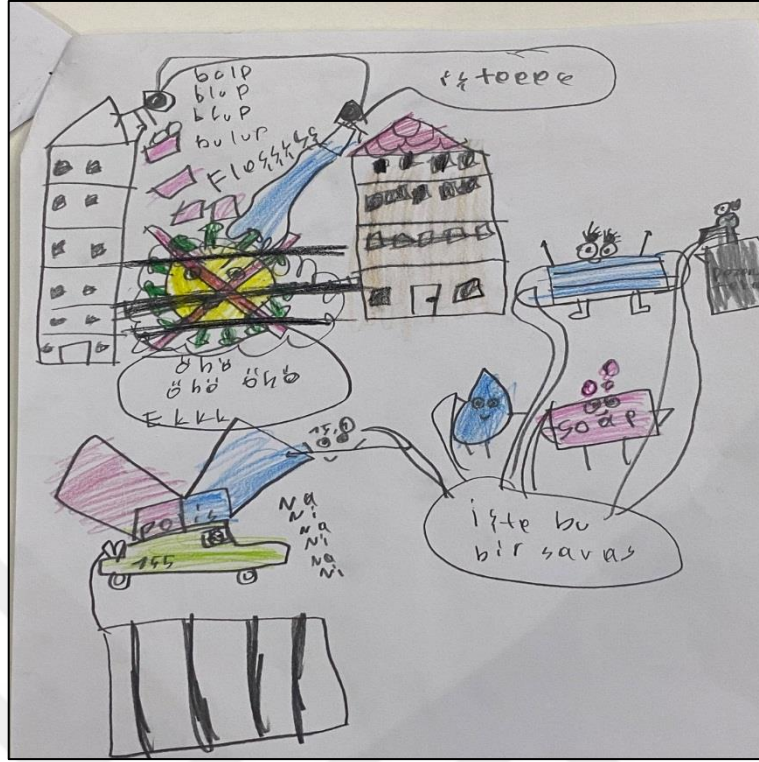
Sayfa Kullanımı: Sayfanın genel olarak üst kısmı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: İnsan figürleri normalden küçük kullanılmıştır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resmi incelediğimizde birbirine uzak pencereler ile özlem duygularını ifade eden çocuklar ilk olarak göze çarpan unsurlardır. Çocuklar evlerinde iken dışarıda insan figürünün olmayışı ve virüslerin uçuşuyor olması ise çocuk ile yapılan görüşmede “bireylerin virüsten korunmak için evde kalmaları gerektiğini düşündüğünü” ifade etmiştir.

Resim 18. Örnek Resim 16

Yaş: 8

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

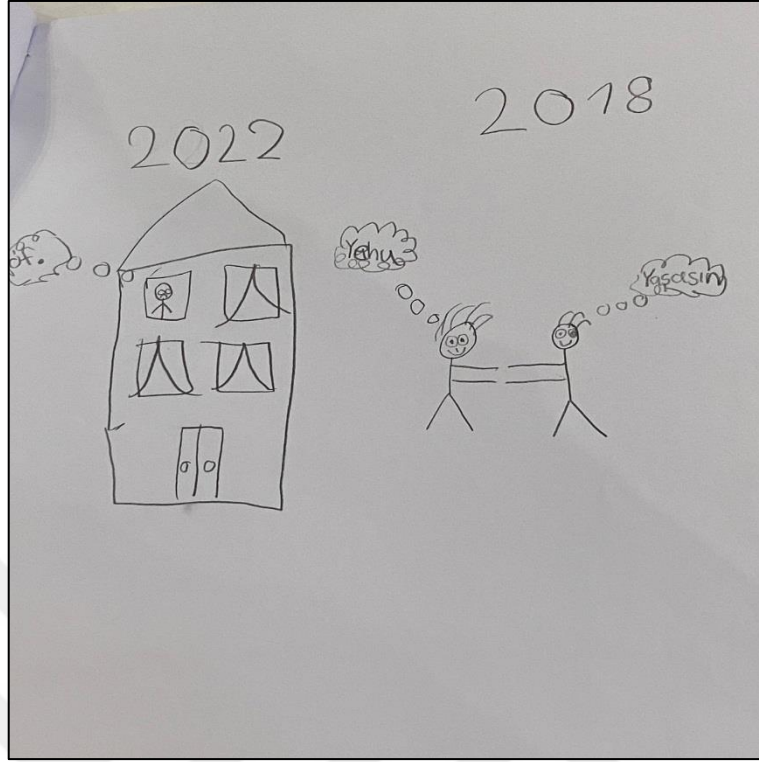
Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: İnsan figürü normalden küçük kullanılmıştır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resmi incelediğimizde ilk olan göze çarpan unsur korona virüs ile olan mücadeledir. Sol üst köşede apartmanların üstünden insanların el birliği ile virüsü yok etmeye karşı olan çabaları görülmektedir. Ayrıca kâğıdın sağ tarafında bulunan su, sabun, dezenfektan ve maske ile virüsle baş edilebileceğinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Polis arabası ve parmaklıkların çizilmesi denetlemelerin olduğunu düşündürmektedir. Tüm bu ifadeler dayanışmanın önemini vurgulamaktadır.

Resim 19. Örnek Resim 17

Yaş: 9

Cinsiyet: Erkek

Renk Kullanımı: Renk kullanılmamıştır.

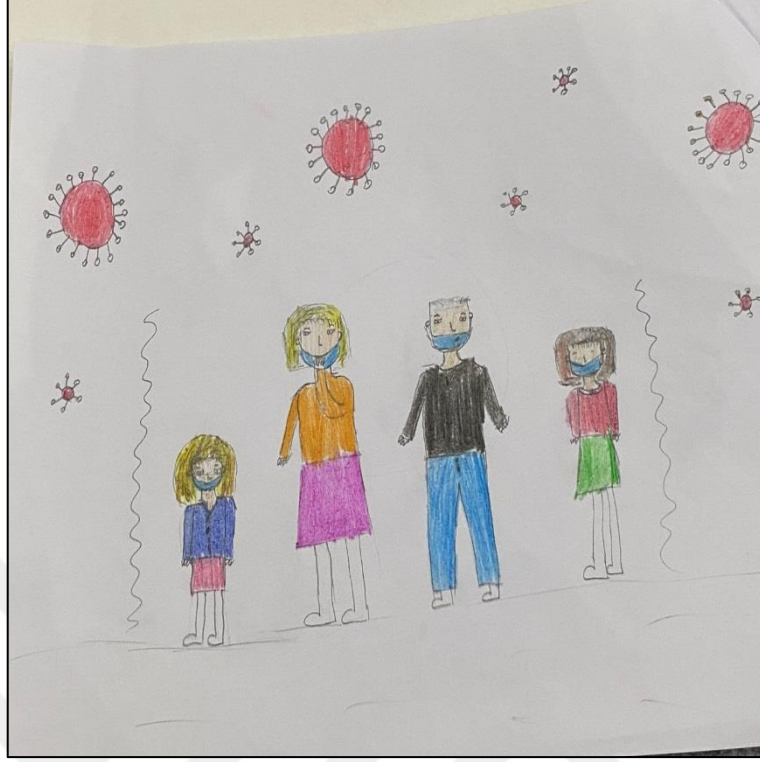
Sayfa Kullanımı: Sayfanın büyük kısmı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: İnsan figürleri normalden küçük kullanılmıştır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde insan çizimlerinin yetenek açısından çocuğun yaşlarına göre yeterli olamamasına rağmen ev çiziminin çocuğun yaşına uygun olduğu görülmektedir. Çocuk korona virüs öncesi arkadaşı ile sosyal iletişim içerisinde oyun oynarken, korona döneminde ise kendisini evde ve tek başına çizmiştir. Ayrıca sosyalleşme içerisinde bulunurken mutlu yüz ifadeleri kullanan çocuğun, pandemi sürecinde kendisini mutsuz, üzgün ve sıkılmış bir yüz ifadesi kullanarak resmetmiştir. Bu bize çocuğun zorlandığının ve sıkıldığının bir göstergesidir. Yapılan görüşmede çocuğun “koronadan önce dışarıda rahatça oynayabiliyorduk, koronadan dolayı evlere hapsedik ve çok sıkıldık” ifadelerini kullanması bu durumu desteklemektedir.

Resim 20. Örnek Resim 18

Yaş: 9

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: İnsan figürleri normal boyutlarda kullanılmıştır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmamıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde çocuğun ailesini virüslerden bir bariyerle ayırarak çizdiği, tüm aile üyelerinin birbirine eşit mesafede olduğu ve virüslerin renginin kırmızı oluşu dikkat çekicidir. Resimde kullanılan kırmızı rengi öfke, kızgınlık nefret ve saldırganlık gibi duyguları ifade edebilmektedir. Ayrıca anne ve babanın kollarının açık çocukların kollarının ise vücutlarına bitişik çizilmesi göze çarpmaktadır. Bu durum çocuğun anne ve babasına göre kendisini güçsüz hissettiğinin bir göstergesi olabilmektedir. Ayrıca yapılan görüşmede çocuk “sosyal ilişkilerinde sıkıntı yaşadığını oysaki insanlarla iletişim kurmak istediğini” belirtmiştir.

Resim 21. Örnek Resim 19

Yaş: 9

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

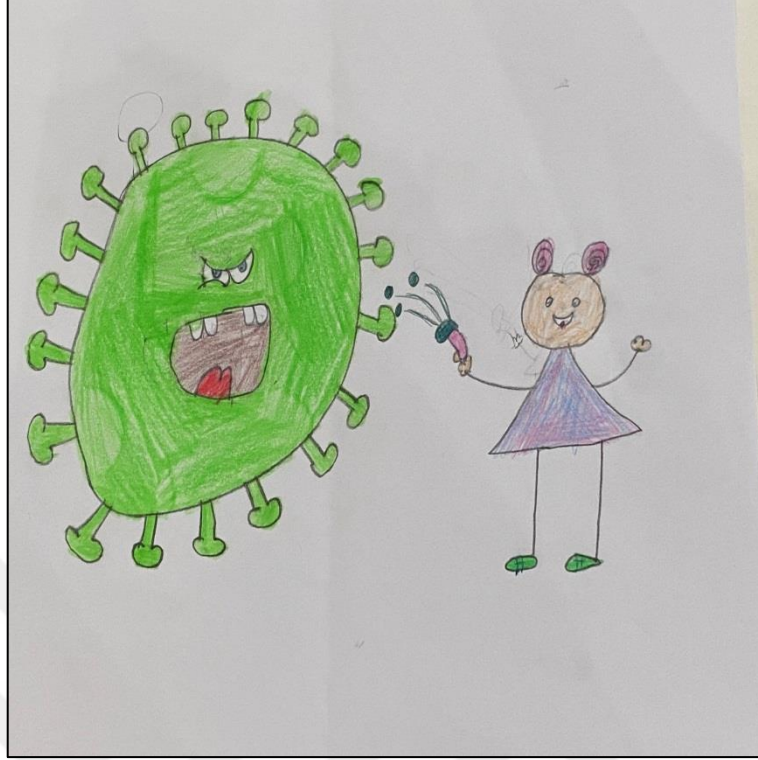
Sayfa Kullanımı: Sayfanın neredeyse tamamı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: İnsan figürleri normal boyutlarında kullanılmıştır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmamıştır.

Genel Yorum: Resim incelendiğinde ilk göze çarpan çocuğun mutsuz yüz ifadesi, büyük gözler ve küçük burun kullanılmış olmasıdır. Resimde çizilen dar ve kapalı bir ağız insanların konuşmak istememeyi ya da bunun istenmesine rağmen gerçekleştirilemediğini göstermektedir. Burun figürünün normalden küçük çizilmesi ise düşük benlik algısını ve özgüven eksikliğini yansıtabilmektedir. Gözler kişinin dış dünyaya bakan pencereleri olarak yorumlanır. Büyük çizilen gözler gözlemci kişiliğe sahip olunmasının ve anlam arayışının bir belirtisidir. Çocuğun etrafında yer alan baloncuklar incelendiğinde çocuğun dışarı çıkamama, okula gidememe, insanlarla iletişim ve temas kuramamasından dolayı zorlandığını ifade etmektedir. Tüm bunlar yerine hayatında yeni yer alan maskeden ve uzaktan eğitim sürecinden dolayı yaşadığı mutsuzluğu ifade etmektedir.

Resim 22. Örnek Resim 20

Yaş: 9

Cinsiyet: Kız

Renk Kullanımı: Çeşitli renkler kullanılmıştır.

Sayfa Kullanımı: Sayfanın büyük kısmı kullanılmıştır.

Figür Büyüklükleri: İnsan figürleri normalden küçük kullanılmıştır.

Standart Dışı Çizimler: Standart dışı çizimlere rastlanmıştır.

Genel Yorum: Resmi incelediğimizde sayfanın neredeyse yarısını kaplayan bir korona virüs ve onunla mücadele eden bir kız çocuğu görmekteyiz. Yapılan görüşmede çocuk “koronaya karşı verdiğimiz mücadeleyi ve korona ile savaşmayı anlatmak istedim” ifadelerini kullanmıştır. Çocuğun şematik dönemde olmasına rağmen kollar ve bacakları çizgi şeklinde çizmesi dikkati çeken bir unsurdur. Kolların ve bacakların bu kadar zayıf olması güç ve destek arayışının bir ifadesi olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca korona virüsün kırmızı dil ve keskin dişler kullanılarak çizilmesi, ağzın normalden büyük ve kahverengi tonunda çizilmesi çocuğun virüse karşı korunmaya ihtiyaç duyduğunu öfke, kızgınlık ve nefret beslediğini düşündürmektedir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İlk olarak 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde görülen Covid-19 hızlıca tüm dünyaya yayılmış ve Dünya Sağlık Örgütü bu bulaşıcı hastalığı salgın ilan etmiştir. Tüm insanlar bu süreçten değişik açılardan etkilenmiştir. Alışılan yaşam rutinlerinin değişmesi, hareket alanlarının kısıtlanması ve belirsizlikler insanları fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak etkilemiştir. Bireylerin korku, endişe ve kaygı yaşamalarına sebep olmuştur.

Yaşanılan salgın süreci ve yeni düzenlemeler çocukların yaşantısını da farklı yönlerden etkisi altına almıştır. Covid-19 pandemi sürecinin başlamasıyla çocukların yaşantısında çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Sokağa çıkamamış, okula gidememiş, arkadaşları ve öğretmenleri ile olan sosyal etkileşimleri belirli oranda azalmıştır. Evde kalma süreleri karantinadan dolayı artmış ve ebeveynleri ile geçirdikleri birliktelik süresi değişmiştir (Abukan, Yıldırım ve Öztürk, 2020, p.4). Covid-19 un alışlagelmedik olağanüstü bir durum olması çocukları farklı açılardan etkilemekle beraber meydana gelen yeni olayların ve çocukların yaşantısındaki değişimlerin çocukların yaşadığı kaygının artmasına ve güvenli alanı kaybetme korkusuna sebep olması muhtemeldir (Abukan, Yıldırım ve Öztürk, 2020, p.5).

Covid-19 döneminde çocuklar korku, kaygı, öfke, üzüntü, değersizlik ve suçluluk gibi olumsuz duyguları hissedip, bu hisleri etrafında bulunan kişilere yansıtılabilmektedirler (Çaykuş ve Çaykuş, 2020, p.98). Çocuklar gelişim düzeylerine göre bazı ihtiyaçlarını gidermede yetişkinlere ihtiyaç duymakta ve pandemi gibi olağanüstü durumlardan daha fazla etkilenebilmektedirler. Kriz anlarında çocukların sosyal olarak desteklenmeye, arkadaşları ile vakit geçirip oyun oynamaya ve etkileşim içinde bulunmaya ihtiyaçları vardır. Pandemi sürecinde yaşanan sınırlamalar çocukların sosyal ihtiyaçlarını gidermelerini önemli ölçüde kısıtlamıştır. Pandemi sürecinde ihtiyaç duydukları destekten, stres yönetme ve psikolojik dayanıklılık arttırma etkinliklerinden mahrum kalan çocuklarda ileriye yönelik ruhsal problemler yaşama, akademik başarısızlık, iletişim sorunları ve öfke kontrolsüzlüğü gibi bazı davranış problemleri ve uyum sorunu yaşama olasılığı yüksektir (Çaykuş ve Çaykuş, 2020, p.97).

Çocukların olağanüstü bir durum ile karşı karşıya kalarak yaşam düzenlerinin değişmesi içinde buldukları gelişim düzeylerine ve olup biteni anlamlandırmalarına

bağlı olarak hayatlarını etkilemekte ve yeni yaşam şartlarına uyum sağlamalarını zorlaştırmaktadır. Karantina süreciyle çocukların akranları ile olan sosyalleşme imkânları kısıtlanmıştır. Bu durum çocukların arkadaşları ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir (Abukan, Yıldırım ve Öztürk, 2020, p.5).

Covid-19 pandemi salgınından dolayı yaşanan karantina dönemi, izolasyon süreci, çocukların zorunlu olarak okul ortamı ve sosyal bağlarından yalıtılmış olmaları psikolojik, sosyal ve fiziksel iyi hallerinde risk oluşturabileceği öngörülmektedir (Akoğlu ve Karaaslan, 2020, p. 99). Ayrıca çocuklarda oluşan korku, kaygı, can sıkıntısı, okul ortamından uzaklaşma, evde kişisel alan yetersizliği, yetersiz bilgi ve çeşitli stres etkenleri kişilerde psikososyal problemlere sebebiyet verebilmektedir. Okul çağında bulunan çocuklarda kaygı ve korku düzeyinde artış, huzursuz olma, kardeşler arası sorun, saldırganlaşma, odaklanma problemleri, uykuda sorunlar yaşama, sorumluluklardan kaçınma ve sosyal olarak kendini geri çekme gibi sorunların yaşanabileceği belirtilmektedir (Akoğlu ve Karaaslan, 2020, p. 100).

Çocukların covid-19 pandemi sürecinde deneyimledikleri yeni yaşam düzenlerinin sosyal gelişimlerine etkisini incelemek amacıyla yapılan bu çalışma 2021-2022 eğitim ve öğretim yılında eğitime yüz yüze devam eden 77 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 7-9 yaş aralığında olan üçüncü ve dördüncü sınıfa devam eden kız ve erkek öğrencilerin pandemi sürecinde deneyimledikleri uzaktan eğitimin sosyal gelişimlerine olan etkisi “Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği” ve resim analizi ile incelenmiştir. Toplanan veriler ve yapılan analizler sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Uygulanan “Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği” sonuçlarına göre alınan en düşük puan 11, en yüksek puan ise 48’dir. Aritmetik ortalaması ise 16,01’dir. Sonuç olarak araştırmaya katılan öğrencilerin hissettikleri yalnızlık duygularının genel olarak düşük seviyede olduğu, ama bazı çocukların yaşadıkları yalnızlık duygusunun yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Resim analizi için yapılan görüşmelerde yalnızlık puanları düşük olan çocukların mizaç olarak daha girişken oldukları, yalnızlık puanları yüksek çıkan çocukların ise yapı olarak yalnızlığa meyilli oldukları ve kendilerini arkadaşlarından izole hissettikleri dikkat çekmiştir. Ayrıca, yalnızlık puanları düşük çıkan bazı çocuklar karantina sürecinde evde aileleri ile beraber düzenli aktiviteler yaptıklarını, kitap okuduklarını, beraber şarkı söyleyip dans ettiklerini ve

mutfak atölyesi yaptıklarını dile getirmişlerdir. Çocuğun mizaç özelliklerinin ve aile yapısının yalnızlık puanlarına etkisinin olup olmadığı ayrı bir çalışma olarak incelenebilir.

Elde edilen yalnızlık puanlarının araştırmaya katılan öğrenci ve ailesinden herhangi birisinin covid-19 geçirme durumlarına göre değişkenlik gösterip göstermediği incelenmiştir. Yapılan inceleme ve analiz sonucunda bireyin kendisinin ya da ailesinden birinin covid-19 geçirme durumlarının öğrencilerin yalnızlık puan ortalamalarında anlamlı bir etkisi gözükmemektedir. Bunun sebebi araştırmaya katılan covid-19 geçiren ailelerin bu süreci hafif atlattığından, herhangi bir yoğun bakım ya da vefat durumu yaşanmamasından kaynaklanabilmektedir.

Ayrıca, demografik bilgi formundan elde edilen verilerin sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin elli altısı uzaktan eğitim sürecinin hayatlarını olumsuz etkilediğini söylerken, on beşi olumlu etkilendiğini, altısı ise ne olumlu ne de olumsuz etkilendiğini söylemiştir. Olumsuz etkilendiğini söyleyen öğrenciler okul ortamından uzak kaldıklarını, arkadaşları ile görüşüp oyun oynayamadıklarını, öğretmen ve arkadaşlarını özlediklerini, kendilerini çoğu zaman yalnız hissettiklerini ve aldıkları uzaktan eğitimden dolayı göz ağrısı gibi bazı sağlık sorunları yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Hayatlarının olumlu etkilendiğini söyleyen öğrenciler ise aileleri ile daha çok vakit geçirebildiklerini, ailecek oyunlar oynadıklarını ve aktiviteler yaptıklarını dile getirmişlerdir.

Uygulanan demografik bilgi formu ve ÇOTYÖ sonrası öğrencilerden covid-19 süreci ve deneyimledikleri uzaktan eğitim ile alakalı resim yapmaları ve yaptıkları çizimleri anlatmaları istenmiştir. Toplanan resimlerde çizilen öğeler ve bu öğelerin rastlanma sıklığı tablo halinde sunulmuştur. Resimlerde çoğunlukla yüzünde duygusal ifadeler içeren insan ve virüs figürlerine rastlanmıştır. En sık resmedilen virüs figürleri genellikle kızgın, büyük ağız ve gözlü olarak çizilmiştir. Resimlerde yer alan insan figürleri ise üzgün ve sıkılmış yüz ifadeleri içermektedir. Çizdikleri resimleri anlatırken öğrenciler pandemi sürecinden dolayı evde kaldıklarını, okula gidemediklerini, sosyal ortamlarından uzak kaldıklarını, evde bir süreden sonra çok sıkıldıklarını ve kendilerini mutsuz hissettiklerini aktarmışlardır. Resimlerin genelinde masa başında uzaktan eğitim alan öğrenciler üzgün yüz ifadesi kullanarak resmedilmişlerdir. Ayrıca çizilen insanlar evlerin içinde, sosyal ortamlardan izole

resmedilmiş olup anlatım sırasında ev hapsi ifadeleri kullanılmıştır. Çocuklar ile yapılan görüşmelerde virüs ile ilgili haberlerin ve sosyal medyada yer alan bilgilerin çizdikleri virüs figürlerinde etkisinin olduğu ve ev hapsi söyleminin ebeveynleri tarafından evde hapsoldük söylemlerinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Çocukların resimlerinde yer verdiği olumsuz öğelerin sebepleri ayrı bir çalışma konusu olarak incelenebilir.

Resimlerde dikkat çeken bir diğer konu ise çocukların çeşitli hijyen materyallerini kullanarak virüsün etkisini azaltmaya çalışmasıdır. Resim analizi sonucunda öğrenciler virüsün akraba, öğretmen ve arkadaşları ile olan bağlarını azalttığını ancak hijyen kurallarına uyararak kendilerini ve çevrelerindeki insanları koruyabileceklerini böylelikle daha özgür bir şekilde yaşayabileceklerini dile getirmişlerdir. Pandemi sürecinde hijyenin öneminin vurgulanması çocuklarda temizliğin öneminin daha iyi kavranmasının, temizliğin koruma içgüdüğü oluşturmasının ve çocukların temizliğin önemi ile alakalı daha bilinçli olmasının yolunu açmıştır.

Bazı resimlerde teknolojik aletler ve video oyunları büyük yer kaplarken bazılarında ise cips ve çikolata gibi abur-cuburlara yer verilmiştir. Öğrenciler pandemi sürecinde evde televizyon izleyip, video oyunları oynadıklarını ve abur-cubur tüketimini arttırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum bazı çocuklarda hareketsiz kalma, düzensiz beslenme ve kilo alma gibi olumsuz durumları beraberinde getirmiştir. Beslenme alışkanlıklarının düzenlenmesi ve teknolojik aletlerin kullanım süresinin ayarlanması aısına ailelerin bilinçlendirilmesi çocukların gelişimlerinin desteklenmesi adına büyük önem arz etmektedir.

Gelişimsel olarak orta ve ileri çocukluk döneminde bulunan öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için sosyalleşmeye, çevresindeki diğer insanlarla iletişim kurup paylaşımlar yapmaya, ihtiyaç ve gereksinimlerini gidermeye, davranışlarını düzenlemeye, ahlaki ve toplumsal değer ve yargıları gözlemleyip ona göre davranmayı öğrenmeye ihtiyacı vardır. Böylelikle kişi sosyal olarak kendini geliştirir ve kendinin farkına varıp saygı duyar.

Okul çağında bulunan öğrencilerin normal ortamlarda eğitim görmeleri tüm gelişim alanlarını olduğu gibi sosyal gelişimlerini de desteklemektedir. Kişilerin yaşadıkları toplumun, buldukları çevrenin etkin bir üyesi haline gelebilmeleri için

yaşlarına uygun sosyal gelişimlerini gerçekleştirmelidirler. Yapılan grup çalışmaları ve paylaşımlar, akran ilişkileri, gelişim ve iletişimi destekleyen aktiviteler bireyin sosyalleşmesi ve sosyal gelişimini devam ettirebilmesi için önemlidir.

Çocuklar yetişkinlere göre oluşan risk unsurlarına karşı daha savunmasızdırlar. Bu yüzden salgın gibi kriz durumlarında oluşabilecek problemleri ele almak, oluşabilecek korku ve kaygı gibi olumsuz hislerin çocuklar üzerindeki ileriye dönük sosyal ve duygusal gelişimlerini etkileyecek durumlardan kaçınmak gerekmektedir (Akoğlu ve Karaaslan, 2020, p. 102).

Salgın dönemlerinin iyi yönetilmemesi sağlık sorunlarının yanında sosyal sorunlara da sebep olabilmektedir (Yıldırım, 2020, p.1344). Salgın dönemleri bir çeşit kriz olduğundan kişilerde ve toplumlarda kaygı ve korkuya sebebiyet verebilmektedir (Akoğlu ve Karaaslan, 2020, p. 99). Sürecin profesyonel bir şekilde yönetilmesi, bireylerde pandemi ve pandeminin geleceği hakkında oluşan belirsizliğin giderilmesi sürecin sosyal ve psikolojik olarak daha sağlıklı atlatılmasına yardımcı olacaktır.

Özellikle okul çağı döneminde olan çocuklar soyut işlemlerden somut işlemlere doğru geçme, benmerkezci yapıdan uzaklaşma, somut problem çözme yolları ve mantıksal düşünme becerisi kazanırlar (Abukan, Yıldırım ve Öztürk, 2020, p.9). Bu dönemde yetişkinlerin tutumları çocukları kendilerini başarılı hissetme ya da yetersiz görme şeklinde etkileyebilir. Karantina süreci yaşayarak okul ortamında bulunamayan, arkadaşları ile etkileşimleri kısıtlanan ve yeni yaşam şartlarına uyum sağlamaya çalışan çocukların süreci en az hasarlı şekilde atlatabilmeleri için ebeveyn ve eğitimciler tarafından desteklenmeye ihtiyaçları vardır.

Çocuklar bilişsel olarak pandemi ve etkilerini tam anlamlandıramayabilirler (Çaykuş ve Çaykuş, 2020, p.101). Dolayısıyla bir yetişkin ile konuşma ihtiyacı duyabilirler. Çocuklar ile konuşurken doğru bilgi verme, yanlış bilinenleri düzetme ve eksikleri tamamlama yetişkinlerin dikkatli olması gereken durumlardan biridir. Yetişkinler konuşmaya başlamadan önce çocukların neler bildiklerini öğrenmelidirler. Onlara sorular sorarak hem ne bildikleri hakkında fikir sahibi olabilir hem de duygularının önemsendiği hissini oluşturulabilir. Çocukların sorduğu bazı sorular yetişkinler tarafından bilinmiyorsa açıkça bilmediklerini söylemeli, öğrenip doğru bilgiyi aktaracakları çocuklara anlatılmalıdır. Çocukların sorduğu sorular onların anlayacağı şekilde cevaplanmalı ve yaşadıkları belirsizlik, korku ve kaygı en aza

indirilmeye çalışılmalıdır. Sorular cevaplanırken çocuklar dinlenmeli sonrasında dürüst bir şekilde cevaplanmalıdır (UNICEF, 2020a). Çocukların kendilerini ve akranlarını hastalıktan koruma yolları ve hijyenin önemi anlatılarak çocuklar bilinçlendirilmelidir. Ailesi ile yaşına ve gelişim düzeyine uygun aktiviteler tasarlanmalı ve etkili iletişime imkân sağlanmalıdır. Çocuklarla etkileşim kurarken güven duygusunun olmasına özen gösterilmelidir. Ebeveynler rol model olduklarını unutmamalı öncelikle kaygılarını iyi yönetebilmelidirler. Çocuk ile iletişim kuran kişi rahatlatıcı bir tavır sergilemelidir. Son olarak çocuklara stresle baş etme yolları anlatılmalı ve sürecin normalleşeceğinin sinyalleri verilmelidir (Abukan, Yıldırım ve Öztürk, 2020, p.10).

Aile ve öğretmenlere verilen tavsiyeler çocukların pandemi sürecinde ve sonrasında gösterebileceği duygusal, psikosomatik ve davranışsal tepkilerin yoğunluk ve sıklığını azaltabilir (Çaykuş ve Çaykuş, 2020, p.98). Bu süreçte çocukların söylemek istedikleri dikkatli bir şekilde dinlenmeli, çocuklar anlaşılmaya çalışılmalı ve soruları gelişim düzeylerine uygun cevaplanmalıdır. Çocuğun sohbet esnasında kendisini güvende hissetmesi kaygı ve korkularını çekinmeden dile getirebilmesi adına önemlidir. Bu yüzden çocuğun yaşadığı travmatik durumlarda pandemi gibi kendilerini rahat ifade edip olumsuz duygularını azaltabilmek adına ebeveyn ve öğretmenleri ile kurdukları güvenli iletişim önem arz etmektedir. Pandemiden dolayı sarsılan güven duygusu ebeveynlerin çocuklarını desteklemesi ve onlara tekrar güven duygusunu hissedebilecekleri bir ortam oluşturulması ile mümkün olabilir. Çocuklara evde kalmanın önemi ve neden evden çıkmamak gerektiği anlatılabilir. Gereğinden fazla haber izlenilmesi ve izletilmesi kaygıya sebep olabileceği için bilgi alımı güvenilir mecralardan ve yeterli miktarda olmalıdır.

Pandemi sürecinde okulların kapanmasıyla beraber aileler çocukları ile beraber daha yakın ilişkiler kurma fırsatı yakalamışlardır. Ebeveynleri ile beraber bire-bir vakit geçiren çocuklar sevildiklerini hisseder ve eğlenirken aynı zamanda kendilerini güvende hissederler. Çocuklar ile şarkılar söylenip, ev aletleri ile müzikler yapılabilir. Kitaplar okunup, resimlerine bakılıp, kitabın kahramanları ile alakalı sohbetler yapılabilir. Ev işleri ve yemek yapımı oyun haline getirilerek çocukların ebeveynleri ile kaliteli vakit geçirmesini sağlanabilir (UNICEF, 2020b).

Çocukların bu dönemde sohbet etmeye ve dinlenilmeye ihtiyacı vardır. Onları dinlerken televizyonun kapalı olması, onların hangi konu hakkında konuşmak istediklerinin sorulması ve dikkatli bir şekilde dinlenildiklerini hissetmeleri oldukça önemlidir. Çocukların isteklerinin sorulmasıyla seçim yapmalarını sağlamak özgüvenlerinin artmasına yardımcı olur (UNICEF, 2020b).

Sonuç olarak, pandemi sürecinin sağlıklı bir şekilde atlatılması ve çocukların ulaşabilecekleri gelişim düzeylerine ulaşmaları için ebeveynlerin ve eğitimcilerin bilinçlendirilmesi çocukların yararına olacaktır. Bu çalışma ilerde daha çok katılım sağlanarak geliştirilebilir. Ayrıca çocukların yaşadığı pandemi gibi travmatik olayların çizimleri üzerinde olan etkisi farklı bir çalışma olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Abukan, B., Yıldırım, F. ve Öztürk, H. (2020). Covid-19 salgınında çocuk olmak: Gelişim dönemlerine göre sosyal hizmet gereksinimleri ve öneriler. *Electronic Turkish Studies*, 15(6).
- Akbay, S. E. (2019). Kişilik gelişimi. A. Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (s. 119-144) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Akoğlu, G. ve Karaaslan, B. T. (2020). COVID-19 ve izolasyon sürecinin çocuklar üzerindeki olası psikososyal etkileri. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 99-103.
- Alisinanoğlu, F., Türksoy, E. ve Karabulut, R. (2020). Pandemi sürecinde çocukluk dönemi korkuları. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6(14), 547-568.
- Arslan-Dikme, Ş. ve Gültekin, B. K. (2021). Covid19 pandemi sürecinin evden çalışan ebeveynler ve çocuklarına etkileri. *Eğitim ve Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 31-48.
- Artut, K. (2004). Okul öncesi resim eğitiminde çocukların çizgisel gelişim düzeylerine ilişkin bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 223-234.
- Ayas, T. ve Horzum, M. B. (2013). İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı ve aile internet tutumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 46-57.
- Aral, N. ve Baran, G. (2011). *Çocuk gelişimi*. İstanbul: YA-PA Yayın A.Ş.
- Argon, T. (2011). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel sosyalleşme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Education Sciences, New World Sciences Academy* 6(1), 197-207.
- Asher, S. R. ve Wheeler, V. A. (1985). Children's loneliness: a comparison of rejected and neglected peer status. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53(4), 500.
- Bahar, B. (2019). Sosyal öğrenme kuramı ve sosyal değişim kuramı perspektifinden etik liderlik. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 237-242.
- Bakioğlu, B. ve Çevik, M. (2020). COVID-19 Pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 109-129.
- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of personality. *Handbook of Personality*, 2, 154-196.
- Başay A. C. ve Aytar F. A. G. (2019). 3-9 Yaş arası çocukların resimlerinin değerlendirildiği çalışmaların İncelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 7(2), 38-59.

- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 198-210.
- Bayram, H. (2020). Psikososyal gelişim kuramının sosyal bilgiler dersi kapsamında incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(6), 1993-2001.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi sırasında ilköğretim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik imge ve algıları: Bir metafor analizi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-23.
- Buluş, M. (1997). Üniversite öğrencilerinde yalnızlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 82-90.
- Brackett-Milburn, K. ve McKie, L. (1999). A critical appraisal of the draw and write technique. *Health Education Research*, 14(3), 387-398. doi:10.1093/her/14.3.387
- Bryman, A. ve Bell, E. (2011). *Business research methods* (3. Baskı). Oxford: Oxford University Press.
- Campbell, M. (2013). Loneliness, social anxiety and bullying victimization in young people: A literature review. *Psychology and Education*, 50(3-4), 1-10.
- Coşkun, A. (2004). Skinner ile Tolman kuramlarının karşılaştırılması ve bu kuramlar doğrultusunda kurulan bir okul. *Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Pivolka Behaviorism*, 15-19.
- Çaykuş, E. T. ve Çaykuş, T. M. (2020). Covid-19 Pandemi sürecinde çocukların psikolojik dayanıklılığını güçlendirme yolları: ailelere, öğretmenlere ve ruh sağlığı uzmanlarına öneriler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 95-113.
- Çubukçu, Z. ve Gültekin, M. (2006). İlköğretimde öğrencilere kazandırılması gereken sosyal beceriler. *Bilig*, (37), 155-174.
- Dalmış, A. (2018). *Okul Öncesi Çocuğu Olan Farklı Sosyoekonomik Düzeylerde Ailelerin Çocuklarının Sosyal Uyum Becerilerinin Değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi) <http://hdl.handle.net/11129/4815> veri tabanından erişildi.
- Demirağ, R. N., Bayrakdar, E., Yüksel, S., Vahapoğlu, A. ve Çakıcı, G. (2019). Ekolojik kuram. 14. *Ulusal Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrenci Kongresi: Çocuğun Ekolojik Dünyası*
- Dilci, T. (2018). *Çocuk resimlerini okuyabilmek*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Doğan, M. C. ve Özenç, E. G. (2014). Ekolojik kurama dayalı işlevsel okuryazarlık yaşantısı ölçeği'nin (ekdiyoö) geliştirilmesi ve geçerlik güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(6), 2239-2258. doi:10.12738/estp.2014.6.1791

- Eren, F. D. (2019). *5-12 yaş çocukların resim becerilerinin karşılaştırmalı incelenmesi* (Yüksek lisans tezi) <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/53514> veri tabanından erişildi.
- Freeman, N. H. (1980). *Strategies of representation in young children*. London: Academic Press.
- Galanaki, E. P., Polychronopoulou, S. A. ve Babalis, T. K. (2008). Loneliness and social dissatisfaction among behaviourally at-risk children. *School Psychology International*, 29(2), 214-229.
- Göger, G. (2018). *Ebeveynlerin kişilik özellikleri ile çocuklarının sosyal beceri ve problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi) <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/631570> veri tabanından erişildi.
- Gündoğdu, R. (2013). Sosyalleşme ve sosyalleşme süreci. *Sosyal Psikoloji*, 2, 215-238.
- Gündoğdu, Y. B. (2016). Psikanalitik kişilik kuramlarına göre gelişim ve değişimin imkânı. *Turkish Studies*, 11(17), 373-404. doi:10.7827/TurkishStudies.10020
- Hasırcı, Z. (2021). *İçedönük çocukların dışavurumcu resimlerinde psikolojik işlevler* (Yüksek lisans tezi) <http://hdl.handle.net/11452/19001> veri tabanından erişildi.
- Hochberg, J. (1978). Art and perception. *Handbook of perception*, 10, 225-258.
- Horsburgh, J. ve Ippolito, K. (2018). A skill to be worked at: using social learning theory to explore the process of learning from role models in clinical settings. *BMC medical education*, 18(1), 1-8.
- İnanç, B.Y. ve Yerlikaya, E.E. (2020). *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Inderbitzen-Pisaruk, H., Clark, M. L. ve Solano, C. H. (1992). Correlates of loneliness in midadolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21(2), 151-167.
- Kay, M. A. ve Sağlam, M. (2020). Çocuklarda sosyal ve duygusal gelişimi ölçmek için kullanılan ölçeklerin incelenmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10(2), 18-33.
- Kaya, A. (2005). Çocuklar için yalnızlık ölçeğinin türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (19), 220-237.
- Kaya, K. ve Tuna, M. (2008). İlköğretim çağındaki çocukların sosyalleşmesinde televizyonun etkisi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 159-182.
- Khan, S. A. (2017). *Mathematics proficiency of primary school students in Trinidad and Tobago* (Doktora tezi) https://www.researchgate.net/publication/328433370_Mathematics_Proficien

[cy of Primary School Students in Trinidad and Tobago](#) veri tabanından ulaşıldı.

- Koçak, H. ve Köse, Z. (2014). Ergenlerin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları ve sosyalleşme süreçleri üzerine bir araştırma (Kütahya ili örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kütahya Özel Sayısı, 21-32.
- Krause-Parello, C. A. (2008). Loneliness in the school setting. *The Journal of School Nursing*, 24(2), 66-70.
- Küçük, V. ve Koç, H. (2003). Psiko-sosyal gelişim süreci içerisinde insan ve spor ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 1-11.
- Malchiodi, A. C. (2013). *Çocukların resimlerini anlamak* (Çev. T. Yurtbay). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Orhan R. ve Ayan S. (2018) Psiko-motor ve gelişim kuramları açısından spor pedagojisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 523-540.
- Öncü, T. (2018). Lev S. Vygotsky'nin gelişim kuramı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 39(1-2), 227-236.
- Özdel, K. (2015). Düünden bugüne bilişsel davranışçı terapiler: teori ve uygulama. *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics*, 8(2), 10-20.
- Özsarı, E. ve Aytar, A. G. (2019). Kentsel ve kırsal kesimde yaşayan çocukların “hayalimdeki şehir” resimlerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 90-117. doi:10.21764/mauefd.532971
- Öztürk, A. (2021). COVID-19 pandemi sürecinde bilişim teknolojileri bağımlılığı. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 195-219.
- Paksoy, H. M. (2020). COVID-19 Pandemisi ile oluşan korku ve davranışlara inancın etkisi üzerine bir araştırma: Türkiye Örneği. *Gaziantep Üniversitesi İşletme Bölümü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 135-155. doi:10.47147/ksuibf.798354
- Ryan, A. M., ve Shim, S. S. (2006). Social achievement goals: The nature and consequences of different orientations toward social competence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(9), 1246-1263.
- Santrock, J. W. (2021a). *Çocuk gelişimi* (Çev. A. Güre, Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal yayın tarihi, 2013).
- Santrock, J. W. (2021b). *Yaşam boyu gelişim* (Çev. G. Yüksel, Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal yayın tarihi, 2011).
- Sağlam, M. Y. ve Aral, N. T. D. (2011). *Boşanma sürecinde olan ailelerdeki çocukların aile algılarının ve sorunlarının resimler aracılığı ile incelenmesi I.*

Çocuk Hakları Kongresi, Yetişkin Bildirileri Kitabı-2, (Haz: A. Gülan, M. R. Şirin ve M. C. Şirin). İstanbul, Çocuk Vakfı Yayınları, 292-302.

Sağlık, G. N. (2021). Psikanalitik kuram ve sosyal hizmet. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 435-455.

Salgar, E. (2021). *Örgütsel sosyalleşme ile örgütsel özdeşleşmenin ilişkisi* (Yüksek lisans tezi) <http://hdl.handle.net/11499/38454> veri tabanından erişildi.

Samancı, O. ve Uçan, Z. (2017). Çocuklarda sosyal beceri eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 281-288.

Savaş, İ. (2015). *Çocuğunuzun resimleri size ne anlatır?* İstanbul: Nesil Basım Yayın Gıda Ticaret ve Sanayi A. Ş.

Senemoğlu, N. (2005). *Kuramdan uygulamaya gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Sözbilir, M. (2009). Nitel veri analizi. Erişim adresi: <http://fenitay.files.wordpress.com/2009/02/1112-nitel-arac59ftc4b1rmada-veri-analizi.pdf> on, 17, 1-13.

Şahin, İ. K. ve Tortop, H. S. (2019). Gelişimsel oyun terapisinin okul öncesi dönemdeki çocukların dil ve sosyal gelişim düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 6(2), 65-73.

Tezelli, S. (2020). *Resimlerle çocuk psikolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Tunalı, S. B., Gözü, Ö. ve Özen, G. (2016). Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması “karma araştırma yöntemi”. *Kurgu*, 24(2), 106-112.

Turan, İ., Şimşek, Ü. ve Aslan, H. (2015). Eğitim araştırmalarında likert ölçeği ve likert-tipi soruların kullanımı ve analizi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 186-203.

UNICEF (2020a). COVID-19 ebeveyni olmak, bire-bir zaman geçirin. Erişim adresi: https://868b1700-4f92-4143-a9e1-4d615770397f.filesusr.com/ugd/d13cc0_08be4701d38f4e96a2d2a46ed6933f0c.pdf

UNICEF (2020b). COVID-19 ebeveyni olmak, COVID-19 hakkında konuşmak. Erişim adresi: https://868b1700-4f92-4143-a9e1-4d615770397f.filesusr.com/ugd/d13cc0_2da2137f5a394f77a9686aa13be024b7.pdf

Uysal, G., Düzkaya, D. S., Bozkurt, G., ve Çöplü, Y. (2018). Hastanede yatan çocukların hemşire algısının resim çizme yöntemi ile incelenmesi: Projektif araştırma. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), 62-74.

Uz Baş, A. (2019). Klasik koşullanma ve bitişiklik kuramları. A. Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (s. 261-300) içinde. Ankara: Pegem Akademi

- Ürk, R. (2004). *Öğrenen organizasyon olarak polis meslek yüksek okulları (Balıkesir Polis Meslek Yüksek Okulu örneği)* (Yüksek lisans tezi) <https://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12462/1901> veri tabanından erişildi.
- Yavuzer H. (2019). *Resimleriyle çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.
- Yıldırım, S. (2020). Salgınların Sosyal-Psikolojik Görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) Pandemi Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- Yolcu, E. (2018). *Sanat eğitimi, kuramları ve yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yöndem Z. D. ve Taylı A. (2019). Bilişsel gelişim ve dil gelişimi. A.Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (s. 73-118) içinde. Ankara: Pegem Akademi
- Yumuş, M. (2013). *Okul öncesi eğitimcilerin 36-72 ay aralığındaki çocukların davranış problemleri ile ilgili görüşlerinin incelenmesi ve başa çıkma stratejilerinin belirlenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <http://hdl.handle.net/11655/1604> veri tabanından ulaşıldı.
- Yürekli, A. ve Yılmaz, H. (2021). Bireysel Yatırımcıların Finansal Davranış Eğilimleri ve Bu Eğilimlere Etki Eden Faktörler. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(1), 1-21.

EKLER

EK-A

ÇOCUKLAR İÇİN YALNIZLIK ÖLÇEĞİ (ÇOTYÖ 3-4)

AÇIKLAMA: Sevgili öğrenciler aşağıda çocukların bazı durumlara ilişkin düşüncelerini ifade eden cümleler bulunmaktadır. Lütfen her cümleyi dikkatlice okuyarak o durumun size ne kadar uyduğunu düşünün ve kararınıza en uygun seçeneğin içine çarpı koyarak düşüncenizi belirtin. Cevaplarınızın kimseyle paylaşılmayacağından emin olun. Bu anketin sizin okul çalışmalarınızla bir ilgisi yoktur. Sizden düşüncelerinizi içten bir şekilde ifade etmeniz beklenmektedir. Lütfen tüm soruları cevaplamaya çalışın		(5) Her zaman doğru	(4) Çoğunlukla doğru	(3) Bazen doğru	(2) Doğru değil	(1) Hiç doğru değil
1	Kitap okumayı severim					
2	Sınıfta konuşabileceğim kimse yok					
3	Televizyonu çok izlerim					
4	Benim için okulda yeni arkadaşlar edinmek zordur.					
5	Okulu seviyorum.					
6	Okulda kendimi yalnız hissediyorum.					
7	Spor yapmayı severim					
8	Okulda kimsenin beni sevmediğini düşünüyorum.					
9	Fen bilgisi derslerini severim.					
10	Okulda birlikte oynayabileceğim kimse yok.					
11	Müzik dinlemeyi severim.					
12	Sınıf arkadaşlarımla iyi geçinirim.					
13	Okulda arkadaşlarımla beni içlerine almadıklarını düşünüyorum.					
14	Okulda yardıma ihtiyaç duyduğumda yardım edecek hiç arkadaşım yok.					

15	Resim yapmayı ve boyamayı severim.					
16	Okuldaki çocuklarla iyi geçinemem.					
17	Okulda yalnızım.					
18	Satranç, dama, tavla gibi tahta üzerinde oynanan oyunları severim.					
19	Sınıfta hiç arkadaşım yok.					

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

Tarih :

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

Bu formda vereceğiniz bilgiler bilimsel araştırma amacıyla sadece araştırmacı tarafından kullanılacaktır. İsminizi yazmanıza gerek yoktur. Katılımcının gönüllü olması esastır.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

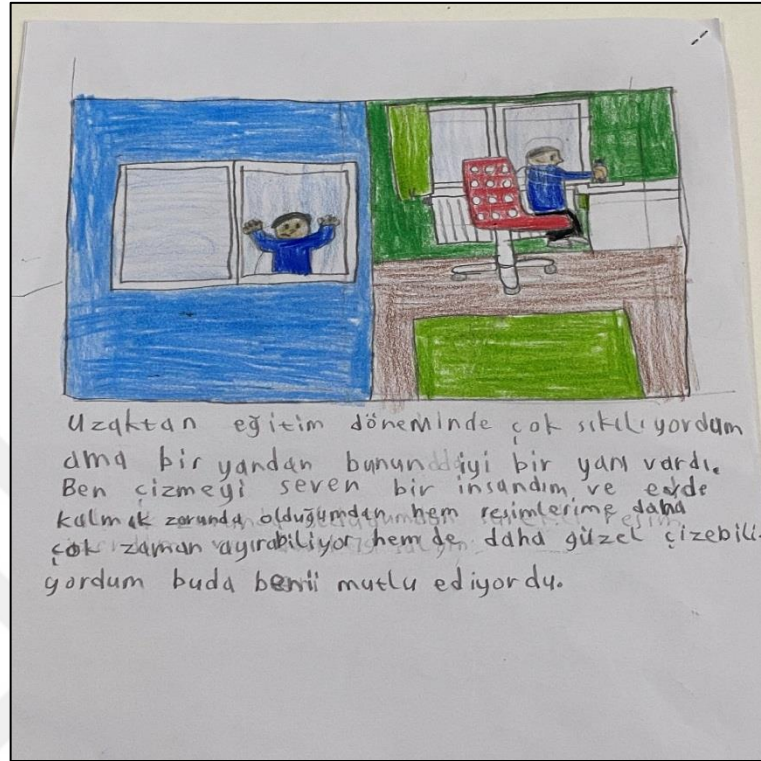
A. KİŞİSEL SORULAR:

1. Cinsiyetiniz: K() E()
2. Yaşınız: 7() 8() 9() 10()
3. Doğum tarihiniz?
4. Kaçınıcı sınıfta okuyorsunuz? 3.sınıf() 4.sınıf()

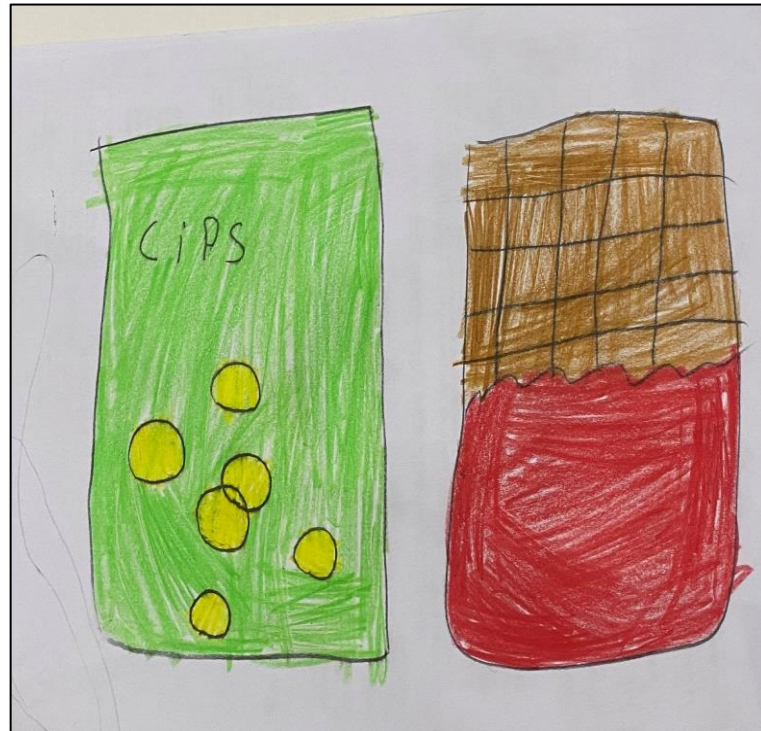
B. COVID-19 PANDEMİ SÜRECİ İLE İLGİLİ SORULAR:

1. COVID-19 geçirdiniz mi? Evet Hayır
2. Ailenizden COVID-19 geçiren oldu mu? Evet Hayır
3. COVID-19 salgınından önce uzaktan eğitim almış mıydınız? Evet Hayır
4. Uzaktan eğitimde verilen dersleri hangi elektronik cihazdan takip ettiniz?
.....
.....
.....
5. Online eğitim sırasında teknik problem yaşadınız mı? Evet Hayır
6. Online eğitim sırasında bir problem yaşadığımızda aile bireylerinden kim destek veriyor?
.....
.....
.....
7. COVID-19 pandemi süreci hayatınızı nasıl etkiledi?
.....
.....
.....
8. Uzaktan/online eğitim almak hayatınızı nasıl etkiledi?

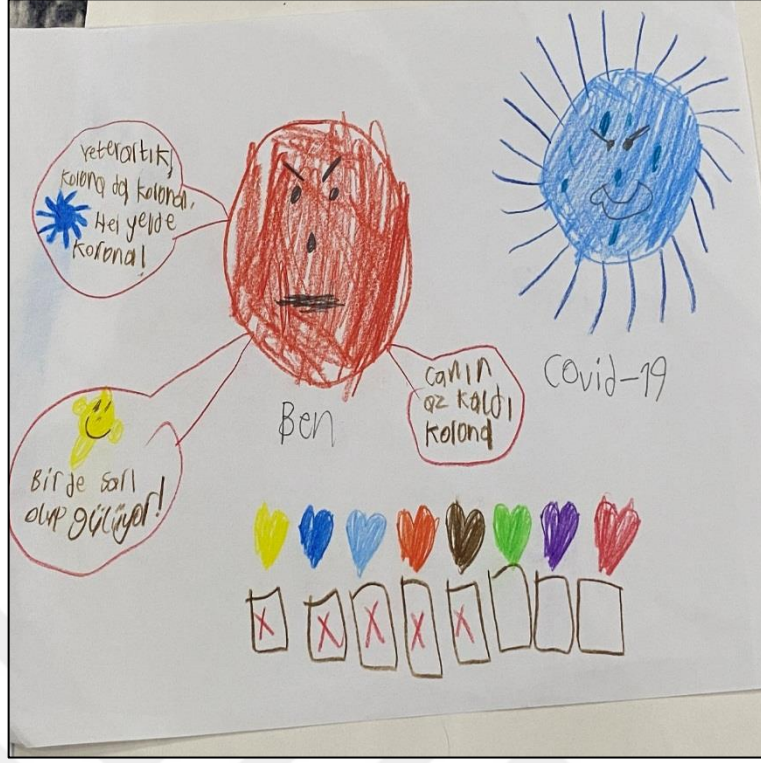
PANDEMİ KONULU ÇOCUK RESİM ÖRNEKLERİ

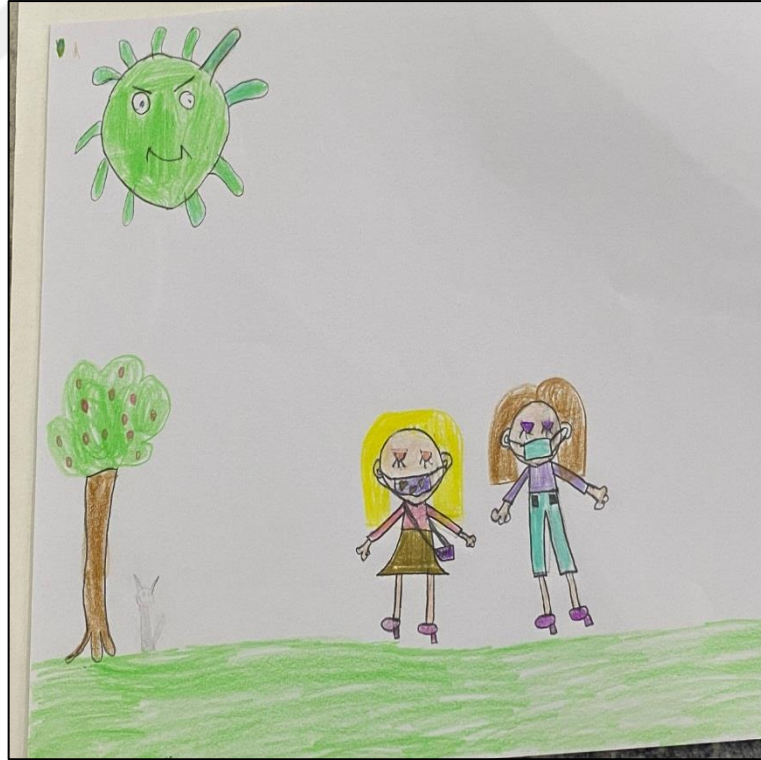
4.sınıf, 9 yaş, erkek

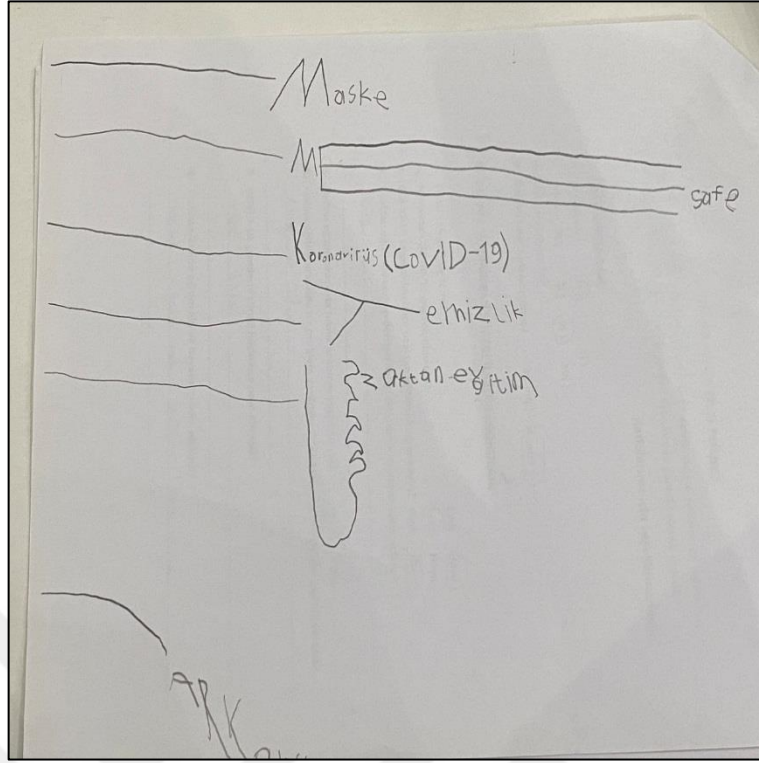
3.sınıf, 8 yaş, kız

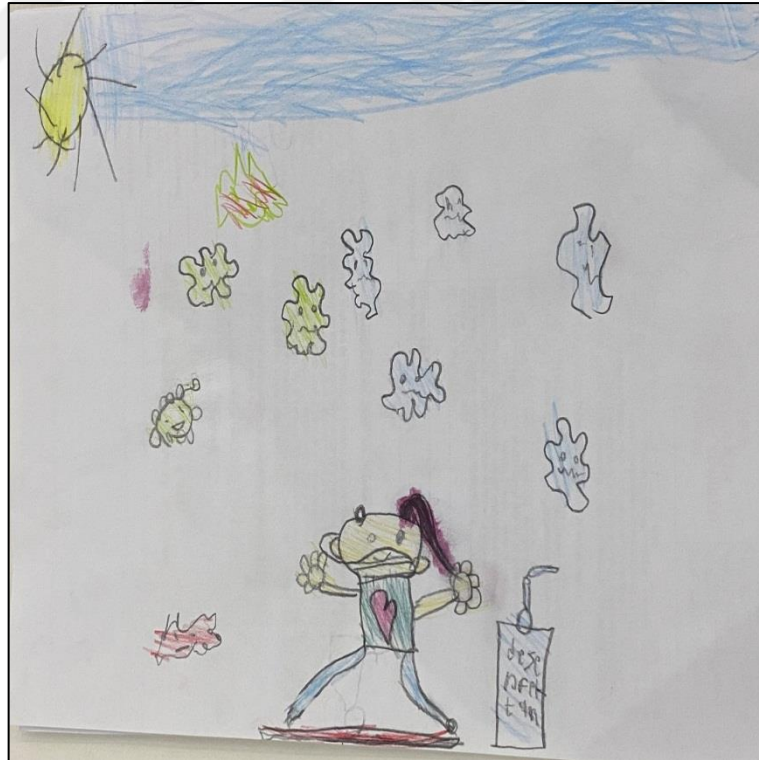
3.sınıf, 8 yaş, kız

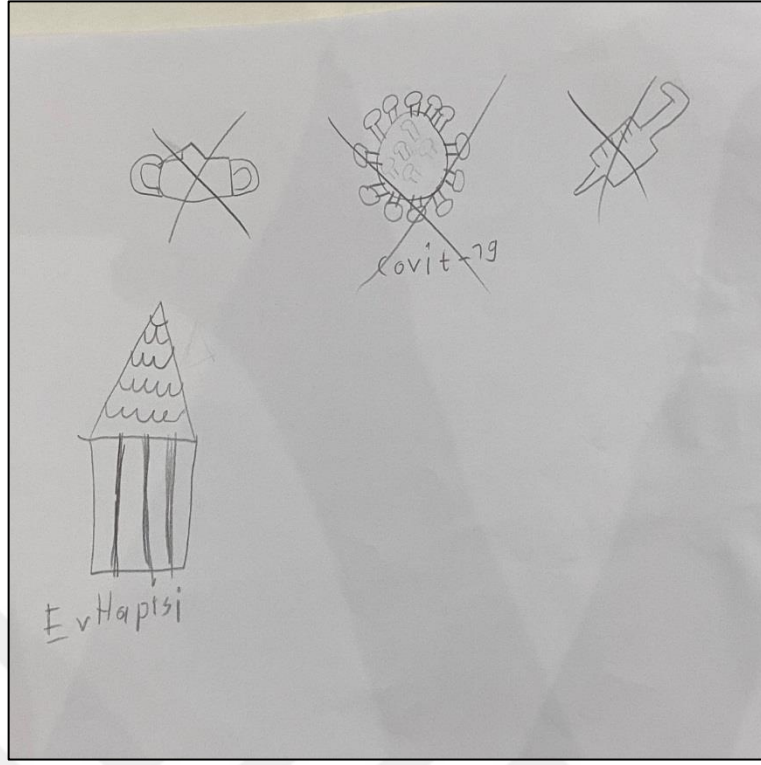
3.sınıf, 8 yaş, kız

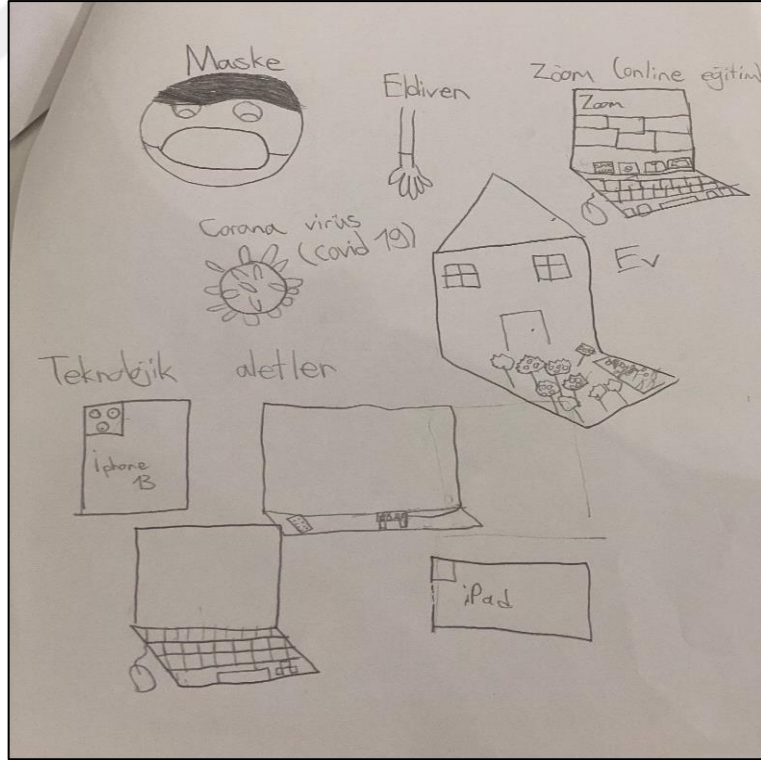
3.sınıf, 9 yaş, erkek

3.sınıf, 8 yaş, kız

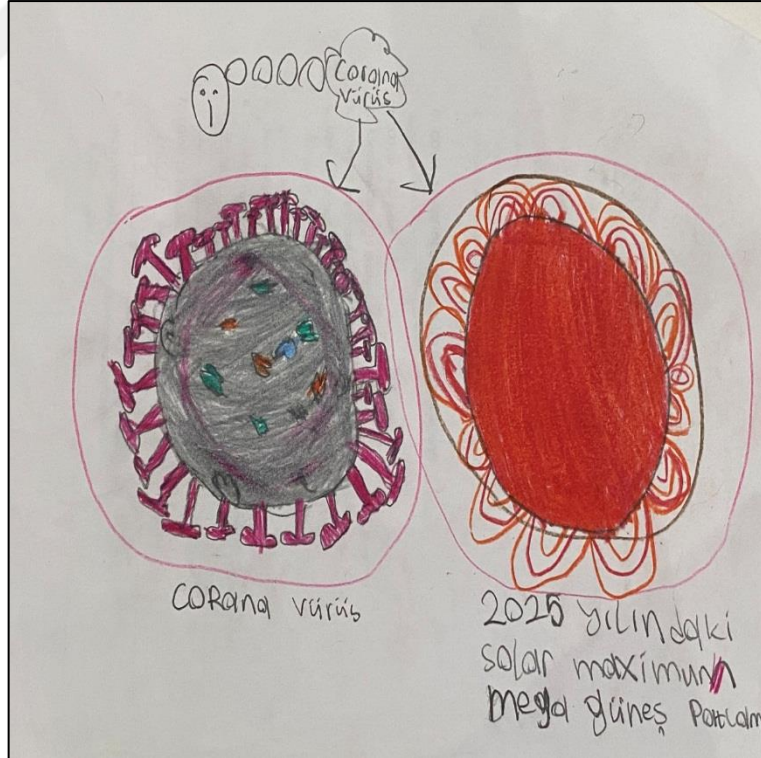
3.sınıf, 8 yaş, kız

4.sınıf, 9 yaş, erkek

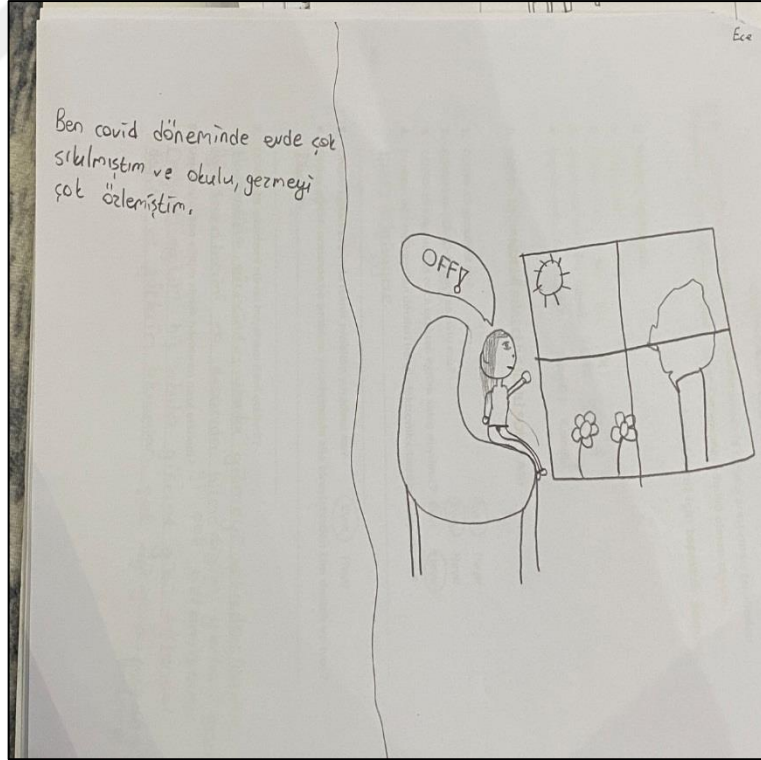
4.sınıf, 9 yaş, erkek

4.sınıf, 9 yaş, erkek

4.sınıf,9 yaş, kız

4.sınıf, 9 yaş, kız

